

Nyisztor Zoltán Ötven esztendő

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Nyisztok Zoltán
Ötven esztendő

Századunk magyar katolikus megújhedása

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv szöveghű elektronikus változata. A könyv 1962-ben jelent meg az Opus Mystici Corporis kiadásában. Az elektronikus változat Valentiny Géza prelátns úr, az Opus Mystici Corporis vezetője, engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog az Opus Mystici Corporis tulajdonában van.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
Előszó.....	5
Bevezetés.....	8
Előzmények.....	9
Álló vizek.....	9
De a vizek megmozdulnak.....	14
Amíg a katolikus sajtó eljutott odáig.....	19
A hódítók.....	22
Prohászka Ottokár.....	22
Bangha Béla.....	30
Tóth Tihamér.....	37
Glattfelder Gyula.....	41
Schütz Antal.....	45
Bíró Ferenc.....	47
A hódítók nyomán.....	50
Gróf Majláth Gusztáv Károly.....	50
Mészáros János.....	50
Sík Sándor.....	52
Schwartz Elemér.....	53
Mihalovics Zsigmond.....	53
Böle Kornél.....	54
Buttykay Antal.....	55
Kovács Sándor.....	56
Szeghy Ernő.....	56
Oslay Oswald.....	56
Zadravetz István.....	57
Marczell Mihály.....	57
Kosztersitz József.....	57
Ákos Ferenc.....	57
Akik utánuk következtek.....	58
Közi-Horváth József.....	58
Varga László.....	58
Hunya Dániel.....	58
Szunyogh Xavér.....	59
Kerkai Jenő.....	59
Halász Pius.....	59
Magyarok a pogány missziókban.....	60
Virágba borulnak a szerzetesrendek.....	61
Világi apostolok.....	63
Gróf Apponyi Albert.....	63
Gróf Zichy Nándor.....	64
Wolff Károly.....	66
Esterházy Miklós Móric.....	67
Huszár Károly.....	67
Czettler Jenő.....	68

Krüger Aladás	68
Bernolák Nándor	68
Egyéb tekintélyes világi apostolok	68
A politika a katolikus restauráció szolgálatában	71
Molnár János	71
Giesswein Sándor	72
Vass József	73
Ernst Sándor	75
Áttörés a sajtóban	76
A restauráció tárgyi eszközei	78
Katolikus akció Magyarországon	78
Katolikus nagygyűlések	78
Katolikus Népszövetség	79
Keresztény-szocialista mozgalmak	81
Szociális Misszió Társulat	81
Szociális Testvérek Társasága	82
Katolikus Körök	82
Katolikus Legényegyletek	83
Kongregációs Otthon	83
Regnum Marianum	84
Emericana	84
Jézus Szíve Népleányok	85
Kisegítő Kápolna-Egyesület	86
EMSZO	86
KIOE	87
KALOT	87
Szívőárda	89
Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Országos Szövetsége	89
KALÁSZ	90
Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége	90
Egri Norma	90
Ward Kollégium	91
Francia vallomás a magyar katolicizmusról	92

Előszó

Húsz év telt el azóta, hogy lezárult a könyvünk címében jelzett félszázados időszak: 1893–1943 – a katolikus Néppárt születésétől a negyvenes évek elejéig, amíg a második világháború kezdődő összeomlásával járó zavarok meg nem bénították egyházi életünket. Ez időszak lezárulásával egyúttal lezárult szerzőnk hazai nyilvános működése is. Ezért húsz esztendő távlatából, méghozzá az emigráció szétszórtságában, amikor már a negyvenes évek felé jár az a nemzedék, amely már nem olvasta katolikus sajtónk hasábjain, már nem látta előadó pódiumainkon Nyisztor Zoltánt, a kiadó kötelessége bemutatni a szerzőt, hogy mondanivalója nagyobb súllyal essen a latba.

Nyisztor Zoltán 1893-ban született. A római Collégium Germanico-Hungaricumban elvégezvén teológiai tanulmányait, teológiai tanárként Szatmáron kezdte meg papi működését. Itt rátalál tehetségének sajátos működési terére, a sajtóra. Megalapítja a Katolikus Élet c. hetilapot. A húszas években a fővárosba kerül, ahol a gellérthegyi sziklakápolna lelkészi teendői mellett idejének javát az egyházi irodalomnak szenteli. Első írása a hazai szektákról jelent meg. Majd „Teréz, a stigmatizált” címen egy konnersreuthi útjának élményéből Neumann Terézt mutatja be olvasóközönségünknek. Általánosan ismertté akkor válik, amikor fordítói munkája során lefordítja Papini Gogját. Műfordítói tevékenysége nem pihent azután sem: ennek köszönhetjük Faulhaber bíboros és Caesare Orsenigo magyar tolmácsolását is.

Bangha Béla avatott szemé felismeri a nagy értéket, és 1928-ban meghívja a Magyar Kultúra szerkesztőjének. Bangha világosan látta, hogy lapja átütőbb erőt nyer, általánosabb érdeklődésre talál, ha nem rendi szemle marad – ezért szerkesztőt a világi papság köréből választott. Így lett Czapik Gyula utódja Nyisztor Zoltán. Katolikus életünkben sajnos nem volt általános jelenség, hogy a „The right man on the right place” elvét érvényesítették volna. De ez esetben tökéletesen érvényesült ez elv: Nyisztor Zoltánnál keresve sem találhattak volna alkalmasabbat a magyar értelmiség e jelentős folyóiratának szerkesztői székébe. Szerkesztői működésének legalább egy mozzanatát nem hagyhatjuk szó nélkül: az a harcoss polémia, amely azelőtt katolikus-protestáns vonatkozásban jellemezte a Magyar Kultúrát – gondoljunk a Baltházár-kiváltotta Pezenhoffer cikkekre – elnémult Nyisztor Zoltán szerkesztése alatt. Az egységet kereső s annak klimáját munkáló II. vatikáni zsinat napjaiban nem lehet elhallgatni, hogy a szerző is azok közé tartozott hazánkban, akik évtizedekkel előbb már elébedolgoztak a jövőnek.

A Magyar Kultúra szerkesztői munkái közepette fonódott mély barátság szerzőnk és Bangha Béla között, akinek a Katolikus Lexikon szerkesztésében is jobbkeze lett. s megbetegedésekor két kötet sajtó alá rendezését is ő végezte be. Az együttes munka élményeiből született a hiteles életrajz: „Bangha Béla élete és műve”.

Nyisztor Zoltánt erősen jellemezte az éles tekintet és a szigorú kritika, amely azonban nem a személyt, hanem a hibákat és félszégeket ostorozta. Általános feltűnést akkor keltett, amikor a Magyar Kultúra „tollhegyel” szórt kritikái szélesebbkörű irodalmi szószékhez jutottak a „Magyar Góg” c. könyvben. Papini ihletésében itt a magyar közélet maró szatíróját írta meg szerzőnk.

A harmincas években megerősödő Katolikus Akció országos előadói emelvényein, sajtógyűlések, konferenciabeszédek szónokaként hamarosan országosan ismertté válik Nyisztor Zoltán. Szellemének gazdag sziporkázása, ízes magyar beszéde és sajátosan meleg rezonanciájú hangja azonnal meghódította hallgatóit. Legnagyobb értéke talán az volt, hogy mindig mélyen emberi tudott lenni. Nem a teológia, hanem az élet felől közelítette meg hallgatóit. Ehhez pedig sokat merített gazdag élményeiből világjáró útjai során: Dél-Amerikában, a Távols-Keleten és a Balkánon. Ezek irodalmi megörökítésre is találtak

útikönyveiben: „Felhőkarcolók, őserdők, hazátlanok” – „Mandarinok, kulik, misszionáriusok” – „Balkáni képeskönyv”.

A két háború közti időszak magyar katolikus életének deklarátorja kétségkívül az 1938 évi budapesti Eucharisztikus Kongresszus volt. Főrendezői az akkori magyar katolikus élet vezéralakjai: Mihalovics Zsigmond és Bangha Béla. A szerző ezek, valamint a Katolikus Akció mozgalmi munkáját végző főtítkárok legbenső baráti és munkatársi köréhez tartozott. És ott élt a közélet minden rezzenését leginkább figyelő sajtó őrhelyén, hiszen főmunkatársa volt a Nemzeti Újságnak és az Egyházi Lapoknak is. A központból figyelhette tehát katolikus életünk külső megnyilvánulásait. De országjáró útjai során sok értékes személyes megfigyelésre is volt alkalma mindenfelé.

Ha ilyes valaki írja meg, visszatekintvén élete alkonyán, hogy milyennek látta, érezte, tapasztalta azt a katolikus megújítást, amelynek önmaga sem csak távoli szemlélője, hanem tevékeny munkása volt, – akkor az ilyen *visszaemlékezés* történelmi *forrásmunkává* válik. Különösen akkor, ha valaki olyan bámulatraméltó emlékezőtehetséggel rendelkezik, mint a szerző, akinek a Katolikus Lexikonon kívül alig állott forrás rendelkezésére, de másfél évtized külföldi lelkipásztori munkája Venezuela, Columbia magyarjai között nem halványította el az emlékeket.

Ezzel voltaképpen el is jutottunk kötelességszerű mondanivalónk másik részéhez, hogy ne csak a szerzőt, hanem művét is bemutassuk. Forrásmunkának mondtuk tudatosan – nem pedig történelmi feldolgozásnak. Egy kimagasló közéleti személyiség visszaemlékezéseit írva nem történetíró, de krónikás. Nem objektív történelmi feldolgozást ad, hanem a történelmet közvetíti saját alanyiségén keresztül. Csak azt örökíti meg, amit és ahogyan látott. Így tehát senkinek sincs joga ebben a visszatekintésben teljességet követelni. De a szerzőnek ez nem is állott szándékában. Vizsgálódásának lencséjét a magyar katolikus élet *külső alkotásaira, hódító, apostoli tevékenységeire és ezek főmunkásaira* irányította – elsősorban azokra, akikkel közvetlen vagy közvetett kapcsolatba került, akik számára élményt jelentettek. Ezért senki sem hiányolhatja a műben azt, amit a magyar katolikus megújítás munkái és munkásai közül nem talál e lapokon. Egyesek tán hiányolnák néhány egészen kimagasló főpásztorunkat Fischer-Colbrie Ágosttól br. Apor Vilmosig, hogy élöket ne említsünk, de akik nem kerülhettek bele a könyvünkbe nem lévén oly országos jellegű külső tevékenységük, mint például Majláth vagy Glattfelder püspöké. Mások tán a virágzásnak induló egyházközségi élet legkiemelkedőbb plébános-profiljait keresnék – de hogyan férhettek volna bele e szűk keretbe? De hiába keresnők e lapokon a szentéletű és mélyhatású szemináriumi spirituálisok, egyházmegyei és szerzetesi papnevelők sorát – papságunk díszé és koronája – akik a Prohászkaival hazánkban megjelent és minden elődjénél sugárzóbban s hódítóbban képviselt természetfölöttibb, spirituálisabb, apostolibb *papi eszmény* megélőiként önmagukon keresztül adták át – elmélkedőkönveknél hatásosabban – ezt a szellemet neveltjeiknek. A magyar katolicizmus *belső, lelki megújításának* e névtelen munkásai így a harmadik nemzedék számára is – egyháztörténelmünkben páratlan jelenség! – eleven hatóerővé tették a prohászkaival szellemet. És hasonlóképpen e papi eszmény szétsugárzói voltak megújított hitoktatásunk kitűnő hittanárai és szerzetesiskoláink új paptanári típusai, akik a liberális kor elsődleges tanártípusa helyett az elsősorban papi tanár típusát élték meg. De az iskolák és szemináriumok zárt világa érthetően kivülesett szerzőnk akciósugarán. Hasonlóképp nem eshetett szó katolikus irodalmunkról, művészetünkről – de a katolikus szellem expanzív hatásáról sem az egyetemes magyar élet szellemi fórumain.

Mindez nem maradt ki e műből, hanem egyszerűen nem fért beléje. Századunk magyar katolicizmusa oly *sokrétű volt életmegnyilvánulásaiban*, az isteni Gondviselés oly *pazar bőséggel* halmozta el *kitűnő egyéniségekkel*, hogy ezek teljességre törekvő regisztrálása *nem férhet bele egy tapasztalatokban mégoly gazdag élet visszaemlékezéseinek tükrébe*.

Mindazoknak, akik érdeklődéssel kívánják madártávlatból szemlélni századunk magyar katolikus megújódását egy élvonalbeli megfigyelő visszaemlékezései tükrében: sokat fog nyújtani e könyv. Különösen sokat fognak tanulhatni belőle fiataljaink, akik a szereplők közül vajmi keveset ismerhettek személyesen. Betekintést nyernek apáik és nagyapáik, lelki nevelőik és azok elődei, mesterei katolicizmusának világába. S miközben – idősek, fiatalok egyaránt – figyelő lélekkel kell, hogy szemléljük a nyugati katolicizmus életét, e lapok nyomán is büszkén mondhatjuk, hogy a magyar katolicizmusnak van mivel dicsekednie, e könyv is bizonyosság reá: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”!

Ezért nyújtja nem kis örömmel Nyisztor prelátus visszaemlékezéseit az olvasónak a

Kiadó

Bevezetés

Ez a könyv nem irodalmi ambícióknak köszöni létét, hanem egy tartozásnak; annak a becsületből eredő tartozásnak, amivel a magyar katolicizmus tartozik azoknak, akik a középkor leáldozása óta az Egyházat Magyarországon a legmagasabbra vitték és egész színpompájában kibontották. A XX. század magyar katolikus újjászületésének a megírása becsületügy volt, aminek eleget kellett tenni! De mert odahaza ilyen munka számára sem léghő, sem szabadság, de még csak elméleti lehetőség sincs, s mert az öt kontinensre szétszóródott magyarok között is már alig akad hírmondója ama nagy időknek és hősi küzdelmeknek, e sorok írójára mint utolsó tanúra hárult a feladat, hogy e tartozásnak eleget tegyen.

Mentségéül még csak azt hozhatja fel, hogy egész élete időrendben is összeesik ezzel a magyar katolikus reneszánszsal s hogy a Gondviselés meghálálhatatlan kegyéből előbb mint lelkes tanítvány, utóbb mint küzdő fél a legelső sorokban a legnagyobbak oldalán vehetett részt ebben a nagyszerű hódításban.

Ez a mű érthetően nem tudományos történelmi tanulmány (amihez az emigrációban hiányoznak is az előfeltételek: az idevágó irodalom elérhetősége), hanem csupán visszaemlékezés. Az Úrnak egy fáradt, öreg vándora egy viharos emberöltő után, melyből neki is egyénileg minden vihar kijutott, élete alkonyán visszanéz. Felidézi még egyszer, most már mások s egy „eljövendő jobb kor” számára is azok emlékét, akik a magyar katolicizmust s egyúttal a magyar nevet olyan megbecsültté, sőt példaadóvá tették.

Előzmények

Álló vizek

A liberalizmus, melynek jegyében zajlott le az egész XIX. század s melynek tetszetős frázisaitól szinte megrészegült az egész emberiség, nehezen meghatározható fogalom, melynek történelmi kialakulását élesen meg kell különböztetni politikai, közgazdasági és szociális rendszerré válásától s mint ilyennek a tanaitól. A liberalizmus ugyanis történetileg a francia forradalom előtti időkben jelentkezik mint visszahatás és védekezés a fejedelmi abszolútizmus ellen, sőt egyáltalán minden társadalmi, gazdasági, nemkülönben vallási, erkölcsi megkötöttség ellen. Ha tehát ebben a történelmi keretben nézzük, a liberalizmus kétségtelenül helyes úton járt s az emberiség javát szolgálta, amikor a jogtalan és szükségtelen megkötések, a fejedelmi önkény és zsarnokság, bizonyos társadalmi osztályok előjogai ellen küzdött, és egyáltalán az emberi szabadság minden megokolatlan korlátozása ellen síkra szállt. Ebbéli érdemei letagadhatatlanok, s ez volt az oka, hogy az egész emberiség rokonszenvét megnyerte, és ezáltal kevésbé hasznos, sőt később káros, majd egyenesen végzetes egyéb elveit is be tudta a köztudatba csempészni. Túlzásai az emberi szabadság terén a közjával szemben hamar megbosszulták magukat. Azzal például, hogy az egyéni érdekek szabad kibontakozását proklamálta minden korlátozás nélkül, olyan szabad versenyt szabadított el a közgazdaságban, ami egyesek vagyonhalmozásához, de viszont a gyengébbek kiszipolyozásához vezetett, ami aztán ellenhatásként a szocializmust hívta létre.

De természetesen a liberalizmus világnézeti téren volt a legrombolóbb, mert korlátlan gondolkodási szabadságot követelt, minden isteni tekintélyt elvetett, s az embert önmaga törvényhozójává deklarálta. Dogmája volt az állami mindenhatóság, nem ismert el kinyilatkoztatást, egy ügyes frázissal, hogy „minden vallás egyforma” palástolta vallási közönyét, ami még később egyenesen ellenségeskedéssé fajult, s a több helyen fellángolt ún. kultúrharchoz vezetett.

A századfordulón tehát az egész magyar élet a liberalizmus jegyében állott. Ez a magyar liberalizmus nem volt sem külön, sem alábbvaló, mint tejtestvérei a többi európai országokban. Veszedelemre azonban nemcsak abban rejlett, hogy az Egyház érdekeit mélyen sértő törvényeket hozott (mint a polgári házasság kényszere, a házasság felbonthatósága, a vegyes házasságból származó gyermekek vallásának erőszakos szabályozása, az elkeresztelési rendelet, stb.) s már-már rohamra indult az egyházi vagyon szekularizációja, az Egyház és állam teljes szétválasztása s az iskolák államosítása mellett, hanem abban az áporodott, elmocsarasító, miazmás légkörben, amivel sikerült az egész magyar életet átítatnia, kilúgoznia, elsenyvesztenie.

Senki sem független kora szellemétől és magatartását, működési kereteit is – tisztelet a kivételesen nagy egyéniségeknek – az szabja meg. A liberális korszellem s annak kapcsán kialakult életforma hozta magával, hogy a magyar katolikus egyház is szellemében, intézményeiben és egyéneiben fonnyadó, gyümölcstelen fa lett.

A világi papok elsősorban hivatalnokok lettek, ún. „úri emberek”, társadalmi életet élő, kényelmes polgárok, akik a szorosán vett hivatali ténykedések, egyházi funkciók, hitoktatás elvégzésén túl semmi különösebb buzgóságot vagy éppen kezdeményezést nem mutattak, s inkább emberi tulajdonságaikkal, tehetségükkel, mint lekipásztori tevékenységükkel kerestek elismertetést vagy éppen feltűnést. Néha ismertebbek voltak a korzóról, a kaszinóból, a megyegyűlésekről, mint az oltártól, szószéktől vagy pláne a gyóntatószékből.

Ez a ványadt, tespesztő, fülledt légkör még rombolóbbnak mutatkozott a szerzetes rendekre. Alig volt olyan, amelyik reformra ne szorult volna. A szemlélődő életre hivatottak kihalóban voltak, a lelkipásztorkodók csak templomaik, esetleg harmadrendjeik ellátására szorítkoztak minden kezdeményezés vagy nagyobb ügybuzgóság nélkül, s a tanító rendek is, melyek pedig legalább a valláserkölcsei nevelés alapelveit és hagyományait fenntartották és egy jobb kor számára átmentették, sokkal többet adtak a magyar kultúrának és tudományosságának, mint a hitéletnek s az Egyház dicsőségének.

Ennek megfelelő volt a hívek élete. Külsőleg és látszólag még minden a hagyományos keretek között folyt. A gyermekek megkeresztelését a legliberálisabb magyar sem hagyta el. Mivel a kötelező hitoktatás az állami iskolákban is érvényben volt, de túlnyomó többségben az iskolák úgyszólván egyházi jellegű iskolák voltak, az első szentáldozás és bérmálás alig fakuló ünnepélyességgel folyt le. Ameddig a középiskola tartott, még a húsvéti, esetleg karácsonyi gyónás és áldozás szokása is fennmaradt. Sajnos, ezzel szemben a kötelező hitoktatás már inkább „tantárgy”, mint az élet kenyere lett.

Az iskola elvégzésével (kinél az elemi, kinél a középiskola) megszakadt a katolikusok kapcsolata az Egyházzal. A házasságot még oltár előtt kötötték ugyan, de a vele kapcsolatos szentgyónás volt az utolsó a halálos ágyig, ha arra egyáltalán sor kerülhetett. Minden egyéb vallási kötelezettség, hagyomány vagy szokás letöredezett, elhullott, eltűnt az élet folyamán. A vasárnapi kötelező misehallgatás aligha szerepelt a lelkiismeret bírói széke előtt, s csak mint a szép nem felvonulása, divatbemutató, déli korzózás a paráznasoron és sörözés volt elkönnyelve. Imádságot legfeljebb halálos veszedelem csalt a liberális ember ajkára s ha mégis akadt volna a vallásos érzésnek valamelyes megnyilatkozása a szíve mélyén, azt mélyen el kellett rejtenie, de mindenesetre óvatosan palástolnia, nehogy „bigottnak” minősítsék s „klerikális” vagy „ultramontán” megbélyegzéssel tegyék társadalmilag lehetetlenné.

A kor törekvése mindenesetre az volt, hogy a vallásos élet minden jelét lemossa az emberekről, s ami mint intézmény vagy szokás mégis fennmaradt (keresztség, esküvő, temetés), azt mint társadalmi eseményt, színes, poétikus s egyelőre mással nem pótolható ünnepélyt avagy a nőknek és gyermekeknek kijáró lovagias engedményt kezelte. Mint ahogy a gyermekek túlnyomó többségét is nem azért járaták papi, szerzetesi iskolákba, mert valóban valláserkölcsei nevelést, katolikus világnézetet és szellemet akartak számukra biztosítani, hanem mert az egyházi iskolák, különösképpen a szerzetesi középiskolák „jobbak” voltak az állami iskoláknál, és több rendre és fegyelemre neveltek, ami a szülői ház kormányzását is megkönnyítette.

Egyszóval az üdvösség intézményéből, az Egyházból amolyan szertár, gyűjteményes lerakat lett, amit tisztán hasznossági szempontból néztek és értékelték, s amit aszerint is használtak fel vagy iktattak ki az életből. A vallás egyelőre tűrhető volt, mert használható volt az állam, a társadalom s a család szempontjából. A tömegek lelkében ugyanis még mindig nagyobb hatalomnak és féknek bizonyult az Isten parancsa, mint a főszolgabíró és a csendőrszurony. A társadalmi osztályok fenekedése és ki-kirobbanó ellenségeskedése ellen még mindig nagyobb összetartó és ellentéteket kiegyenlítő erőnek bizonyult az Egyház, mint a liberális elméletek üres, együgyű megnyugtatói. A gyermekneveléssel megéppenséggel nem tudott mit kezdeni a liberalizmus a vallás nélkül.

Más szóval az Egyház kezdett lesüllyedni a házitanító, a nevelő szerepére és társadalmi helyzetére, akik nem tartoznak ugyan a családhoz, de mégis nélkülözhetetlenek, s akiket éppen ezért úgy kezelünk, mintha családtagok volnának, de tudjuk, hogy nem azok, hanem csak „személyzet”, melyet a gyermekek felnövekedése után szélnek lehet eresztetni.

Aki viszont csak külsőleg nézte a magyar katolikus egyházat, azt elvakíthatta az a nagyúri, főúri, egyenesen kiváltságos szerep, amit az egyházi hierarchia játszott. A hercegprímás az ország első méltósága volt, aki az uralkodó ház főhercegeit kivéve

mindenkit megelőzött. A püspökök hivataluknál fogva a főrendiház tagjai voltak, százados, tágas szép palotákban laktak és több ezer holdas nagybirtokok javadalmasai. Fekete csukott hintón jártak, nagyobb ünnepekkor négyes vagy ötös fogattal, a bakon a libériás kocsis mellett még „huszárral” is s olyan ebédeket adtak a katonai, állami és vármegyei urak számára, aminek nem volt párja s még a borralalókat is aranytallérokban hullatták.

Ezzel szemben a templomi kultusz elfakult, leegyszerűsödött a végletekig. Hétköznap üres templomok, legfeljebb a gyászmisék kötelező gyér közönségével, mialatt a legbuzgóbb papnak sem juthatott eszébe kiülni a gyóntatószékbe. Vasárnaponként két, viszonylag erősebben látogatott mise: egy reggeli a jámbor, egyszerű nép s a déli, az ún. „szagos mise” az úri nép számára, ami fokként inkább társadalmi szokás, mint vallási aktus jellegét öltötte magára. A hivatalos plébániai mise, mivel énekes mise volt s így hosszabb ideig tartott, kevésbé volt látogatott s lehetőleg annak végére, amikor már alig maradt néhány hívő a templomban, volt az egyetlen prédikáció beállítva.

Két alkalom volt évente, amikor valóban zsúfolásig megtelt a templom s amikor a közönség is a magábaszállás és elmélyedés jeleit adta: Halottak napján és Ó-év estjén az esti ájtatosságon s az ilyenkor szokásos és szívesen fogadott szentbeszéd alatt. Ilyenkor mintha felébredt volna az ősi katolikus szellem, a templom újra Isten háza lett, s a lelkeken minden földi kizárásával a legnemesebb s egyúttal legistenebb érzelmek hullámzottak végig.

Különben a templomi kultusz ennyiben rekedt és merevedett meg. Az egyházi év kötelező szertartásain kívül semmi más mozgalom nem mutatkozott. Talán a májusi ájtatosság volt az egyetlen többlet, amit Mária országa régi szokásaiból még megőrzött, mert az ország alapító Szent István ünnepe már veszedelmesen kezdett a városi vagy vármegyei hivatalok üres felvonulásává, lélek nélküli nemzeti ünneppé lecsúszni. Novénáknak, triduumoknak híre-hamva se volt, Jézus Szíve-tisztelet, elsöpénteki ájtatosság ismeretlen fogalmak.

Egyszóval „Pannónia virágos kertje” vadvíz, mocsár, békalencsés láp lett, a lápok furcsa életével, mely félig élet s félig már halál. Nem is csoda, ha ellenségei úgy érezték, hogy ütött vagy legalábbis közelg az óra, amikor nagyobb kockázat és erőbevetés nélkül is végezni lehet vele. De még a jóakarató megfigyelők is azt hitték, hogy immár meg lehet felette kondítani a lélekharangot.

Maga Bangha Béla a Magyar Kultúra huszonöt éves jubileumán az 1910-es állapotokat így jellemezte: „Akik arra az időre még nem emlékeznek, ma szinte el sem tudják igazában képzelni, milyen szörnyű süllyedési mélypontra botorkáltunk akkoriban. Az országon a szabadkőműves irányítás alatt álló gögös és önhitt liberalizmus uralkodott, mely vakon hitt a technika és a kapitalista haladás megszakadhatatlan folytonosságában, a tőke és az anyag mindenhatóságában s magától értetődőnek tekintette a kereszténység félrelökését, fensőséges megvetését. Az Egyház nagyrészt a múltnak presztizséből élt. A magyar művelődés a keresztényellenes szabadgondolat terrorját nyögte. Kicsiny oázisok akadtak csupán a sivatag közepén: némi katolikus egyesületi élet, némi vérszegény irodalom. A fővárosban mindössze 16 plébánia s 5–6 keresztény érzelmű városatya 400–500 szabadkőműves között. A hivatalokban más mint három pontos testvér legfeljebb akkor juthatott előre, ha zsidó volt. Másnak úgyszólván szava sem volt ebben az országban, mint az uralom teljéhez érkezett harcossal szabadgondolatnak, a zsidóság legmohóbban uralomra vágyó és kereszténygyűlölő részének, amely mellett sajnos, akkor a protestantizmus nem egy vezére is aggálytalanul ott hadakozott.”

Mai szemmel nézve elképesztő és szinte hihetetlen, hogy a közvélemény szócsovei és alakítói minő modorban kezdtek bánni a katolikus egyházzal s micsoda koncentrikus támadás indult meg az Egyház és intézményei ellen! Szinte azt kellett mondani, hogy a katolicizmus Magyarországon a liberalizmus utolsó két évtizedében úgynevezett „bitang jószág” lett, akit mindenki büntetlenül célba vehetett, s aki ellen bárki hajtóvadászatot rendezhetett. A harc

ugyan hivatalosan és elvileg minden vallás és azon alapuló világnézet ellen ment, mégis csodálatosképpen – vagy talán nincs is azon semmi csodálkoznivaló?! – a katolicizmus s nem a protestantizmus vagy Mózes-hit ellen támadott.

Ebben az egyházellenes harcban a főszerepet már nem is annyira a liberalizmus vitte – ennyire igazságosoknak kell lennünk egy világnézeti, politikai és gazdasági áramlattal szemben – hanem a szabadkőművesség, mely Magyarországra nem a finomabb angol, hanem a legbrutálisabb francia formájában jutott el. A szabadkőműves páholyok, melyek a fővárosból az utolsó megyeszékhelyig leágaztak, alkották a vezérkart, mely a támadást kitervezte és vezette s a szerepeket kiosztotta. Ebbe a koncentrikus támadásba a titkos aknamunkától a zajos nyílt támadásig, a parlamenttől a sajtóig, az egyetemi katedrától a megyegyűlésig minden beletartozott.

A mai embereknek már fogalmuk sem lehet arról, hogy az első világháborút megelőző években milyen volt szinte általánosságban a magyar sajtó, s hogy milyen hangnemet használt nemcsak az Egyházzal, hanem még a hazával és a nemzeti érzéssel szemben is. Nem szabad feledni, hogy akkor még fékező sajtótörvények alig voltak s az a bizonyos „szabad” magyar sajtó gyér és alig beszámítható kivételektől eltekintve teljesen a zsidóság, szabadkőművesség vagy legalábbis az azokkal szövetkezett liberalizmus birtokában volt. A katolikus *Alkotmányon* kívül egyedül a *Budapesti Hírlap* volt az, amelyet még úgy-ahogy olvasásra ajánlani vagy legfeljebb megtűrni lehetett, pedig még ez az egyetlen sem azzal tűnt ki, mintha a valláserkölcsei és nemzeti érdeket minden támadással szemben védelmébe vette volna, hanem csak azzal, hogy legalább ő maga nem destruált és nem támadott. A többi egy híron pendült, s legfeljebb más-más szereposztással állt a katolicizmussal szemben. És sajnos, ezek a lapok voltak túlsúlyban; nemcsak számbelileg, hanem minőségileg is ők uralkodtak a szíveken és az elméken. Ezek a lapok voltak a hangadók, s ők képviselték a közvéleményt is. Az volt a „tudós”, akit ők akartak, s az lett a kigolyózott a tudomány csarnokából, akit ők kiközösítettek s esetleg megbélyegeztek. Ők avatták az írókat és művészeket, ők diktálták a divatot, ízlést, sőt akár a nemzeti erkölcsöt is.

A nyílt támadások parlamentben és sajtóban a századforduló nagyzóló áltudományosságával s alpári hangszerelésével ma már legfeljebb röhögésre (a nevetés jelzője megtisztelő volna!) ingerelnek s talán elhangzásuk idején sem voltak telitalálatok, de a titkos aknamunka: kiküszöbölni minden aktív katolikus erőt a magyar közéletből, s magukat a katolikusokat is befogni a saját egyházuk elleni harcba – ez a törekvés sikerrel járt. Egy pár dicséretes kivételtől eltekintve azok a katolikusok, akik a közélet terén szerepeltek és elismerést nyertek – lett légyen az politika, tudomány, irodalom – a Júdások vagy legalábbis a Nikodémusok csoportjához tartoztak.

Ez volt az az idő, amikor egy megkerült tanár a Pázmány Péter Tudományegyetem katedráján Szent Imréről úgy beszélhetett mint „István király hülye fiáról”, s a magyar parlamentben a Mária-kongregációkat mint nemzeti veszedelmet, mint az állam biztonságát veszélyeztető intézményt kiálthatták ki, s egy bizonyos útszéli sajtóban a személyek ellen indított támadások már egyenesen „disznóölés” címen jelenhettek meg. Ismeretlen, ködből jött és köddé vált bukott diákok és vigécek pöffeszkedtek a magyar sajtóban, és ítétek elevenek és holtak felett. A szájuk mocskos volt, a hangjuk durva, a tudásuk amolyan szabadlíceumi, a szívük pedig gonosz és perverz, csak a merészségük és elvetemültségük volt mérhetetlen. Ezek mertek az Istennel csak mint „szakállas öregúrral” komázni, Jézus Krisztust már „csalónak” vagy „fantómnak” kezelni, Prohászka Ottokárt, aki pedig már akkor az értelmiség bálványa volt, „betyárszájú püspöknek” nevezni.

Joggal kérdezte Bangha Béla már pályája kezdetén: „Hol van a magyar sajtó? Melyik az? Az-e amelyet idegenből jött s magukat örökre nemzetközinek tekintő elemek állítanak elő, hogy aláássák a magyar nép jólétét és igazi kultúráját, a magyar nép hitét, vallását, erkölcsét és tisztességét? Ez a magyar sajtó?”

Ebből a kórusból, mely a békakuruttyolástól a farkasüvöltésig terjedt, nem hiányzottak a katolikus nevek sem, de sokkal erősebben voltak képviselve a protestantizmus s az intellektuel zsidóság, mely épp ezzel váltotta ki az antiszemitizmust még olyanok részéről is, mint Prohászka Ottokár és Bangha Béla.

De a vizek megmozdulnak

De az álló vizek egyszer csak megmozdultak, s hol kisebb, hol nagyobb hullámokat vertek, amiknek gyűrűzése nem könnyen ült el. A fáradt, eltespedt, tehetetlennek hitt magyar katolicizmus kilendült nyugalmi állapotából, s nemcsak a jogos önvédelem terére lépett, hanem a belső megújulás csalhatatlan jeleit kezdte mutatni.

Érdeemes elgondolkodni afölött, vajon mi váltotta ki a magyar katolicizmusban ezt a gyökeres és minden irányú reakciót?

Vannak, akik azt hiszik, hogy egyetlen oknak a magyar egyházpolitikai harcokat jelölhetik meg, azaz azt a sorozatos vereséget, amit az Egyház a parlamentben az egyházsértő törvények elfogadásával szenvedett, s ami még súlyosabb veszedelmek árnyékát vetette előre.

Hogy a politika túlkapása, ellenségeskedése vagy pláne üldözése mindig alkalmas a katolicizmus felébresztésére, erőinek megszervezésére, öntudatának emelésére és harci készségének sorompóba állítására, ahhoz kétség nem fér. Minden erőszakos akció reakciót szül, s ez alkalommal az Egyház ellenségeinek az akciója sokkal merészebb, koncentrikusabb és következményeiben súlyosabb volt, semhogy a reakció elmaradhatott volna. Ez a reakció a *Zichy Nándor* alapította *Katolikus Néppártban* jelentkezett mely nem annyira a választási terror ellenére mégis megválasztott képviselőinek számával és harci készségével, hanem a mellette megmozdult tömegek lelkesedésével és elszántságával a meglepetés erejével hatott.

Az is természetes és érthető, hogy a katolicizmus erőinek bármilyen megmozdulása, még ha kifelé és védekezésre irányul is, befelé is hat azaz az egész szervezet megmozdulására, a nyugalmi állapotból való kilendülésére és dinamikus tevékenységére vezet.

Amilyen téves lenne ezt el nem ismerni, éppoly túlzott volna mindent a politikai védekezés tényének tulajdonítani. Ebbe a hibába esett bele a *Keresztény Községi Párt* vezére *Wolff Károly*, aki a húszas években a fővárost a zsidó-liberális uralomból kiszabadította, amikor jóval később egy választási propaganda kapcsán azt a szerencsétlen állítást kockáztatta meg, hogy „mi töltöttük meg a templomokat”.

Először is bizonyos, hogy a katolicizmusban mindig megvannak a rejtett vagy potenciális erők, melyek csak kiváltásra várnak és amelyek természetesen a vezetésre hivatott papság állásfoglalásával vannak összefüggésben. Erre bizonyíték az egyháztörténelem majd minden korszaka. A mozdulatlan álló vízbe dobott kő s annak nyomán tovább gyűrűző hullámverés példája mindig újra megismétlődik. Elég egy dinamikus apostoli lélek, egy új eszme, kikezdés, mozgalom, hogy az első hullám tovább gyűrűzzön s fokenként az egész katolicizmus rengésbe jöjjön.

Így volt ez minálunk is. Álló, mozdulatlan víznek látszott a katolicizmus, pedig már itt is, ott is lökések, rengések szakadtak fel a láthatatlan mélyből, s indították meg a vizek áramlását. A legtöbbször ugyan még csak helyi, elszigetelt jelenségek voltak, de már csalhatatlan jelei annak, hogy valami készül, valami elindult, folyamatban van, a szunnyadó energiák felébredőben, nyüzsgésben, kitörőben vannak.

Az általános sorvadás közöpette – írta Bangha Béla ugyancsak a Magyar Kultúra jubileumára – feltűntek már az új kort előkészítő jelek, az ébresztők és feltámasztók komoly próbálkozásain. A legszomorúbb lesüllyedtség és álomkórság idején hasogatta végig a sötét magyar eget Prohászka Ottokár lángelméjének és lángszívének meteorszerű tündöklése s mint egy karácsonyt hirdető csodálatos csillag mutatott ösvényt az elfojtott és megtagadott Ige felé. De Prohászka mellett már ott ragyogott sok nemes akarat és tiszta tudás is a hajnali derengésben. Zichy Nándor, Molnár János, Dudek János, Mihályffy Ákos, Andor József, Giesswein Sándor – hogy csak néhány kimagasló nevet említsünk ebben a sorban a már távozottak közül. A Szent Imre-kollégiumban Glattfelder Gyula már egy öntudatosabb katolikus értelmiség nevelésén dolgozott. A hitbuzgalmi élet, főleg a Mária-kongregációs

férfi mozgalom során (P. Bús és P. Bóta), számos katolikus embernek adta vissza keresztény öntudatát. A hivatalos egyházi szervezet is rendületlenül őrt állt a még el nem veszett értékek felett. Azonban talán még Prohászka Ottokár diadalmas optimizmusa sem hitte volna közelinek az időt, amikor ezek a jobbra vágyó, Messiást váró hangulatok nagyjából valóságokká érnek, s a keresztény kultúra totális igényeket jelenthet be a magyar életre.

Valami mindenesetre elindult. Kisebb-nagyobb kezdeményezések, látszólag egyéni akciók, szinte csak kitapogatásai a lehetőségeknek, de éppen ezért előjátékai a nagy átalakulásnak, mely immár feltartóztathatatlanul megindulóban volt.

Messzire vezetne s nem tartozik e könyv keretébe a lassú ébredés minden lépését és állomását feljegyezni, bármennyire megérdemelnék a megemlékezést, itt meg kell elégednünk a legjellegzetesebb jelenségek bemutatásával.

+

A kilencvenes évek derekán a debreceni állomáson nagy tömeg várakozott a befutó pesti gyorsra. Inkább olyan egyszerű nép: iparos, vasutas, postás s alig néhány kemény galléros, vasalt nadrágú úr. A zsíros paraszt civiseknek, akiké akkor a város volt, se híre, se hamva. Ha valaki, kíváncsi idegen véletlenül megkérdezte volt, mi készül ott, csak azt a lakonikus, ajkbiggyesztéssel kísért választ kaphatta: „A pápisták várják az új papjukat”.

S a vonatból kiszálló *Wolafka Nándor* (1852–1906) valóban új pap volt, aki egy új fejezetet írt be a kálvinistának kikiáltott Debrecen életébe. Nem azért jöttem, hogy megtartsam azt, ami megvan, hanem hogy visszahódítsam mindazt, ami elveszett – mondotta első beszédében. S valóban Wolafka Nándor, aki pedig egy szinte biztos püspökséget cserélt fel Debrecennel (a kultuszminisztériumban volt a katolikus ügyek referense, ami akkor püspöki székre predestinált), a kálvinista Róma rekatolizálója lett.

+

De a Dunántúl sem maradt el a Tiszántúl mögött, s érdekes, hogy itt is a jelentkező új katolikus erőnek először nem közvetlenül liberalizmussal, hanem a protestantizmussal kellett megküzdenie. Akkor történt ugyanis, hogy egy Masznyik nevű luteránus pap, hogy az egész katolikus Mariológiát neveltségessé tegye, könyvet írt Jézus állítólagos testvéreiről, amit széltében-hosszában szellőztettek. Ez ellen lépett fel, még pedig valóságos nyilvános párbaj módjára *Lepsényi Miklós* (1860–1924) előbb ferences, majd világi pap, s egy teljes és országos nyilvánosság előtt lefolyt vitában győztes maradt.

S ezzel megindult egy érdekes karrier is. Lepsényi Miklós megalapítja a *Hitvédelmi Folyóiratot*, majd amikor látja, hogy a harc a hitvédelmi síkról az egyházpolitikai ügyekre terelődik át s a liberalizmus lép fel most már felemelt sisakrostéllyal az Egyház ellen, csatlakozik a Néppárt mozgalmához, megválasztatja magát képviselőnek és élénk részt vesz a parlament és sajtó egyházpolitikai vitáiban. Hamarosan egészen új oldalról mutatkozik be: a tudós hitvédőből a legjobb magyar népszónok és egy kitűnő népies író lesz. Pozsonyban megalapítja a *Magyar Néplapot* mint a katolikus érdekek védelmét, amit aztán hamarosan németül és szlovákul is megjelentet, jelölül annak, hogy a régi Magyarországon egyedül a Néppárt, azaz a katolikus politika volt figyelemmel a nemzetiségi kérdésre.

+

De közben a fővárosban is, mely hitélet és katolikus aktivitás terén talán a legsívárabb puszta volt, kezdtek új szelek fújdogni. A budai várplébánia élére, talán éppen azért, mert

ez az egyetlen fővárosi plébánia, mint a királyi váré, nem esett a főváros kegyurasága alá, egy új, fiatal, szent buzgóságtól lángoló pap került *Kánter Károly* személyében. (1853–1920)

Ma már nehéz leírni és érzékeltetni, ki volt *Kánter Károly*, s ha két látható és fogható alkotására: az Örökimádási templom felépítésére s a fővárosi hitoktatók első megszervezésére rámutatunk, még nagyon keveset mondtunk. *Kánter Károly* több volt mindezeknél!

Mérhetetlenül több! *Kánter Károly* egy fogalom volt, egy varázs, egy kigyúlt és el nem fogyó láng, egy valóságos szent élő, ellenállhatatlan kisugárzása. Sokan, még a papságból is, soha nem látták, nem is találkoztak vagy beszélhettek vele, nem tudtak semmi pozitívet mondani alkotásairól, s mégis elbűvölten suttozták a nevét mint intim ismerősét: *Kánter Károly*. S később is, mikor már rég a sírban pihent, új nemzedékek jöttek, harcos új katolikus nemzedékek, akik már a *Prohászka* és *Bangha* hadseregében szolgáltak, s még azok is a csak hallott múltat idézve elrévülve suttozták: *Kánter Károly*...

Pedig nem volt nagy szónok, mint *Prohászka*, aki lábba ejthette volna a fővárost; nem volt nagy szervező és agitátor, mint *Bangha*, aki kesztyűt mert dobni és harcba szállni egy olyan roppant fegyverzetű Góliáttal, mint amilyen a liberalizmus volt.

Hát mit tett, hogy akkora hatása lett?

Először is összegyűjtötte a fővárosi hitoktatókat, akik a nevetségesen csekély 16 plébánia mellett a legszamosabb papi közösséget jelentették, s elindította őket a hivatás szeretete útján a mélyebb életre s a hitoktatás elmélyítésére, korszerű átalakítására s a tevékeny apostolkodásra. Mit tett? Átvett egy mástól alapított egyesületet, az *Oltáregyletet*, abból egy virágzó s az egész országot behálózó intézményt létesített, felépítette Magyarországon az első zárdát és templomot, mely az Oltáriszentség állandó imáadására volt szentelve, s ezzel újra felelevenítette hazánkban a kereszténység központjának kultuszát és áhítatát. Hogy mit tett még? Kinyitotta a templomok ajtaját és tárva-nyitva hagyta. Rászoktatta újra az embereket arra, hogy a kereszténységnek szentségei vannak, s hogy a szentségek az emberekért vannak.

Mit tett? Mit nem tett? – Nehéz rá felelni, de talán felesleges is, A hatása, a kisugárzása – mint ez a szenteknél lenni szokott – sokkal nagyobb volt, mint amit tett és alkotott. Mint egy áramrezgés vagy illatfoszlány a levegőben, volt életében és még halála után is. Egy jóra, többre, haladásra, tökéletességre, szentségre sodró titkos hullám volt.

+

De ha már az Oltáregyletnél tartunk, *Kánter Károly*val kapcsolatban lehetetlen *Trautwein János* (1819–1893) piaristáról meg nem emlékeznünk.

1859-ben *Szचितovszky János* hercegprímás aranymiséje alkalmából nemcsak székhelyén Esztergomban, hanem a fővárosban is nagy ünnepségeket rendeztek. Ugyanabban az órában, amikor a hercegprímás Esztergomban épp a jubiláló miséjét énekelte, a pesti Angolkisasszonyok Váci utcai templomában, mely különben is a fővárosi világnak kedvenc temploma volt. *Trautwein János* piarista tanár mondott beszédet, melyben az ünnepi alkalmat felhasználva az Úr hajlékának méltóbb berendezése céljából az Oltáregylet megalapítására tett indítványt. A nagy számban összegyűlt hívek lelkes felbuzdulással kísérték a szónok szavait. Így született meg az első magyar Oltáregylet, melynek ügyeit 34 éven át maga *Trautwein* vezette. Eltekintve az egylet valóban üdvös és szükséges céljától, az alapítás azért is érdemel különös figyelmet, mert ez volt az első eset a magyar katolikus szervezkedés lehetőségére és kilátásaira.

+

Közben viharos időkön ment át az ország, mely ismeretlen erővel rázta meg a magyar lelkeket. A parlamentben lefolyt egyházpolitikai harcok folyamányaként a legnagyobb vihar az úgynevezett *elkeresztelési rendelet* körül tört ki.

Az elkeresztelés egy furcsa, tipikusan magyar liberális jelenség volt, mely a magyar törvények és miniszteriális rendeletek folytán állott elő, s a múlt század utolsó éveiben az egész országot állandó izgalomban tartotta. (A sejtés az, hogy a Debrecen apostolaként már említett Wolafka Nándor azért és akkor távozott a kultuszminisztériumból.)

Az Egyház ősidőktől vallott álláspontja szerint minden katolikus szülő, még ha vegyes házasságban él is, köteles gyermekét katolikusnak kereszteltetni és katolikus nevelését biztosítani. A természet törvény viszont a szülők jogának ismeri el a gyermekek vallási hovatartozásának az eldöntését, az eszük használatával már élni tudó gyermekek számára pedig szabad választási jogot követel. Tehát nemcsak az Egyház törvényeivel, hanem magával a természet törvénnyel került összeütközésbe az a magyar törvény, mely elrendelte, hogy a vegyes házasságból született gyermekek nemük szerint kövessék szüleik vallását, s minden ezzel ellenkező szülői megállapodást érvénytelennek jelentett ki. Egy másik törvény meg egyenesen kimondta, hogy elzárással és pénzbírsággal büntetendő az, aki a 18 évet még be nem töltött gyermeket más vallásfelekezetbe átvesz.

Ezzel kezdetét vette az elkeresztelési háború, mely katolikus és protestáns részről egyformán folyt. Erre Csáky Albin kultuszminiszter újabb rendeletet adott ki, mely szerint minden lelkész, aki másvallásút keresztelne, köteles nyolc nap alatt a keresztelési adatokat az illetékes lelkésznek megküldeni és anyakönyvi kivonatot is csak az illetékes lelkész állíthat ki. A rendelet megszegőire a miniszter pénzbüntetést szabott ki. Hiába volt a papság tiltakozása, a rendelet végrehajtása megkezdődött. Az első feljelentett Molnár János komáromi apát, a későbbi Néppárt vezére volt, akit több ízben pénzbírságra ítélték az ország nagy felháborodása mellett. Az elkeresztelési háborúnak aztán az 1894-es törvény vetett véget, mely azzal a tipikus magyar megoldással, hogy „a kecske is jól lakjék, de a káposzta is megmaradjon” kimondta, hogy a felek a házasságkötés előtt jogérvényesen megegyezhetnek a gyermekek vallására vonatkozólag s csak annak hiányában követik a gyermekek nemük szerint a szülők vallását.

+

De nemcsak hitbuzgalmi és politikai téren, hanem társadalmi síkon is megindult a katolikus szervezkedés. A Németországban oly átütő sikerrel működő *Katolikus Legényegyletek* gondolatát nálunk *Szabóky Adolf* (1821–1880) piarista tanár honosította meg s 1856-ban alapította meg az elsőt a fővárosban, amit aztán a vidéki nagyobb városok sorban követtek.

Egy másik érdemes piarista tanárnak, *Lévay Imrének* (1842–1895) köszönhető a pesti *Katolikus Kör* megalapítása 1888-ban, mely bár a külső látszat szerint a nemes szórakozás s a társadalmi érintkezés elősegítője volt, amellott a vallási közöny megtörésében is nagy szerepet játszott. A katolikusok merni kezdtek katolikus lobogó alatt szervezkedni – ez idők jele volt.

+

Pontosan a századfordulón robbant ki aztán az egyetemi ifjúság *keresztmozgalma*, ami évekig izgalomban tartotta az országot, s nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a katolikusok öntudatát és bátorságát növelje s közéleti katolikus akciókra előkészítse.

Hogy a budapesti egyetem Pázmány Péter bíboros alapítása s ezért katolikus jellegű volt, az kezdett az idők folyamán feledésbe merülni s az egyetemi tanulmányok kiszélesedésével, a

tudományágak megsokszorozódásával, továbbá a tanuló ifjúság számának megnövekedésével az alkalmazandó tanárok vallási hovatartozandósága és világnézeti álláspontja kezdett szerepet nem játszani. Ha az előbbi még bajt nem okozott, mert a protestánsok is pozitív keresztény alapon állhatták, az utóbbi már komoly veszélyt jelentett, amikor is hitetlen vagy egyenesen agresszív tanárok kaphattak tanszékeket. Ez utóbbiak aztán, kiknek száma mind jobban szaporodott, a liberális kormányok falazása, néha talán cinkos összejátszása mellett a XIX. század vége felé már mindent elkövettek, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetemet katolikus jellegéből kiforgassák. Ez az aknamunka oly tervszerűen és szívósan folyt s talán lassú érleléssel észervétlenül állította volna a közvéleményt kész tények elé, ha „ismeretlen tettesek” 1900-ban el nem követik azt a végzetes ballépést, hogy a Központi Egyetem épületének lépcsőházát díszítő Szent Korona másolatokról el nem távolítják a keresztet. A barbár csonkítás érthetően nagy feltűnést keltett, és forrongásba hozta az egyetemi ifjúságot, amelynek egy tekintélyes része már akkor az 1888-ban alakult *Szent Imre Kör* hatása alatt állott.

A felháborodást cselekedet követte s a keresztény egyetemi ifjúság nagyszabású tiltakozó gyűlést tartott, melynek keretében *Bernolák Nándor* joghallgató, a későbbi neves politikus és miniszter javaslatára elhatározták, hogy az egyetemi hatóságoktól az egyetem hivatali helyiségeiben a feszület, a tantermekben a kereszt kifüggesztését, továbbá az egyetemi hitszónoki állás s a keresztény bölcséleti tanszék megszervezését, illetve felállítását követelik. Mikor a kultuszminiszter az egyetemi ifjúság követelését elutasította, s ezzel az egyetem katolikus jellegével szemben táplált ellenséges érzületét elárulta, *Zsembery István* egyetemi hallgató vezérletével egy 104 főnyi népes csoport az egyetemet megszállta s a kereszt kitűzését az ifjúsági nagygyűlés határozatának megfelelően végrehajtotta.

Az egyetemi hatóság, melynek pedig akkor jellemzően a helyzetre egy Rapaics Rajmund nevű gyáva s az árral úszó pap volt a rektora, eltávolította a kifüggesztett keresztet, sőt felháborító arcátlansággal a résztvevő diákok ellen fegyelmi eljárást indított, Bókay Árpád orvosdékán, a későbbi hírhedt szabadkőműves páholy nagymestere egyenesen kizárást követelt, de a lázadás mégis csak a tettesek megdorgálásával végződött.

A Kereszt-mozgalom azonban ezzel nem aludt el s 1906-ban *Németh Sándor*, a Szent Imre Kör akkori elnöke mégis győzelemre vitte s a tanári karral lefolytatott tárgyalás eredményeként az őszi doktoravatáson az avatandó új doktorok már a zöld asztalon felállított kereszt előtt tették le a hagyományos esküt.

+

S az álló vizek megmozdultak. Hol kisebb, hol nagyobb hullámokat vertek, amiknek gyűrűzése nem akart többet elülni. A fásult, elernyed, tehetetlennek hitt magyar katolicizmus kilendült nyugalmi állapotából s a belső megújulás csalhatatlan jeleit kezdte mutatni.

Amíg a katolikus sajtó eljutott odáig

Érdekes és izgalmas fejezete a magyar katolikus reneszánsznak a katolikus sajtó megindulása és kialakulása a XIX.század második felében. Mennyi nagyreményű kezdeményezés és mennyi fájdalmas megrekedés, micsoda nagyszerű tehetségek fellobbanása és tragikus letörése! S mindez talán éppen azért, mert egyéni kezdeményezések voltak s nem kollektív vállalkozások, intézményes alapítások. Korukat megelőző férfiak s egy elernyed, megmozdulásoktól rég elszokott környezet!

Lonkay Antal (1827–1888) az első magyar ember, aki a katolikus újságíró nevet viselhette. Róla igazán elmondható, hogy megszállottja volt a katolikus sajtó gondolatának, mert a vallásközhöz ama mélypontján igazán nagy elszántság, sőt bátorság kellett a katolikus újságíráshoz, s mert az első sikertelenségek nem szegték kedvét s haláláig hű maradt hozzá. Lonkay már 1860-ban alapított *Idők Tanúja* szép címmel egy egyházpolitikai napilapot, mely aztán tízéves fennállás után összeolvadt Török János *Pesti Hírnökével* s a *Magyar Állam* címet vette fel s mint ilyen 1908-ig fennállott.

Az alapító Lonkay Antal, az első magyar katolikus újságíró valóban nemcsak lelkes és bátor ember volt, aki a liberalizmus legsivárabb napjaiban megfélemlíthetetlenül kelt a katolikus érdekek védelmére, hanem egyúttal egy ritka tehetségű, kitűnő tollú férfiú, aki a temérdek gúny és lekicsinylés mellett, amelynek a hitközhöz ama fénykorában ki volt téve, viszont a legnagyobbak megértő megbecsülésével és barátságával dicsekedhetett. Jellemzésül elég feljegyezni, hogy Deák Ferenc és Kemény Zsigmond belső barátságát élvezte!

Lonkay halála után a szerkesztésben *Hornig Károly*, *Komócsy Lajos* és *Szemnec Emil* követték, akik közül főként az utolsó kitűnő nevet vívott ki magának. Annál inkább lesüllyedt és elszürkült az utolsó szerkesztő, *Cziklay Aladár* érája alatt, amikor a lapot újságíró körökben már csak „Magyar Állat” néven emlegették.

A katolikus sajtó e hőskorának történetéhez tartozik az az érdekes eset, hogy a századvég legnagyobb magyar újságírója, aki a katolikus napilapnál, az Alkotmánynál végezte, nem is volt magyar származású és nem is volt katolikus. Ez volt báró *Kaas Ivor* (1842–1910) a politikus és publicista. Dán szülők gyermekeként a leglelkesebb magyar hazafiak egyike lett, és luteránus létére a katolikus ügyet szolgálta ritka hűséggel a politikában és újságírásban. Negyven évig volt újságíró és az egyházpolitikai harcok idején szegődött a katolikus érdekek támogatásához, s lett Zichy Nándornak és Molnár Jánosnak legfőbb támasza a Néppárt megszervezésében.

A Néppárt alapításával esik egybe egy másik katolikus napilap, az *Alkotmány* megjelenése, mely két évtizedig uralta a helyzetet, míg aztán helyet kellett engednie az új idők új szeleinek, a Bangha páter által megindított katolikus sajtónak, mely pártoktól függetlenül egyetemesebb célkitűzéssel indulhatott el nagyobb hódításokra.

Az Alkotmányt Molnár János, akkor komáromi apátúr, később esztergomi kanonok alapította 1896-ban a katolikus érdekek és a néppárti politika védelmére, aminek – becsületére legyen mondva – megszűnéséig dicséretesen megfelelt. Az alapítás, sőt később a valószínű állandó deficit költségeit – ugyanis kisszámú, de hűséges előfizető gárdája volt – maga Molnár János és Zichy Nándor viselték. Szerkesztői időrendi sorrendben *Miller József*, egy később pestkörnyéki plébános, *Bonitz Ferenc*, aki mint miniszterelnökségi sajtóreferens végezte és *Túri Béla* prelátuskanonok voltak. Az Alkotmány 1919-ben szűnt meg.

Mikor a magyar falu népe is kezdett már fogékony lenni a napi sajtó befogadására, de kezdetleges, az írni-olvasáson alig túljutott műveltsége a magasabb igényű fővárosi lapokat még nem bírta el, akkor alapították a katolikus *Új Lapot*, mely sokkal kisebb terjedelemben s a falu népének színvonalán szolgálta a katolikus érdekeket, pártpolitikailag pedig a

Néppártot. Abban is különbözött az Alkotmánytól s a hasonló nivójú többi sajtótól, hogy úgynevezett „krajcáros újság” volt azaz sokkal olcsóbb az előbbieknél.

Az Új Lap életében erősen érezhető volt az ár-apály törvénye. Volt idő, például a kitűnő *Gerely József* fővárosi hittanár szerkesztése alatt, amikor a magyar sajtóban a legjobbakhoz tartozott, de volt idő, például az utolsó szerkesztő *Hivatal József* érája alatt, amikor színvonalát legfeljebb a kérődzéssel lehetett összehasonlítani. Talány volt, hogy ki tartotta fenn pénzügyileg ezt a már céltalanná vált és olvasók nélkül maradt lapot, mely a tréfás, de találó mondás szerint „a nyilvánosság kizárásával” jelent meg. Minden valószínűség szerint valamelyik vallásalapot fejték, szükségesebb és hasznosabb céltól vonva el a támogatást. Mindenesetre a katolikus élősdiak szomorú és elrettentő példája volt!

De nemcsak az Új Lap, hanem mindaz, ami megmozdulás történt a katolikus sajtó terén ebben a korszakban, elválaszthatatlan és elképzelhetetlen volt a *Gerely József* nevével (1871–1916). Ez a legszebb férfikorában sírba zuhant fővárosi hittanár széleskörű tudásával és kitűnő, friss, könnyed, tipikusan újságíróra valló tollával kora legaktívabb és leggyakorlatiasabb szellemei közé tartozott. Előbb az *Egyházi Közlöny*, aztán a Magyar Szemle, majd az Új Lap szerkesztője volt, az első Katolikus Nagygyűlések fáradhatatlan eszmetermelője, különösen a katolikus sajtó kérdésében. Ő kapta a pécsi Katolikus Nagygyűlésen a megbízatást, hogy a katolikus sajtó nagyszabású megoldására dolgozzon ki egy átfogó tervet, s annak lett első gyakorlati lépése a *Katolikus Sajtóegyesület* megalapítása (1907), ami szintén az ő nevéhez fűződik. Hírnevére és megbecsülésére jellemző, hogy csak reá tudtak gondolni, mihelyt sajtóakcióról volt szó.

A katolikus sajtó elkötelezettje volt *Dvihally Géza* is, aki a keresztény szocialista mozgalmaknak is egyik úttörője volt hazánkban. A vidéki hírlapírásnál kezdte, s előbb az *Esztergom*, majd a *Fejérmegyei Hírlap* szerkesztője volt. Később a fővárosba került, s már a koalíció idején, de még inkább az első kommunista kísérlet bukása után (1919) élénk szerepet vitt úgy is mint a keresztény szocialista mozgalmak harcosa, úgy is mint szerkesztő és újságíró.

Mint érdekes kuriózumot említjük meg, hogy a századfordulón először és utoljára egy katolikus élclap is megjelent a porondon. Neve *Herkó Páter* volt és alapító szerkesztője *Markos Gyula* (1861–1932) veszprémi pap. Nem közönséges tehetséggel megáldva előbb mint szatirikus költő és vidéki szerkesztő tette nevét szűkebb hazájában ismertté, majd 1893-ban a fővárosba telepedett át s az egyházpolitikai harcok teljes tombolása idején megindította a katolikus szellemű Herkó Páter élclapot. A lap virágzása úgy két évtizedig tartott, utána már csak vegetált, szerkesztője pedig kiégve, letörve mint a múltak árnyéka apró „pumpolásokkal” tengette utolsó éveit. Egyedül álló kísérlete azonban fenn fog maradni a magyar újságírás történetében.

Bár az irodalom körül nem jelentkeztek egyelőre olyan romboló törekvések, mint a napi sajtóban, mégsem hiányoztak itt sem a kísérletek egy katolikus irodalom megteremtésére. Az első kikezdés *Kaposy József* (1863–1922) nevéhez fűződik. Kaposy először a Fioretti azaz Szent Ferenc Virágoskertjének magyarra átültetésével keltett feltűnést és szerzett irodalmi megbecsülést. Az akkor erősen kibontakozó Szent István Társulatnak lett a vezérigazgatója s mint ilyen alapította és szerkesztette *Magyar Szemle* címen az első magyar katolikus irodalmi folyóiratot. A tartalmas, magas nivójú és irodalmi körökben igen megbecsült folyóirat 1888-tól 1906-ig állott fenn. Első próba volt a katolikus világnézetű írók összehozására. Kaposy után a lap szerkesztői voltak *Rudnyánszky Gyula*, *Gerely József* és *Szemere György* – igazán nem jelentéktelen nevek.

A Magyar Szemle megszűnését nem sok idő választotta el egy másik, most már még nagyobb igényekkel született katolikus irodalmi lap, az *Élet* megalapításától, melynek első száma 1909-ben látott napvilágot. Csak a P. Bangha későbbi sajtóakciójához kapcsolódott annyi remény és kezdeti siker, mint az Élethez, bár a megindulás körülményei szinte

homlokegyenest ellenkezők voltak. Bangha egy hangos és Magyarországon soha nem látott szédületes országos akcióval, mondhatni nyilvános toborzással szervezte meg akcióját, az Élet viszont csendben, titokban, a nyilvánosság kizárásával kezdődött és indult el. Ugyanaz a nagy püspöktriász: Majláth, Prohászka, Glattfelder, akiknek a keze vagy szelleme a Regnum Marianumtól kezdve a Szent Imre-kollégiumokig annyi mindenben benne volt, alapította meg az *Élet irodalmi és nyomdai részvénytársaságot*, mely előbb egy egész modern nyomdát vásárolt és állított fel, mely tetszetős modern technikájával messze kiugrott az öreges, maradi Szent István Társulat felé, aztán szinte egy időben négy kitűnően szerkesztett és remekül előállított folyóirattal, majd egész könyvsorozattal lépett a nyilvánosság elé.

Az első és a legjobb, a felülmúlhatatlan s azóta se felülmúlt a *Zászlónk* című folyóirat volt a középiskolás diákok számára. Akkor kellett élni és diáknak lenni, mint e sorok írójának, hogy az ember értékelni tudja a maga valóságában, mi volt és mit jelentett mindnyájunk lelki fejlődésére a *Zászlónk*. A szerkesztő *Izsóf Alajos* volt s az író gárdája *Sík Sándor, Sebők Zsigmond, Radványi Kálmán és Ajtai Kálmán*. Csupa szellem és frissesség volt a lap, a tudás és irodalom legjava. Abban az ifjúság által is megérezett s talán öntudatlanul a legerősebben érzett tespedt liberális világban mint egy új földrész, egy új világ felfedezése hatott. Friss szelek fűszeres új illatát éreztük meg rajta. Ezen keresztül tört be a cserkészlet gondolata is a magyar ifjúságba s jutott el hazánkba világáramlatok hullámmása. Az első hosszú nadrágot, az első majálist, az érettségit nem vártuk nagyobb izgalommal, mint a *Zászlónk* egy-egy számát. A jó, a nemes, az értékes bővölete, babonás igézete volt, ami talán sokára, nagyon-nagyon sokára fog tudni megisméltódni.

A fiúk lapja mellett a leányokról is történt gondoskodás a *Nagyasszonyunk* megindításával, mely méltó párja volt a *Zászlónknak*. Sőt, hogy a kis elemisták se maradjanak ki a sorból, később megszületett az ő számukra a *Kis Pajtás* is. Ragyogó triász volt ez, mely először mutatta meg a világnak, mire képes a katolicizmus, s milyen kiváló, versenyképes erők állnak rendelkezésére. Sokáig nem is tudtak és nem is mertek ellenkonkurrenciát állítani nekik.

Az *Élet* viszont mint a katolikus szépirodalmi törekvések hordozója hetilapnak indult, s úttörő és eszmehordozó jellege sohasem kallódott el, míg csak a végén a Szent István Társulat kezébe nem kerülve a magazinok nivójáig nem szürkült le. Különösen nagyra értékelték első szerkesztőjének, *Andor Józsefnek* a munkásságát, aki az apostolok hitével és bátorságával fogta fel hivatását. Cyprián álnéven ömaga is jónevű novellista volt, kitűnő erőket gyűjtött maga köré és segítette új tehetségek kibontakozását. Utána *Izsóf Alajos* a *Zászlónk* mellől, majd *Anka János* a napi sajtótól s végül *Alszegehy Zsolt* a katedréről váltakoztak a szerkesztőségben.

Közben – úgy látszik – sokan ösztönösen megéreztek, hogy a napi sajtó és irodalmi folyóirat között van egy másik, talán még nagyobb úr, aminek betöltése világnézeti szempontból mérhetetlen fontossággal bír, s amit csak valami könnyed mozgású, de mégis teljes tudományos fegyverzetű, az időszerű problémákra ráirányozott folyóirat tölthet be. Erre a szerepre a tudományos szemlék túl nehézkesek, az átlagos magyar intelligencia számára elvontak voltak, a napilapok meg túl könnyű fajsúlyúak és felületeseek, semhogy kielégíthettek volna. Így történt aztán, hogy *Dudek János* egyetemi tanár dogmatikus létére vállalkozott arra, hogy a szakszerű tudományosnak indult *Religiót* ilyen korszerű, eleven, élettől duzzadó folyóirattá alakítsa át, mint amilyen még tökéletesebb és korszerűbb formában a Magyar Kultúra lett. A merész kísérletre sokan felfigyeltek, a fiatalok között keltett is visszhangot, de Dudek maga kísérletét egyelőre sikertelennek tartotta, s a lapot beszüntette. Úgy látszik, koraszülött volt.

A hódítók

Prohászka Ottokár

(1858 – 1927)

Akármennyien és bármily mértékben vettek légyen részt a magyar katolicizmus felébresztésében és újjászervezésében, egy név áll annak előterében és központjában, mint üstökös a csillag táborban: a Prohászka Ottokár neve. Ahogy az ellenreformáció magyar hadműveletéből szintén egy név maradt meg az utókor számára, a Pázmány Péter neve, úgy a XX. század magyar katolikus újjászületését is elsősorban Prohászka Ottokár nevével fogják márkázni. Pedig ahogy Pázmány Péter bíboros, bármily korszakalkotó egyéniség volt, nem hordhatta egyedül a hódítás, illetve visszahódítás minden terhét, s mellette sokan mások, hálátlanul feledésbe merült nevek osztoztak a sikerben, úgy Prohászka Ottokár előtt, körül és mögött is sok nagyszerű egyéniség, magvető, alkotó, szervező, építő állott, akiknek neve és műve Prohászka, a kivételes zseni minden varázsa mellett sem engedhető át a feledésnek. Ez igénytelen lapok ezt is szolgálni kívánják.

+

Mikor Prohászka Ottokár emlékét akarjuk megidézni, szinte nekifohászkodunk a feladatnak. Szinte érezzük, hogy emberfeletti feladat egy olyan lángészről beszélni, aki annyira egyetemes volt, mint századok óta kevesen vagy talán senki a magyar glóbuszon.

Prohászkat sokkal könnyebb elemezni és szétbontani, mint meghatározni és egyéniségét kifejezni. Pedig szükség van rá, mert a tömegek lelkében a nagy emberek egy-egy jelzőben vagy képben szoktak tovább élni. De vajon Prohászka Ottokár jellemzésére elég-e egy jelző vagy egy kép? Elég-e, ha azt mondom, hogy lángész volt és költő, nemzetnevelő és tömegbűvölő, szellemi vezér és minden idők legnagyobb szónoka, akinek forró gondolataitól mi kortársak mindannyian megrészegeedtünk? Elég-e, ha azt mondom, hogy Isten kinyilatkoztatását ritkán élte át ember annyi bensőséggel és mélységgel, mint ő, mint ahogy korának és embertársainak vívódásait, fájdalmait és keservét is kevesen tudták úgy átérezni, mint ő? Elég-e, ha azt mondom, hogy szinte egymaga térítette a magyar intelligenciát Isten felé, s a lepányvázott, halálra ítélt Evangéliumból egymaga csinált diadalmas világnézetet? Vagy elég-e, ha azt mondom, amit a sírja felett az emlékműre véstek: *Apostolus et praeceptor Hungariae* – Magyarország apostola és tanítómestere?

Hogy e jelzők közül mindegyik mond valamit s valóban kifejez valamit Prohászka egyéniségéből, az egészen bizonyos, de nem fejezi ki az egész Prohászkat, aki mindnyájunké volt és minden magyaroké lett műveiben időtlen időkig.

Azért talán inkább képekhez kell folyamodnunk, amelyek nem egy-egy vonást, hanem az egész egyéniséget szimbolizálják.

Ha a XX. század három legnagyobb magyar ébresztőjét veszem, képekben talán így rajzolhatnám meg őket: Tóth Tihamér működését a hangszóróval jellemezném. Hangszóró volt, mely megkondult a magyar glóbusz felett, hogy a nép az ő hangjában ismerje fel saját lelkének Istenhez hívó harangszavát. Még gazdagabb, sokrétűbb, zseniálisabb volt már a Bangha Béla egyénisége, aki szónok, tudós, az igazság fanatikus harcosa, tévedések és eretnokségek pörölye, a legnagyobb újságíró és sajtóalapító s minden idők egyik legnagyobb szervezője és agitátora volt. Őt akkor fejezem ki képben a legtalálóbban, ha mint fergeteges

irammal vágató rohamcsapatok kapitányát látom, amint csapatok élén vágat harcra, győzelemre Isten országáért. És Prohászka? Én mindig úgy láttam és ma is úgy látom, mint ahogy Szent Mihály arkangyalt szokták ábrázolni. Egy szeráfi alak, akinek lábai alatt egy pokol imbolyog, arcán és szemsugarán a felkiáltással: Quis ut Deus – Kicsoda olyan, mint az Isten? – Ez volt az ő élete, hogy megmutassa romlott magyaroknak, ki olyan, mint az Isten? Egy elpokoliasodott tudomány, elállatiasodott irodalom és művészet leküzdésével s az emberi lelkek szeráfi szeretettel való feltöltésével.

+

Egyáltalán van abban valami feltűnő, megmagyarázhatatlan, szinte csodálatos, hogy amikor a magyar faj átkos szaporátlanságával, politikai köldöknézésével, a nemzeti kérdéssel szemben tanúsított teljes vakságával s egy egész világgözülemény által halálra ítélt monarchia s uralkodóház melletti makacs kitartásával maga is a halálra ítélt és halálraszánt nemzet benyomását keltette, ugyanakkor szinte meglepő cáfolatként a szellemi fellángolás olyan tüneteit mutatta, amire a környező és akkor függetlenségre jutott és feltörő népekben nincs példa. Hogy csak a katolicizmus erőinél maradjunk például, míg mi magyarok szinte egyidejűleg és kortársakként egy Prohászka, Glattfeldert, Banghát, Schützöt, Horváth Sándort, Tóth Tihamért tudtunk elkönyvelni, ugyanakkor lengyelek, csehek, románok, litvánok új honalapításuk ama kezdő korszakában senki nagy szellemi erővel, korszakalkotó és maradandó egyéniséggel nem tudtak dicsekedni. Ez egyedül a magyarnak jutott osztályrészül s az egymásra zuhanó nagy nemzeti tragédiákban vigasztalásul. Hogy aztán ez egy ezeréves faj utolsó fellángolása vagy a minden balsors elleni életképesség biztos záloga volt-e azt a jövő fogja eldönteni.

Mindenesetre áldott és termékeny korszak volt ez a katolicizmus számára, amelyben névtelen hősök és hírneves óriások feszítették meg erejüket, hogy századok tespedését és mulasztását pótolják. Egy szent tavasz, egy megújodási láz vett erőt az egész magyar katolicizmuson s a saláta-közmondással ellentétben (*lactuca generat lactucam* – a saláta salátát termel) nem salátát, hanem jegenyét és tölgyfát hozott létre. Vezérségre termett férfiak születtek, akik mind meg tudták keresni és találni a maguk harcos tömegeit. Az egyik hitbuzgalmi, a másik szociális téren, az egyik az egyesületi életben, a másik a politikai küzdelmekben.

+

Bármily csábító is volna Prohászka-ról beszélve azonnal a zseni, a tudós, a misztikus, a szónok stb. szerepére rátérni s azt részletenként vázolni, mindez későbbre tartozik, s itt elsősorban azt kell reálisan megragadnunk és kellőleg kidomborítanunk, ami Őt elsősorban a magyar katolikus újjászületés nagymesterévé és végrehajtójává tette. Mert tudósok, szónokok, írók, misztikusok, költők voltak mások is, anélkül hogy a katolikus reneszánsz mesterei között volnának tisztelhetők, Prohászka Ottokár azonban ott van s kivételes, egyedülálló helyen, tehát szerepe és sikere a felsorolt kvalitásokkal nem magyarázható.

Általánosságban beszélve azt mondhatjuk, hogy a tudósok, szónokok, írók, művészek kategóriájának lehetnek tanítványai, utánczó, rajongói egy többé-kevésbé zárt körben, de átütő erejük, korszakalkotó képességük csak az apostoloknak van. Nehéz volna pontosan leírni és meghatározni, mi is az emberben az apostoli, s mi az, ami a tömegben ezt az érzést kiváltja, mégis meg kell kísérelnünk.

Bár minden pap az apostolok utódja s hivatása, küldetése erre szól, működésüket szokás is apostolkodásnak nevezni, egyénileg és névleg csak keveseket, egy-egy korszakban sokszor alig egyet-kettőt szoktak e jelzővel megtisztelni. A közfelfogás szerint tehát az apostol

mindenképpen többet jelent, mint amilyen a pontos és lelkiismeretes kötelességteljesítés, a feddhetetlen életpélda, a hivatás szeretete és lelkesedése, valami jobb és több utáni vágy, törekvés, erőlködés.

Ahogy igen sok embert lehet és szoktunk is szentnek nevezni, de igazi szentek, az Egyház által kanonizálható szentek csak azok, akik az erényeket hősi mértékben gyakorolták, úgy a közfelfogás is csak azokat tiszteli meg valóban az apostol jelzővel, akik küldetésüket az Isten országának terjesztésére kivételes, a legjobbakat is messze túlszárnyaló módon vették és értelmezték, magukat maradéktalanul az elégséig annak átadták, küldetésükben soha meg nem inogtak vagy bele nem fáradtak, s azt részben természetes, részben karizmatikus adományaikkal sikerrel és eredménnyel tudták szolgálni.

De amilyen körülményes és nehéz tehát az apostol fogalmának a körülírása és meghatározása, éppoly érthetetlenül könnyen alakul ki a tömegek lelkében az az érzés, mellyel az apostolokat felismeri és kíséri. Szinte azt mondhatni, hogy a tömeg csalhatatlanul megérzi valakin az apostolság levegőjét és illatát, s azért szinte megejtve szegődik mellé s a maga és embertársai számára sokkal többet vár tőle. Valahogy úgy érzi, hogy az apostolok mögött maga Jézus áll, hogy felettük felszakad az ég s bennük az Isten különös ereje és kegyelme működik.

Ilyen hamisítatlan apostol volt Prohászka Ottokár lelki alkatában s tömegekre való hatásában, azért is tudott a XX. század magyar katolicizmusának nagy reformátora és restaurálója lenni.

Azok, akik még személyesen ismerték Prohászkat, tudják tapasztalatból, mit jelentett nála ez az apostoli lelkület. Hogy egész lelkületét maradéktalanul betöltötte a vágy az Isten országának terjesztésére s hogy abban engedményt sem az emberi gyöngeségnek, sem a szellem igényeinek, sem a mégoly jogos emberi kedvteléseknek nem tett. Egy kigyúlt és el nem hamvadó máglya volt, a kezdetek kezdetétől a halál percéig, a tűz és hó soha nem lankadó erejével.

E sorok írója Szatmáron ismerte meg először és közelről Prohászkat, ahol 1917-ben férfiaknak és nőknek külön-külön lelkigyakorlatos konferenciákat tartott. Szatmár igazán nem volt a régi Magyarországon kultúrváros, valami magasabb szellemi elittel, inkább olyan civis város, iparos és földműves társadalommal, a zsiros Alföld eszem-izsom légkörével, melytől sokat várni igazán nem lehetett. S Prohászka ezt éppoly jól tudta, és mégis lejött, mint ahogy mindenüvé elment, ahová meghívták és ideje engedte. Pedig azokban az években kínos és aggasztó álmatlanságban szenvedett, ami erősen meg is látszott rajta. Nappal a konferenciák közötti szünetekben a palota szép nagy parkjában tartózkodott breviáriumozva, elmélkedve. Ha közben leült megpihenni, azonnal lebecsült a feje, és pillanatokra elszunnyadt. De ez nem volt az idős emberek szokásos aluszékonyosága, csendes elszunnyadása, hanem az elcsigázott szervezet, a kimerült test pillanatnyi összerokkanása. S ilyen állapotban a szószéken mégis úgy beszélt, annyi hévvel és lelkesedéssel, mintha a legfrissebb és éberebb ifjú volna, fogadta a hívek özönét, akik tanácsát kérték avagy csak éppen parolázni akartak vele, hogy aztán eldicsekedhessék, s ilyen elfoglaltság és felőrölttség mellett is talált időt arra, hogy első merész sajtóvállalkozásom, egy katolikus hetilap számára zengő szép cikket írjon a pünkösdi Lélekáradásról.

Ezt az epizódot azért kellett így részletesen elmondanom, hogy megéreztessenem azt, amit Prohászkaiban apostolinak neveztem. Az egy Bangha Bélát kivéve senki, aki előtte, vele vagy utána magvetőként járt a magyar katolicizmusban, ezt a vonást nem tudja felmutatni. Hogy például csak a harmincas évek kedvenc rádió-szónokáival, Tóth Tihamérral vessem össze, nem volt titok, hogy Tóth Tihamér kínos aprólékossággal készült beszédeire (hetenként legfeljebb egyre), azt leírta, simítgatta, szorul-szóra betanulta, többszörösen elpróbálta, s ilyen apostoli munkára és vándorutakra (többszöri beszéd, rögtönzés, vidéki kiszállás stb.) még csak álmában sem gondolt soha s még a halvány inszINUÁCIÓJÁT is visszautasította.

Persze Prohászkaiban nemcsak a készség volt meg az apostolkodásra, hanem a tehetség, a rátermettség is. Ritkán történik meg még nemzetközi viszonylatban a legnagyobbaknál is, hogy valaki akkora felkészültséggel álljon a világ elé, mint Prohászka Ottokár. Ő mindenkire azonnal a zseni benyomását tette, aki le tudta mérni a múlt minden szellemi örökségét, intuitív meglátással tudta a jelen problémáit kiragadni s az emberi élet és történelem örök távlatait megéreztetni. Beszédei alatt a hallgatóság azt érezte, hogy egy nagy, lenyűgöző szellemmel került közösségbe, s hogy ő is vele száll, emelkedik a végtelen magasságokba.

+

De most már ideje lesz ennek a Prohászka-féle hódításnak időrendi kereteit is megadni s ennek a modern, nagyon is Szent Pálra emlékeztető apostolságnak a teljes képét felvázolni.

Prohászka Ottokár (1858–1927) életpályája nagyon egyszerű s kívülről nézve egyike a sokszor megismétlődő papi karriereknek. Rómában tanul s Esztergomban lesz teológiai tanár. Sokáig, szinte túlsokáig megreked ezen a vidéki teológián s a falusias jellegű primási városban. Közben sürjén ír meglepő mély tanulmányokat a Magyar Sionban, aminek később szerkesztését is átveszi, de nemcsak tudományos felkészültségével, hanem a közállapotok, sőt az egyházi élet bátor és kíméletlen kritikájával kelt feltűnést. Végre és nagykesőn a pesti egyetem katedrát ad neki, s most már nemcsak mint egyetemi tanár, hanem mint ünnepelet és felkapott szónok is eljegyzi magát a fővárossal. Amilyen csendben és lassan indult el a csillaga a magyar égen, hirtelen olyan üstökös-járás és csillogás lesz belőle. A főváros és fokonkint az ország is visszhangzik a Prohászka-névtől, s a közvélemény nyomása alatt székesfehérvári püspök lesz. De csak névleg lesz Fehérvaré, mert ténylegesen az egész országé. A halál is a fővárosban stílszerűen egy szószéken, az Egyetemi templom szószékén férfiaknak tartott lelkigyakorlatos konferencia közben éri.

Ez az életrajzi összefoglalás még csak éreztetni sem tudja, ki volt az országnak és főként a magyar katolicizmusnak Prohászka Ottokár. Egyéniségének és működésének részletesebb szétbontásához kell fognunk, hogy megéreztessek, hogyan és miért lett a katolikus reneszánsz úttörője és megszemélyesítője.

Annyi bizonyos, hogy Prohászka neve először mint íróé szökött fel a magyar égboltozatra s indult el hódításra a magyar lelkekben. Hogy Prohászka írt, cikket, tanulmányokat, könyveket, az magában véve még nem lett volna feltűnő, hisz a magyar papságban épp szolid és alapos képzettsége és műveltsége folytán mindig sok volt az íróember. Az új, a feltűnő, a szenzáció azonban az volt, amit Prohászka írt s ahogyan azt megírta. Amit ugyanis írt, az nem volt teológiai kézikönyv avagy traktátus, a tudományos módszer fegyencruhája öltöztetve s a tudomány személytelen, de mindig ingerült bálványának szentelve, ami egy nagyon is zárt és korlátolt kör érdeklődésére vagy unalmára pályázik, hanem egy merész kísérlet, mely az emberi szellem nehéz és újabb kutatásokkal megzavart problémáit, amelyekről az átlagos intelligens ember hallott ugyan már harangozni, de az csak megzavarodottságát, de nem kiegyensúlyozottságát szolgálta, ezt a probléma-kört Prohászka „emberközelségbe”, vagyis közérthető, élettől duzzadó, sőt érdekesítő és mindenki számára fogható formába hozta.

Ezért az ő könyvei nem rekedtek meg a könyvkereskedések roskadozó raktárpólcain, sem a magyar könyvtárak családi sírboltra emlékeztető magányában, hanem tüntetőleg tartott vagy körülhordozott olvasmány, beszélgetés, vita tárgya lettek a magyar intelligencia asztalán. Pázmány Péter óta talán ez volt az első eset, hogy magyar filozófus és teológus, pláne papi talárisban, eljutott világi emberek kezébe s közérdeklődést, sőt lelkesedést és rajongást váltott ki. Ha igaz volt az, amit a liberalizmus hitt és hirdetett, hogy catholica non leguntur, az most Prohászkaival egyszerre megtört, megbukott s könyvei árnyékba állították még a liberalizmus hírnévre erőszakolt nagyságait is.

De ha már az is mélységesen megfogta a magyar lelket, amit Prohászka írt, azt az elbűvölést csak fokozta és az elragadtatásig emelte az, ahogyan Prohászka írt! A nyelv, a stílus, ami tollából zuhogó áradattal, az ihlet természetes könnyedségével folyt, nem volt az a bizonyos átlagos szép stílus, egy jól kiírt és fordultatos próza, hanem egy tüzes lélekáradás, egy zseni, vátesz, költő és misztikus csodálatosan finom, egyéni és magához hangolt szimfóniája, mely mindenkit megejtett és magával ragadott. Különben is akkor folyt a nehézkes, nagy múgonddal kipallérozott, de sokban merev magyar nyelv forradalmi áttörése és az új idők új igényeihez mért alkalmazása, hozzá idomítása. A Kazinczy-féle mesterkedő és pepecselő nyelvújítás helyett a nyelv szelleméből s az új igényekből fakadt, ösztönös gazdagítása. Ebbe a csoportba lépett bé akaratlanul is Prohászka Ottokár, amikor a világnézet nagy problémáit akarta emberközelségbe hozni és arravalóságát csak fokozta az a körülmény, hogy több nyelvet beszélt, a fogalmak árnyalatait is le tudta mérni s hogy kora világnézeti válságát teljesen át tudta érezni.

+

Régi megfigyelés és megállapítás, hogy a szónokoknak egyéniségük uralkodó vonása szerint más és más vonalon mutatkozik a hatásuk. Az erősen értelmi beállítottságú típus természetszerűleg a hallgatóság értelmére hat erősebben; egy zengőszavú és költő-lelkű inkább az érzelmekre; egy erős voluntarista pedig az akaratra hat. Azaz a tudományos kielégültségtől az esztétikai gyönyörig minden akadhat a szónoki hatások között.

Az egyházi szónokoknál, bármilyen fontos legyen az értelmi, érzelmi és akarati ráhatás, az igazi, a teljes siker az, ha a hallgató lelkében egy teljes földrengés, azaz lelki felbolygatás, forrongás, átalakulás áll elő. Egy leszámolás önmagával, ijedt és irtózó magába nézés, felszámolása a múltnak s iránytűzés a jövőnek. Egyszóval nem egy átmeneti hatás, mely a szónoklat elhangzásával vagy az utcára kilépéssel véget is ért, hanem egy tartós megmozdulás, melynek megvannak a maga szabálytalan rezgései, előre és vissza is, de amit azonnal leszerelni, megállítani nem lehet.

Ilyen hatást a lelkekben újra csak azok érnek el, akiknek nemcsak a lelkiületükben, hanem szónoki megnyilatkozásában is van valami apostoli. Akiről a hallgató megérzi, hogy másoknál különösebben, fokozottabban Isten embere, akinek az átlagnál nagyobb küldetése van, aki minden érdek nélkül s az elégséig elkötelezte magát isteni küldetésének.

Aki egyszer is meghallgatta a szónokló Prohászkaét, az ezzel a benyomással maradt. Az a széptartású férfias alak, melyet sem büszkeség, sem alázat, sem siker, sem népszerűség-hajhászás nem kezdett ki; az az értelmet sugárzó, egyenesen átszellemült fej és arc, melyen egy diadalmas világnézet tüzei égtek; az a mélyzengésű, árnyalatokban tobzódó hang, mely gondolatait és érzelmeit szinte megzenésítette; az a láthatatlan, de mégis megérezett fensőbb légkör, amit megjelenése a szószéken keltett – mindez együttvéve volt az, amivel Prohászka szónoki mesterkedések nélkül hallgatóit megejtette és elbűvölte.

Beszédei után nem a lelkes megjegyzések, helyeslések jelezték a hatást, hanem a megilletődött csend és hallgatás. Mindenki úgy érezte, hogy tüzet fogott egy nagy lélek, Isten küldötte máglyájánál s hogy szent tüzet visz magával, amelynek nem szabad kialudnia.

+

Prohászka apostolkodása elsősorban a magyar intelligenciát vette célba, mint amelyik vallási szempontból a leggyászosabban állott a liberalizmus lélekmérgezése következtében. Itt kellett a páfördulást létrehozni, hogy a közvélemény és közszellem felszabaduljon a liberalizmus világnézeti zsarnoksága alól.

Ennél a rétegnél Prohászka érthetően nem kezdhetette a hagyományos értelemben vett szentbeszéddel, mely a „Kedves Hívekhez” szól, s a hallgatóknál valóban készséget, előítéllettől mentes jó akaratot talál. Prohászka teljes tudatában volt annak, hogy pesti úttörése kezdetén és esetleg sokáig még, ha nem is hitetlen, de gyöngye hitű, kételyekkel küzdő vagy már teljesen elszikessedett lelkekkel lesz dolga, akik ugyan soha mélyebben és önnállóbban nem gondolkoztak, semhogy saját termésű kételyeik lehetnének, de felületes olvasmányaikból, széllel bélelt sajtójukból minden világnézeti szemetet és hulladékot magukra szedtek, s ezért ezeknek „konferenciákat” hirdetett. Ezek a konferenciák tehát nem az Evangéliumból indultak ki, nem az Egyház valamelyik meghatározott dogmáját vagy erkölcsi parancsát fejtegették, nem igen bővelkedtek szentírási idézetekben, s nem végződtek jámbor tanácsokkal, intésekkel, felszólításokkal, hanem világnézeti kérdéseket feszegettek, idevágó fogalmakat tisztáztak, a haladás összegegyeztetésére törekedtek az Egyházzal s a zsákutcába tévedt modern emberi szellemnek kiutakat mutattak.

Aki a századforduló magyar intelligenciáját közelről ismerte, az a legnagyobb meglepetéssel és csodálattal láthatta, hogy az a férfivilág, mely addig legfeljebb a szagos miséken hátul a templomban az oszlopokat támogatta és szinte szégyenkezve önmaga előtt is, bújva lépett ki vagy be a templomba, s még annak is igazolását kereste a divatbemutatóban, asszonyvásárban, az most tágra nyitott ajtóval, felemelt fejjel, a felszabadultság diadalmas érzésével jelenik meg az Isten házában, a legelső padokat szállja meg, az oltár lábáig is elmerészkedik szégyenlősség nélkül, végigüli csendben, megfeszült figyelemmel az órák konferenciákat s utána sugárzó arccal, elégtétellel, diadalmas érzéssel távozik.

Ezeket a konferenciákat, amelyek a kezdet világnézeti fejtegetései után a legtisztább katolicizmusig, a lelkigyakorlatokig eljutottak, Prohászka a pesti Egyetemi templomban kezdte el s ott is fejezte be a szószéken, amikor a halál pontot tett életére. Természetesen a meghívások vagy felkérések szerint a főváros sok más templomában is hallatta szavát, de nagy beszédeinek klasszikus helye az Egyetemi templom volt. A fővároson kívül minden valamire való vidéki városban is megfordult, esetleg hagyományosan évente is.

Hallgatósága nem az egyszerűbb népből, hanem a magasabb értelmiségből került ki. Különösen feltűnő volt az orvos, mérnök és jogász-társadalom érdeklődése, úgyszintén a katonatiszti karé s az irodalmi ínyenceké. Éppúgy a női nemből is az értelmiségi és társadalmi vezető réteg lett megértője és követője, s ezekből alakította a később ismertetendő egyetlen intézményes alapítását, amibe egész lelkét beleadta, a Szociális Misszió Társulatot.

Persze ahogy a hírneve nőtt, úgy újabb és újabb lehetőségek nyíltak számára, hogy ha nem is szigorúan katolikus apostolkodást végezzen, de mindenesetre a diadalmas világnézet eszméit meghirdethesse. A Katolikus Nagygyűlések (18-on szerepelt) például elképzelhetetlenek voltak Prohászka gyújtó szavai nélkül, de a Petőfi Társaságtól a Magyar Tudományos Akadémiáig minden kapu megnyílt előtte.

+

Prohászka Ottokár a szellem embere volt, annak legtisztább megfogalmazásában és egyetemes jelentőségével. Olyan ragyogó értelem volt, olyan még intuícióival is megáldott ész, mely világosságot tudott gyújtani még a sötétségben is, rendet teremteni a káoszban is és diadalmassá tenni egy világnézetet, amikor a világnézet maga is csak relatív bölcselkedést jelentett. Prohászka szelleme a kutató és felfedező szeme volt, mely behatolt az élet, az emberiség és a teremtés minden rétegébe. A föld mélyébe süppedt őslényektől felért a csillagok világáig, a mikrokozmosz rejtett csodáitól a makrokozmosz fenséges zenéjéig, a történelem megrendítő tanulságaitól a kinyilatkoztatás isteni bölcsességéig s az emberi lélek titkaitól a Szentháromság s az Oltáriszentség fölséges misztériumáig. Mint egy éles reflektor, úgy pásztázta végig a tudás és sejtés, az intuíció és elragadtatás világait, akit ha nem is

értettünk meg mindig, de éreztük, hogy csillagmagasságokban vele száguldunk a Föld valóságából az Ég titkaiig.

De Prohászka a legszigorúbban vett tudományosság szelleme volt. Ritkán akadt a magyar glóbuszon ember, aki tudományosan olyan felvértezve jelent volna meg a világnézeti harcokban, mint ő. Nemcsak hogy a bölcséletben és teológiában volt otthonos, nemcsak a két tudomány érintkező s annyi félreértésre alkalmat adó pontjain mélyedt el teljesen tudományos feltételekkel a rokonszakmákban is, hanem a szellemi élet minden területén: az őslénytantól a csillagászatig, a dogmatörténelemtől az összehasonlító vallásbölcséletig, a néprajztól az irodalomig, a klasszikusoktól az írástudók árulásáig mindent bevont érdeklődési körébe. Prohászkaival lehetett vitatkozni, lehetett támadni vagy cáfolni, de visszautasítani azzal, hogy tudománytalan, kontár vagy műkedvelő, ilyen címeken nem lehetett. Lángesze miatt csak tisztelni és megbecsülni, tudása és tudománya miatt csak ámulni és megcsodálni lehetett. Az ő szelleme volt, mint már jónéhányszor a történelem folyamán a hasonló szellemek, a legbiztosabb és legdöntőbb bizonyítéka annak, hogy a hit nem babonáság és tudománytalanság, nem alacsonyrendűség és korlátoltság, nem abszurdum vagy tudományosan nem bizonyítható külön világ, hanem a legmagasabb szellemek, a zsenik otthona és találkozása, kivirágzása és beteljesedése. Amióta Prohászka itt járt közöttünk, azóta senkinek sincsen joga a nagyobb ész vagy nagyobb tudomány nevében búcsút mondani a vallásnak vagy a hitnek, sőt csak azóta lehet igazán a vallástalanság és a hitetlenség a bárdolatlan és ködbe fült agyak, a kiégett és elviperásodott szívek utolsó menedéke.

Az is Prohászka külön zsenijéhez tartozott, hogy az értelemnek és tudásnak ez a szinte szédületes mennyisége nem maradt benne száraz bölcsesség, aszott tudomány, hanem mélységes, bensőséges és aktív életté sűrűsödött. Ez azonban nem is lehetett másképp, hisz a kereszténységnek éppen az a sajátossága, hogy nem ismeretek, tantételek, dogmák és parancsok, összefüggések és megkülönböztetések rendszere, nem a rideg ész holt anyaga, amivel legfeljebb játszani vagy mint a hullaboncolással, kísérletezni lehet, hanem eleven élet, az élet teljessége, ami betölti a lelket, magasságokba és mélységekbe ragad, a kárhozat fogcsikorgatását és az üdvözülés hozsannáját érezteti meg. A megismert és átélt kereszténység öröm, boldogság, az értelem megnyugvása, az érzelmek meggazdagodása, örök vágyak és kívánságok kielégítése, csodák várása és misztériumok megpillantása. Alleluja! – mert Gyermekek született; alleluja, mert meghalt és feltámadott; alleluja, mert a Szentlelket elküldötte; és alleluja, hozsanna vég nélkül, mert örök élettel vár a síron túl!

Ezért színesedtek meg Prohászka szavai, még ha a legegyszerűbb hittételekről is írt, s ezért lett szeráfi látnok, amikor a misztériumokat megközelítette. Ezért volt a lelke mindig tele dallal, költői képekkel, elragadó hasonlatokkal, s ezért lett gyakran kifejezési formája a himnusz, az óda, a ditirambusz, mint a magából kitörő, szinte elszakadó léleknek végső állomásai s ezért követte a fellobbanó értelmet a kigyúlt szív és a lánggra lobbanó szeretet is. Ezért hajolt olyan páratlan gyöngédséggel a földhöz s magasztosodott fel olyan titáni ágaskodással az éghez. A dogma nála csak lépcső volt, hogy Isten szívébe és országába beláthassunk, s a parancsok csak utat jelző fényjelek, hogy az elragadtatás Tábor-hegyére eljuthassunk. Valóban „élő vizek forrása” volt, melynek vizénél egy ország és egy nép egy egész félszázadra megittasulhatott.

De Prohászka egyéniségének legjellemzőbb vonása mégis csak az volt s az marad, hogy a lélek embere volt. Nem hiába fogadta négyyszer is a Szentlelket: a keresztségben, a bérnálásban, a pap- és püspökszentelésben, nem hiába ő írta, talán a világirodalomban is, de a magyarban föltétlenül a legszebb, a legköltőibb és legelragadottabb szavakat a lélekről, de egész életére és egyéniségére is ez véste rá a legmélyebb vonást. A tiszta férfiúság, a szent ember mintaképe, aki elsősorban önmagán valósította meg a krisztusi élet programját. Elég elmélkedéseibe bepillantunk vagy Soliloquiáját átlapoznunk, hogy ennek a szent léleknek a gazdagságába, mélységeibe és elragadtatásába belelássunk. Mintha nem is érdekelte volna a

föld és az élet, csak a lélek, mely a test, a világ és történelem takaróiba bújtatva örök vágyakért és igényekért harcol itt a földön. Mintha nem is lettek volna soha belső nehézségei, küzdelmei, győtrődései, legalábbis nem a test és az érzékiség vonalán, ahol pedig a legsziporkázóbb emberi csillagok is sötétbe szoktak fordulni. Az emberi gyöngeségek kicsinyes bűneit szinte nem is ismerte, legfeljebb a magasságoknak és mélységeknek ama szörnyű súrlódásait s feszültségeit, melyeknek viharát és megpróbáltatását csak a legnagyobb szellemek tudják megízlelni. Nem hiába érezte úgy az ország, hogy Prohászka halála egyúttal megdicsőülés volt, s hogy nemes emléke nemcsak a legnagyobb szellemek, hanem az oltárok magasságába való.

De Prohászka a lélek embere volt mások számára is. A századforduló idején, amikor talán épp a lélek látszott kialakulni a magyar glóbuszon, s amikor a legnagyobb szellemek is Ady módjára legfeljebb nyöszörögni tudtak a lélek szépségei után, Prohászka volt a nagy ébresztő s a diadalmas világnézet kiárasztásán keresztül a magyar lélek megtisztítója és felszabadítója egyaránt. Az ő igézetes és bűvös szava vonzotta be újra a magyar intelligenciát az elhanyagolt templomokba és vitte el a lélektisztítás nagy eszközeihez és szentségeihez: a gyónáshoz és áldozáshoz. Az esztergomi magány kincset bányászó csendes évtizedei után jöttek az országjárás lázas évtizedei, amikor mint egy kitört, de soha meg nem pihenő kráter ontotta magából az Isten látóját. Megjelenése és szereplése mindenütt esemény volt, és szószékét olyan tömegekben és úgy állták körül az emberek, mintha egy csillagszemű próféta vagy Krisztust látott apostol érkezett volna. Alig volt ember, aki akkor Prohászka meg ne hallgatta volna, s nem volt ember, aki ne megigazulva vagy legalábbis megnemesedve ne távozott volna beszédeiről. Hatása szédületes, sokszor egyenesen leírhatatlan volt. A katolicizmusnak magától adódóan ő lett a vezére, de megtermékenyítette még a kívül állókat is, a más nevezetű keresztényeket is. A magyar katolicizmus szellemi nivója, lelki beállítottsága el sem képzelhető Prohászka nélkül, de még a magyar protestantizmus sem tagadhatja, hogy szellemibb és lelkibb irányának kialakulására ébresztőleg és ösztönzőleg hatott. Ő volt abban az időben az egyetlen nagy katedra, mely ott lebegett az ország felett s nemcsak világnézeti kérdésekben, hanem sokszor a magyar élet problémáinak elrendezésében is az irányvonalakat megadta.

Bangha Béla

(1880 – 1940)

Ha időrendben, áttörésben, érdemben Prohászka Ottokárt kellett a századforduló magyar katolikus újjászületésében az első helyre tennünk, rögtön utána vagy vele együtt, alkotásaiban talán néha elébe kell helyoznunk Bangha Béla jezsuita atyát.

+

1910 körül, mikor Bangha Béla az innsbrucki egyetemről Pestre került, már nagy neve és tekintélye volt a Mária-utcai jezsuita rendháznak. Ha valamikor Budapest főváros liberális és szabadkőműves szelleme és vezetősége miatt a Győry Teréz grófnőnek úgy kellett a Szcitovszky-téri Jézus Szíve-templomot s mögötte a rendházat felépíteni, hogy szinte észrevétlen maradjon a szándék, kinek akarják adni, s már csak a készbe lehetett az első jezsuitákat a szó szoros értelmében becsempészni, azóta Bangha megérkezéséig már nagyot változott a helyzet. A kis rendházban olyan tagok ültek, mint P. Tomcsányi, akit akkor Magyarország egyik legbölcsebb emberének tartottak, s akit okos tanácsaiért és döntéseiért magas egyházi és közéleti méltóságok kerestek fel. Vagy mint P. Bús, a szelíd tekintetű, de tüzes kongregációs prézes, aki elsőnek tudta a magyar férfi-intelligenciát megmozgatni s az úgynevezett Urak-kongregációjának keretébe megszervezni. Vagy P. Bóta, aki viszont az iparos világnak lett az első lelki vezére. Ezek közé az érdemes öregebb rendtagok közé állt be Bangha Béla, hogy a maga fiatalságával, újszabású modern egyéniségével, korszerű elgondolásaival s fékezhetetlen apostoli tüzével törjön új utakat a fővárosi lelkipásztorkodásnak s utána az egész magyar katolicizmusnak.

P. Bangha egy szeptemberi napon érkezett a fővárosba, de már októbertől kezdve minden hónapra apológiai előadásokat hirdet meg „Krisztus és a modern társadalom” címen. Bár az ilyen tárgyú és irányú konferenciák Prohászka úttörése után már nem tartoztak a szokatlanságok vagy éppen a ritkaságok közé, mégis volt abban valami vakmerőség, ami különben később is egész életét jellemezte, ahogy ez az ismeretlen fiatal páter az előadásokat meg merte hirdetni. Az eredmény azonban meglepő volt, s az ő szinte kihívó vakmerőségének adott igazat. Bár csak meghívóval lehetett bejutni, a zsúfolt templomban közéleti nagyságok, egyetemi tanárok, katonatisztek s egyetemi hallgatók ültek, feszült figyelemmel kísérve az egy órás tudományos előadást. A siker akkora volt, hogy legközelebb már havonta két előadást kellett tartania, azokat nyomtatásban is megjelentetnie s a vidék nagyobb városaiban folytatnia.

Ekkor ugrott elő s bontakozott ki szédületes gyorsasággal és tökéletességgel Bangha legjellemzőbb vonása és tevékenységi vonala, amelyhez haláláig hű maradt: az apológéta, a hitvédő.

Bár Bangha Bélában minden valószínűség szerint a hajlam és adottság is megvolt arra, hogy apológéta legyen, mégis az első három pesti év s a konferenciák által megnyílt alkalom tette őt végérvényesen a polémia nagymesterévé. A szellemi párbaj izgalmának a varázsa itt foghatta meg először. Itt tanulta meg a harc módszereit s itt ittasult meg először a szellemi győzelem gyönyörűségétől. Ezen a területen aratta első nagy sikereit, s ezért hű maradt a csatatérhez és fegyvereihez egy egész életen keresztül. Bangha Bélában lehet később új vonásokat, sőt talán még új arckokat is felfedezni, de kétségtelen, hogy alaptermészete és állandó lelki magatartása az apológia és a polémia lett. Akkor érezte magát elemében, ha valamit meg kellett védeni vagy valami támadást pozdorjává kellett zúzni. Bangha nagy lehetett s volt is pozitív elgondolásaiban, gyakorlati beállítottságában, megdöbbenően

izgalmas volt koncepcióiban és előrelátásában, egyenesen félelmetes, ijesztő volt propagandisztikus erejében, de azért a legnagyobb és utolérhetetlen, az egyetlen mindig a polémiában maradt. Csak akkor volt igazán elemében, ha támadott vagy védekezett, ha a vívás, a párbaj idegizgalma reszketett, táncolt és tüzelt agysejtjein és idegszálain keresztül. Ilyenkor kifogyhatatlan és megállíthatatlan volt. Vaslogikája ésbámulatos lexikális tudása ilyenkor ágyu torkaként okádta a tüzet, a fantáziája mint nyugtalanul pásztázó reflektor keringett ég és föld között, s olyan életközelségbe hozott mindent, mint egy szemünk előtt lejátszódó párbaj vagy döntő véres ütközet.

Azért is lett, sokszor akarata ellenére, az egész élete folytonos polémia és állandó harc. Támadás és védekezés felváltva, de mindig harc. Aki Magyarországon az ő nyilvános életében, pontosan három évtizeden át, az Egyházat vagy egyáltalán a kereszténységet vagy a vallást és erkölcsöt bántani merete, az támadását mintegy neki címezte, de ő is ösztönszerűleg mindig elsőnek ugrott ki a támadás szelére s utolsónak vonult vissza a csataterőről. Mit meg nem élt ez a nagy harcos harminc éven át a liberalizmus, szabadkőművesség, szociáldemokrácia fellegvárai ellen folytatott harctól az újpogányság földalatti lázadásáig! És sohasem únta meg a harcot, egy pillanatig sem fáradt bele. Vérbeli harcos volt, akinek életeleme a fegyverbenállás és a küzdelem.

Még a halálba indulás utolsó szakaszában is nem a sír, az elpihenés, az elcsendesedés, az örök nyugalom felé nézett, amint az súlyos és reménytelen betegsége mellett várható volt, hanem még egyszer a már akkor rengésbe került világba pillantott vissza. Sasszemével még egyszer felfedezte az új ellenséget. Még egyszer felragadta pajzsát és kardját, hogy a támadást hatástalanná tegye s az ellenfelet szellemileg megsemmisítse. Még egyszer utoljára csattant a pajzs és suhintott a kard, s „Világnézeti Válaszok” című utolsó könyvében a fáradt, már-már összeroskadó harcos felemelkedett s emberfeletti erővel ütött, vert, zúzott, bunkózott maga körül. S az a vigasztalás is megadatott neki mint az enyészetbe hanyatló élet utolsó ajándéka, hogy soha úgy még komoly könyvet nem kapkodtak szét, mint ezt, az év legolvasottabb könyve lett, s még példányszámban is felülmúlta az ugyanakkor megjelent regényeket.

+

Bangha Béla legelső apologétikai előadásában is már feltűnt, hogy ebben az ismeretlen új fiatal páterben egy tökéletes formájú szónok jelentkezett. Hangja szárnyalóan töltötte be a templomot, s annak a hangnak volt ereje és festői színe. Tudott epikusán leírni, lírai érzelmeket visszaadni, drámai kitörésekben, csatakiáltásokban vagy prófétai kárhoztatásokban dübörögni. Ezt a hangot nem volt könnyű elfeledni, sem férfias zengését, sem lírai teltségét, sem vérpezsdítő unszolását avagy verekedő csapkodását. De nem lehetett elfeledni azt a szónoki alakot se, mely ennek a belső hévtől fűtött csodálatos hangnak a hordozója volt. Azt a férfias, nemes tartású, átszellemült jezsuitát, aki egyrészt a küldetés magasztosságával, másrészt a szellemi erő fensőbbiségével állt ott az emberek előtt s mert kesztyűt dobni az ateizmus, liberalizmus, szabadkőművesség, áltudomány és romlott sajtó szövetkezett hatalmainak.

De a külső szónoki előnyökkel lépést tartottak a belső adottságok is: teljes tudományos felkészültség, őszinte és nyílt bátorság, a meggyőződés lángoló heve s az apostolság magával ragadó ereje. Mély volt s amellet könnyen érthető, a végletekig gyakorlati, de szigorúan tudományos. Szellemeskedett és sziporkázott, amikor arra mód és alkalom volt, de úgy hogy az sohase menjen a közérthetőség kárára. Szigorú tételekbe, pontokba öntve beszélt anélkül, hogy valami iskolás rendszer érződött volna rajta. S ha gyakorlati kitéréseiben vagy elmélyítéseiben el is rugaszkodott néha témájától, mindig szigorúan visszatért a megadott keretekre.

Amit beszédeinek alapanyagában adott, az nem volt új vagy újszerű, mint Prohászkanál s ebből a szempontból messze elmaradt mögötte, de igenis új, meglepő, izgató és leleplezés-számba menő volt az a gyakorlati háttér és vonatkozás, amit az egyes kérdésekkel kapcsolatban megrajzolt. Ő az ateizmussal és materializmussal nemcsak tudományosan küzd meg, hanem leleplezi annak kakukktojásait a liberalizmus vagy szociáldemokrácia, bizonyos lapok és folyóiratok, egyesületek és intézmények, könyvek és emberek fészkeiben. Az életnek ilyen szoros összefüggését a világnézettel s az eszmei harcokkal előtte még senki nem fedte fel. Ő világított rá először arra a megdöbbentő és kísérteties tényre, hogy a magyar közélet, a gazdasági és szellemi élet legfőbb bástyáit és hatalmi pozícióit ellenséges és a kereszténységet, meg magyarságot is egyformán bomlasztó erők foglalták le.

Bangha páter legnagyobb szónoki tulajdonsága azonban a meggyőzésen kívül a cselekedetre indítás volt. Az a propagandisztikus erő, mely később oly ellenállhatatlan mértékben jelentkezett társadalmi és szervezési akcióinál, itt ütött ki rajta először. Beszédei a hallgatókra elindítólag hatottak, s mindenki úgy érezte a beszéd közvetlen hatása alatt, hogy valamit tennie kell: elkezdeni a rendszeres vasárnapi misehallgatást vagy elvégezni a húsvéti gyónást, lerendelni a destruktív sajtót avagy otthagyni a szabadkőműves páholyt, előfizetni egy katolikus lapra avagy belépni egy katolikus egyesületbe. Másszóval Bangha nemcsak a hívők taborát szaporította, hanem a buzgóságtól égő, szinte szent türelmetlenségtől lázongó cselekvő katolikusok taborát teremtette meg.

Bangha Béla munkásságának legnagyobb és maradandóbb alkotása kétségtelenül a katolikus sajtó megteremtése volt. Ezzel kapcsolódott össze a neve odahaza és külföldön is mindörökre s ezért lett már életében a díszítő jelzője: a nagy sajtóapostol. Valóban csak egy apostol isteni hite, emberfeletti munkája és magával ragadó ereje hozhatta létre azt, amit Bangha megteremtett.

Első nagyszabású sajtóakciója a *Magyar Kultúra* című folyóirat megalapítása volt, mely 1912 karácsonyán indult meg s az orosz megszállásig fennállott. Ezen a lapon nemzedékek nevelődtek, s befelé és kifelé egyaránt a legtisztább katolicizmust, az elvek bátor védelmét és képviselőjét, a közélet éber szemmel tartását s a bárholonnan jövő destrukció elleni küzdelmet jelentette. Aligha volt Magyarországon lap, mely annyit harcolt volna, mint a Magyar Kultúra, de egyúttal aligha volt a magyar katolicizmus kebelében folyóirat, mely annyi áldásos kezdeményezést indított volna el, mint a Magyar Kultúra. Sorsdöntő hivatása épp az lett, hogy az új, öntudatra ébredt katolicizmus nevében, egyre szélesebb körben keltve visszhangot, jelenthette be totális igényét a magyar életre és művelődésre s követelhetette, szorgalmazhatta az elért meglátásokból folyó gyakorlati következtetések komolyan vételét.

A Magyar Kultúra volt az első jelentkezése a hódító katolicizmusnak, amelyik nemcsak a meglévő megtartásával és megvédésével törődik, hanem az egész magyar közélet bevételeire és átalakítására törekszik. A Magyar Kultúrát nem lehetett tudomásul nem venni, vagy mint a többi katolikus folyóiratot, agyonhallgatni. Ez a lap szelleme, stílusa, hangja és felvetett problémái miatt megkövetelte, hogy vele foglalkozzanak, róla beszéljenek, felette vitatkozzanak. A hangjában volt valami fölényes és hódító, ami az ellenfelet megzavarta, a barátot feltüzeltette és megerősítette. Szelleme csupa erő és lendület volt; máglya, mely ki nem alszik, hanem tovább gyújtogat; türelmetlen harci készség és hódítási vágy, mely szörnyű mulasztásokat akart pótolni, és mérföldes léptekkel előretörni. A magyar katolicizmus megkondult lelkiismeretének a hangja volt ez, mely úgy szólt, mint nagy események és veszélyek idején a félrevert harang.

De igazságtalanok volnánk, ha úgy állítanók be a katolikus sajtó ügyét, mintha az P. Banghát megelőzően senkit sem foglalkoztatott volna. Igenis voltak már katolikus újságok, mint már egy előző fejezetben kimutattuk, de sajnos, minden jószándékuk mellett sem voltak versenyképesek, s a meg nem értés miatt igazán csak tengették életüket. Egy bizonyos korlátolt kör kielégítésére alkalmasak voltak, de hódításra nem!

Miután a meglevő lapokkal tehát nem volt mit kezdeni s annál kevésbé, mert az Alkotmány nem volt hajlandó irányán (a Néppárt hivatalos lapja volt) változtatni, az Új Lap is ragaszkodott hozzá, hogy a falu lapja maradjon, Bangha Béla megalapította a *Központi Sajtóvállalatot* mint részvénytársaságot s olyan óriási agitációba kezdett a részvények elhelyezése érdekében a katolikus közönség körében, amilyenre még nem volt példa Magyarországon.

Ma már fantasztikusan hat az az agitáció és toborzás, ahogy Bangha ezt a részvényjegyzést megszervezte. Minden városban alakult egy részvényjegyzető bizottság, a fővárosban egyenesen minden kerületben. Röpiratok százezrei mentek szét az országba és a toborzáshoz kiküldött szónokok jelentek meg mindenütt. Maga Bangha valósággal minden városban megfordult. Mindössze három hónapig tartott a szinte emberfeletti munka, de meg is volt az eredménye: 1918 április 15-én a részvényjegyzés lezárta megállapították, hogy háromszorosan túljegyezték, s az akkori Magyarországon fantasztikusnak ható összeg: közel tíz millió korona állt rendelkezésre.

Sajnos, a történelem kereke irtózatossá robajjal épp akkor volt fordulóban, amikor P. Bangha a nagy sajtóakciót elindította. Hazánk a régi monarchiával s a szövetséges hatalmakkal együtt a háborús fronton 1918 őszén összeomlott, s a tragédiát tetézte Károlyi Mihály szerencsétlen hebe-hurgya forradalma s azt követő első kommunista kísérlet. Amilyen fényes kilátások mellett indult meg ez a katolikus sajtóakció, az események szerencsétlen összejátszása folytán éppoly gyászos véget ért. Az a hatalmas pénzösszeg, mely a magyar katolikusok akkori teherbíró képességét tekintve valósággal mammuttőke volt, kommunista rablók zsákmánya lett, s a megmaradt kisebbik rész a pénz leromlásával elértéktelenedett. A természetes következmény az lett volna, hogy a nagy akció, a sajtóalapítási terv egyszer és mindenkorra megáll és dugába dől. Nem is lett volna meglepő vagy feltűnő! Sok más nagy magyar akció omlott akkor össze pillanatok alatt és sok verejtékesen összegyűjtött magyar tőke lett kifürkészhetetlen és kivédhetetlen események martaléka. Gazdag emberek, családok, közületek lettek akkor napok vagy hónapok alatt koldusszegényekké, és sokaknak ment el akkor a kedve örökre a tőkébe helyezett bizalomtól.

P. Bangha és vezérkara is vérkönnyeket sírt akkor az elúszott tőke és a szertefoszlott szép remények felett. De lelki nagyságukat, szervező képességüket és szinte történelmi elhivatottságukat semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy a terv mellett kitartottak, s most már tőke nélkül pusztán a magyar katolikusok lelkesedésére építve megpróbálták a lehetetlent: a Központi Sajtóvállalat (KSV) két napilapjának az elindítását.

+

Bangha Béla életének és irodalmi működésének legmaradandóbb és legnagyobb alkotása kétségtelenül a Katolikus Lexikon nevű négykötetes vállalkozása volt. A katolikus sajtó gondolata mellett nem volt mű vagy akció, melyre egész tudását, szellemi és fizikai erejét annyira rávetette volna, mint a Katolikus Lexikonra. Itt is természetesen az a gondolat vezette, hogy a katolikus szellemet a lelkekben megerősítse. Egy régóta érzett hiányt akart vele pótolni s a katolikus tudásnak és orientálódásnak maradandó művet alkotni.

P. Bangha ebben a lexikonszerkesztésben is új utakat követett. Mint mindenben, úgy itt is, ő nemcsak tudományos munkát, hanem missziót, apostoli feladatot akart teljesíteni. Ő nem a teológusoknak és tudósoknak, hanem elsősorban az oly tájékozatlan és félrevezetett magyar közönségnek akart egy világnézeti kérdésekben jól eligazító lexikont a kezébe adni. Ezért elsősorban apologetikus színt adott a tervezetnek és ebből a szempontból válogatta össze a címszavakat és anyagot is.

Bár munkatársai (kb. 300) többé-kevésbé kitűnően dolgoztak, a munka legnehezebb s legmegerőltetőbb része: az egyeztetés, a végső formába öntés, a sajtó alá rendezés stb. szinte

sziszifuszi munkája az ő vállaira szakadt. Zenitjén álló férfiéletének legszebb és legtevékenyebb évei mentek rá erre a munkára, s valóban alá is ásták elnyúhatatlannak hitt szervezetét. Az első kötet nyomdai tördelésénél már össze is omlott s idegkimerültsége annyira súlyos volt, hogy egy időre formálisan el kellett távolítani a lexikon mellől, s a tördelést e sorok írójának kellett befejeznie. Enyhébb mértékben, de ugyanez történt a harmadik kötetnél is.

Egy másik nagy irodalmi vállalkozása volt a nyolckötetes *Egyháztörténelem*, melynek utolsó kötetei azonban már csak halála után jelenhettek meg. Ezt már betegen kezdte el, a halálos kórral a szervezetében, az utolsó napokig dolgozva rajta. Erre is csak azért vállalkozott és keresett hozzá munkatársakat, mert hiányát érezte a magyar irodalomban. Célja ennél sem az volt, hogy szakmunkát adjon, hanem hogy a legmegbízhatóbb történelmi anyagot nagy távlatokban, apologetikus ízzel s kellemes, egyenesen szépirodalmi formában adhassa a nagyközönség kezébe.

Már csak néhány hónap választotta el a sírtól, amikor legnagyobb munkája, a *Világhódító Kereszténység* megjelent. Ez a könyv, melynek megírását már mint fiatal páter kezdte el s csak halála előtt néhány hónappal fejezte be, a kereszténységről szól, aminek világhódítónak kellene lennie, de mégsem az. Csodálatosan élénk, rábeszélő, egyenesen elragadó fejezetekben fejt ki, hogy miért kell a kereszténységnek világhódítónak lenni, hogy miért nem szabad a templomok falánál megállnia. Lenyűgöző történelmi saspillantással magyarázza meg, mikor és miért torpant meg a kereszténység, s hogyan kell vagy lehetne abból a mesterséges gettóból, amibe hol az államhatalom dédelgetése, hol pedig erőszakoskodása taszította, kitörnie és a legmodernebb eszközökkel újra világhódítóvá válnia.

+

Bangha óriási szabású sajtóakciójának egyik intézményes hordozója és letéteményese az általa alapított *Katolikus Hölgyek Országos Sajtóegyesülete* volt. Még 1911-ben, tehát egy évre rá, hogy a fővárosba került, egy értekezletre hívta össze Budapest legértékesebb és legbuzgóbb katolikus hölgyeit, kifejtette előttük egy nagyszabású katolikus sajtópropaganda lehetőségeit s aztán kimondatta velük az egyesület megalapítását. Az egyesület első elnöknője Barkóczy Ilona volt, akit Novak Mártonné, majd Bozóky Kálmánné követett.

A buzgó hölgyek agitáltak a rossz sajtó ellen, és verbuváltak a katolikus sajtó mellett. Munkájuk elsősorban személyes agitáció volt, de amellet tömegesen adtak ki felvilágosító röpiratokat, plakátokat. Féléves működés után már boldogan jelenthették, hogy a katolikus lapoknak ezer új előfizetőt szereztek. Az egyesület később kiszélesítette munkakörét, rendeztek sajtódélutánokat az egyházközségekben egy-egy nevesebb szónokkal, kiadtak egy időszaki lapot *Sajtószemle* címen, mely később ötvenezres példányszámot ért el, résztvettek a Magyar Kultúra megalapításában és első elterjesztésében. Igazán hatalmas részt vállaltak a Központi Sajtóvállalat megteremtésében s ők álltak őrt a később megszületett Nemzeti Újság és Új Nemzedék fejlődésénél.

A *Kisegítő Kápolna Egyesület* is P. Bangha és a Magyar Kultúra hatásának köszönte létét. Már a folyóirat első évfolyamában Töttösy Miklós egy alapos tanulmányt írt, melyben kimutatta, hogy a főváros lelkipásztori ellátása annyira nehézkes, korszerűtlen és elavult, hogy csak a meglevő mammut-plébániák feloszlásával, új lelkészségek alapításával s egy nagyszabású, sürgős templom építéssel lehet rajta segíteni. A tanulmányból, melyet sok hozzászólás és vita követett, egy mozgalom, illetve egyesület nőtt ki, az úgynevezett Kisegítő Kápolna Egyesület, melynek Samassáné Deésy Annie volt az elnöke s természetesen P. Bangha a mozgató lelke. Ez az egyesület nyitotta meg az első szükségkápolnákat a lelkipásztorilag legelhanyagoltabb és legelérhetetlenebb területeken s az egyházi szervezet

kialakulását lehetővé tette. Csernoch János hercegprímás megértéséből és Mészáros János érseki helynök elévülhetetlen érdeméből a mammut-plébániák hamarosan feldarabolódtak és kisebb, könnyebben elérhető és kézben tartható egyházközségekké oszlottak fel, a perifériákon egymást érték az új alapítású helyi lelkészségek, egyre-másra nyíltak meg a szükségkápolnák, majd a Keresztény Községi Párt uralma alá került főváros megértéséből és áldozatkészségéből épültek a szebbnél-szebb templomok, úgy hogy rövid két évtized leforgása alatt valóban egy század mulasztásait sikerült pótolni.

P. Bangha a sajtó gondolatának és sorsdöntő fontosságának olyan megszállottja volt, hogy egész életén át makacsul, de sikertelenül kísérletezett egy sajtó-szerzet megalapításával. Próbálkozott nőkkel és férfiakkal, itthon és Rómában, nyomdaipari, újságíróképzési, könyvkiadói és írói alapon egyaránt, de nem lett belőle semmi. Ez volt különben élete egyetlen terve és akciója, mely meddő maradt.

Hogy amikor hosszú huzavona után Magyarországon is megalakult a *Katolikus Akció*, már szinte magától értetődik, hogy annak is Bangha Béla lett egyik leghatalmasabb oszlopa. Mint ahogy halálos betegen ugyan, de az eucharisztikus világkongresszus megszervezésének, programja kidolgozásának is ő volt a lelke.

+

Harminc éven keresztül Bangha Béla volt mindenki számára az életerő, a lázas munka, a fáradságot nem ismerő szervezet, az apostolságtól lobogó tűz, a cselekvés és diktálás példaképe. Ő volt a legéberebb s egyúttal szent nyugtalanságában legnyugtalanabb lelke a magyar katolicizmusnak. Nem is egy életcél, hanem tizet vagy talán százat tűzött maga elé, s korlátot nem ismerő testi és lelki adottságaiban hitte, hogy azokat mind megvalósíthatja.

Prohászka Ottokár mellett, de főként annak halála után ő volt a legnagyobb apostolunk. Szinte nem volt a magyar életben senki, aki ezt a férfiút legalább egyszer ne hallotta vagy írását ne olvasta volna és aki ne kapott volna tőle egy-egy ragyogó eszmét vagy legalábbis egy darab lelkesedést. Ő volt a magyar élet nagy fáradhatatlanja, aki a szó igazi értelmében az első országjárást megrendezte s mint a tútelített vulkán szétlávázta önmagát. Ő volt a legnagyobb mozgalmak elindítója, állandó vezére, tanácsadója, viták eldöntője vagy harcok stratégiája. Bámulatos képességeivel, amelyekben a tudós és a szónok, a szervező és az agitátor tökéletes szintézisben vegyült össze, már fiatalon az élre ugrott, s az akkor még nagy szellemekben és egyéniségekben ugyancsak gazdag Magyarországon nem fiatal törtető, hanem mindenkitől elismert és megbecsült vezető lehetett. Ahogy pedig múltak az évek, szellemének ereje nem kopott el. Körülötte csak nőttek a tömegek, de sohasem fogytak, s utolsó éveiben már versenyen kívül és vitathatatlanul a magyar katolicizmus megfellebbezhetetlen szellemi vezére lett. Mindenki feléje nézett, ha valaminek történnie kellett s a katolikus közvélemény állásfoglalását a legtöbb esetben ő fejezte ki.

Élete annyira sokoldalú és olyan tömördek áldású volt, hogy szinte lehetetlen egységes nézőpontok szerint összefoglalni. Nincs a szellemi életnek vagy a nemes emberi tevékenységnek olyan ága és területe, ahol utat ne tört volna vagy nagyot és maradandót ne alkotott volna. Tudós és agitátor, szónok és író, termelő agy és zseniális szervező volt egy személyben. Egy könyvtárat írt össze (egy kiadó által 24 kötetre tervezett könyvsorozatban nem fért el minden írása), olyat, amilyenre máskor egész tudós gárdák és generációk kellenek, mint például egy lexikon szerkesztéséhez. Ontotta a tanulmányokat és cikkeket, úgy hogy összeszedni szinte lehetetlen. S hogy hány ezer beszédet mondott a pesti Vigadó és Bazilika boltíveitől le a falusi templomokig, annak számát csak a jó Isten tudja. Századokra visszamenőleg nincs példa rá, hogy valaki annyit állott volna a nyilvánosság előtt, mint ő. A halálos betegséget is csak azért fogadta keserűen, mert hamarabb fosztotta meg a szószéktől,

mint az élettől. S a tollat is csak azért forgatta még a halálos ágyon is, hogy beszélhessen az emberekhez.

A katolicizmus sajátos területén kívül ő volt a magyar közéletnek is egyik nagy alkotója és reformátora. A szó hatalmas erején kívül ő volt az első Magyarországon, aki intézményekkel verte meg és gyűrte le a liberalizmust és szabadkőművességet. Első megjelenése és első szava a magyar közéletben hadüzenet volt ezeknek a nemzetrontó és lelket tipró irányoknak. Nem széplelkűsködött, hanem harcolt, nem bonbonokban árulta a bombát, hanem ágyúkat vontatott fel és lövetett fedezék nélkül a jól kiépített ellenséges hadállásokra. A neve és a személye lett a harci jelszó és a lobogó, amely alá sorozatosan felgyülekeztek mindazok, akikben megkondult a nemzet lelkiismerete.

Ez a név: P. Bangha már maga program volt, s jelentette a magyarság keresztény és nemzeti reneszánszát. Az 1919-es ellenforradalom után ő írta meg a nemzeti újjászületés első mélyen átgondolt kátéját, mint ahogy később a szentistváni birodalom mindenkit felrázó gondolatának széles programját.

De Bangha Béla azért is mindent megtett, hogy a külföld rossz véleményét Magyarországról megváltoztassa. Mert ha az első világháborúig (1914–1918) inkább arról panaszkodhattunk, hogy a monarchia miatt agyonhallgatnak bennünket magyarokat, mintha nem is léteznénk, utána a románok, csehek, szerbek országcsönkítésüket és rablásukat igazolandó tervszerű propagandájukkal úgy állították be Magyarországot mint feudális, reakciós, nemzetiségeket eltipró, jogfosztó, csendőrszuronyra és szolgabírói önkényre épült országot. Ezt a gyűlölet- és rágalom-hadjáratot nehéz volt megtörni vagy akár csak ellensúlyozni, különösen a franciáknál és az angoloknál, akik az igazságtalan Trianoni béke szerzői voltak. Annál nagyobb súllyal esett a latba, hogy P. Bangha külföldi kapcsolatait arra is felhasználta, hogy Magyarország helyes megvilágításban jelenjék meg a francia és angol nyelvű közvélemény előtt. Két rendtársát és jó barátját, a francia Delattre és az angol Martindal pátereket többször meghívta Magyarországra, lehetővé tette nekik, hogy személyes tapasztalat és adatgyűjtés útján győződjenek meg a valóságról. Mindkettő kitűnő és jónevű író volt hazájában, akik nagyon is előtérben álltak hazájukban s azért cikkeik és könyveik Magyarországról felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a nemzetnek.

Tóth Tihamér

(1881 – 1939)

Egészen más típus volt Tóth Tihamér, annyira más, hogy az előbbiekkal való összehasonlításra a legcsekélyebb alap sincs, mégis óriási hatással volt előbb az ifjúságra, később a rádió révén az egész országra. Talán még azt is hozzátehetjük: felekezeti különbség nélkül.

Aki a nagy egyházi karrierok között szemlét tart s hasonlóságokat vagy közös vonásokat keres, két uralkodó típust különböztethet meg. Az egyik, hogy úgy mondjuk, üstökösként jön, szinte váratlanul, de egyúttal elháríthatatlanul robban bele az egyházi életbe. Az ilyenek feltűnő tehetségüket bizonyára a csillagokból hozzák, de nyugtalanul vergődve sodródnak a magyar élet hullámain, míg végre egy nekik való környezetben, sokszor gomolygó felhők, forradalmi lázongások közepette találnak magukra, de aztán apostoli szívük varázslatos máglyájával olyan tüzeket gyújtanak, hogy valóságos népitélet emeli őket vezérszerepre.

A másik típus csendben, de viszont az elhivatottság szakadatlan áramfejlesztésével, a fejlődés lassú, de biztos méreteivel rajzolódik ki. Észrevétlenül vagy csak kevesektől megfigyelve indul el, szívós kitartással lép fokról-fokra, bejárja az érvényesülés és természetes emelkedés minden állomását, rétegenként hódítja meg a társadalmat s az emberek szívét, míg végre általános népszerűsége, országos hírnévre és szerepre emelkedik.

Tóth Tihamér kétségtelenül ehhez a második típushoz tartozott. A püspökségre predestinált embernek ideálisabb eszményképét szinte elképzelni sem lehetett. Ha valaki Magyarországon tudatosan és a hivatás felelősségérzetével készült a püspöki székre, hát akkor az Tóth Tihamér volt. Ez a megállapítás természetesen fenntartás nélküli dicséret s nem gyanúsítás akar lenni. Semmi sem állott tőle távolabb, mint a könyöklés és törtetés. Nem a megalázkodások és meghunyászkodások, nem a szolgálalkú hízelgés vagy meggyőződés nélküli alkalmazkodás gyanús tekervényein keresztül jutott el az érvényesülésig. Nem volt karriervadász, de biztos emelkedésénél nem voltak lihegő versenytársak se, akik az érdemtelen mellőzés keserűségével nézhetek volna utána. Versenyen kívül állott mindig, s amit elért, oda mint a legjogosabb várományos vonulhatott be. Amikor pedig elérte a veszprémi püspökséget, nem a hatalom és fény, nem a vagyon és kényelem babonázta meg, hanem egyedül a hivatástudat s a felelősségérzet. Ezért volt az élete is gazdag egyénisége ellenére mindvégig olyan személytelen, hogy szinte nincs rajta mit elbeszélni. A tiszta, okos Tisza-parti gyermekből első kispap, a komoly, szorgalmas kispapból kitűnő teológiai tanár, a lelkes tanárból országos hírnévvel, majd szónok, egyetemi tanár lesz, hogy aztán egy nagy alkotásokban gazdag központi szeminárium rektorság után a legősibb magyar püspökségek egyikén főpásztor legyen.

A hírnév és a siker, az országos feltűnés és rajongás akkor szegődik melléje, amikor mint *ifjúsági író és nevelő* mutatkozik be. Az első világháború (1914–1918) és az azt követő évek azok, amikor az egyetemes felfordulásban a legtöbb féltlenivaló épp az ifjúság körül volt, de egyúttal az összetört nemzet minden reménysége is csak abban az új ifjúságban összpontosulhatott. Ekkor lépett a porondra szinte a nemzeti és isteni küldetés jegyével Tóth Tihamér és szellemének tündöklő fényével, nevelői szívének roppant tüzével egy-kettőre meghódította a magyar ifjúságot. Sikere példátlanul állt az egész irodalomban. Mert arra ugyan már volt példa, hogy fantasztikus, izgalmas kalandregények közel férközzenek az ifjúság szívéhez és azt meghódítsák, de arra még nem volt példa, hogy valaki az élet és az Isten kemény parancsainak, a pedagógia sokszor száraz és nem mindig vonzó szabályainak fejtegetésével olyan átütő sikert könyveljen el.

Nyilvánvaló, hogy a sikert Tóth Tihamér egyéni művészete és varázsa hozta meg. Az a mód, ahogyan az élet nagy kérdéseit kezelni tudta; az a művészet, amibe gondolatainak vázát beleszötte; az a mélységes lélektan, amellyel az ifjú lelket kezébe fogta s az az új hang, amelyet a pedagógia kiégett mezői felett megszólaltatott. Kivételes tehetsége és elhivatottsága itt szikrázott fel először. Jómaga nem is vérbeli pedagógus, egy tudományos pályakészítés munkájával megterhelve, nem is ifjúsági lelkipásztor vagy hittanár, hanem egyetemista kispapok nevelője és mégis a gimnazista diákiélek legnagyobb ismerője és bálványa lesz! Mint egy havasi kürt messze szálló tiszta hangja, úgy zengenek fel írásai az első háború utáni összeomló világ áporodott és terhes családi, iskolai és társadalmi köreiből s indul meg egy csodálatos lélekvándorlás, a magyar ifjúság lelki vándorlása Tóth Tihamér felé. Az a szűk pesti szeminárium szoba, ahol Tóth Tihamér mint prefektus lakik, egy csodálatos műhellyé változik, ahol ezer és ezer ifjú ad egymásnak találkozót, ahonnan felismerések és hivatások, magáratalálások és megtisztulások, jó feltételek, eskük és fogadalmak indultak el.

Ezekben az években lett fogalom a Tóth Tihamér neve. Ifjúsági könyvei olyan ezres sorozatokban futottak, mint amilyenre világnyelveken is alig van példa. S nyugodtan lehet állítani, hogy Magyarországon az 1920–1940-es években, tehát két évtizeden át aligha volt magyar ifjú, aki nevét ne ismerte volna, s hatása alól ki tudta volna magát vonni.

De nagy nevelői munkáját az ifjúság körül még be sem fejezhette, amikor már egy másik új és felfedezéssel határos lehetőség nyílt meg előtte, aminek újra csak az ő korszerű elevensége, egyetemes érdeklődése, mélyen megalapozott lélektani tudása tudott megfelelni. Ekkor lépett ki ugyanis a *rádió* a gyermekcipőből, és a kevesek játékszeréből tömegek szükséglete lett. Amikor a rádió még nem volt több, mint zenei élvezetek vagy elérhetetlen hangversenyek könnyű közvetítője, a hírszolgálat megkönnyítése és gyorsabbá tétele, vérbeli vagy még inkább műkedvelő írók fellépési alkalma az éter hullámain, Tóth Tihamér már akkor megérezte, hogy a tömegekre való hatásnak, a néphangulat formálásának, a közvélemény kialakításának, az isteni Ige meghirdetésének ez lesz a jövőben a leghatalmasabb eszköze. Talán éppen azért, mert elsőnek érezte meg ezt a lehetőséget, azért tudott a rádió-szónoklás első és elhalványíthatatlan mestere lenni.

Őseredeti, korszerű és egyéni zamatú beszédei addig is méltó feltűnést keltettek az Egyetemi templomban, de a rádióban olyan szöveget kapott, mely mint valami trónus, a szívek trónusa emelkedett az ország fölé. A hatása olyan volt, mint egy friss, eleven szenzáció. Várták, követelték, számon tartották, s egy-egy beszédéről napokig beszéltek.

Az ember nem is tudja eldönteni, vajon a magyar rádióé-e az érdem, hogy Tóth Tihamért felfedezte, avagy inkább a Tóth Tihaméré, hogy a rádió lehetőségeit felfedezte? Mint ahogyan eldönthetetlen fog maradni mindvégig az a másik kérdés is, vajon a rádió adott-e többet Tóth Tihamérnek a maga szinte korlátlan lehetőségeivel, avagy Tóth Tihamér a rádióknak? Annyi bizonyos, hogy szerte a nagyvilágban alig volt akkortájt ember, akinek neve olyan elválaszthatatlanul összenőtt volna a rádióval, mint a Tóth Tihaméré.

+

Itt nyílik talán alkalom az időbeli sorrendet megállapítani a három legnépszerűbb és leghatásosabb magyar egyházi férfiú között. Prohászka a század első évtizedében nő nagyra, de apostoli erejű kibontakozása és sorsdöntő szerepe a második évtizedre esik. Bangha Béla ugyan a második évtizedben robban bele a magyar életbe, de egyedülálló és korszakalkotó szerepe a század harmadik évtizedére esik. Tóth Tihamér viszont a harmadik évtizedben kezd hírnévre szert tenni, de csak a század negyedik évtizede emeli az országos népszerűség legmagasabb fokára, Mint látni tehát, országos szerepüket ugyan nem egyidőben kezdték, de

mégis kortársak voltak abban az értelemben is, hogy bizonyos években mind a hárman ott állhatták a magyar nyilvánosság előtt.

Kétségtelen, hogy sok más kitűnő szónok mellett (Glattfelder Gyula, Wolkenberg Lajos, Szentiványi Károly, Butykay Antal, Zdravetz István, stb.) ők hárman emelkedtek a legmagasabbra és vitathatatlanul országos népszerűsége és tartós hatásra. A dolog annál csodálatosabb, mert e három férfiúban szinte semmi közös vonás nem volt, és sok tekintetben ellentétei is voltak egymásnak jellemében, tudásban és kifejezési módjukban.

Prohászka és Bangha vitathatatlanul zsenik voltak, amilyenek egy században egyszer vagy egyszer sem születnek, Tóth Tihamér viszont egy jó, de nem egyedülálló tehetség, semmiben sem rendkívüli, akit inkább ernyedetlen szorgalma és kitartása emel később az átlagosan jók fölé. Ezt mutatják világosan megjelent könyveik is. Prohászkanak „Isten és világ”, a „Diadalmas Világnézet” vagy „Elmélkedések az Evangéliumról” című művei a reveláció erejével hatnak s a lángész stigmáját hordják. Bangha Béla „Világhódító Kereszténység” című könyve vagy a négykötetes Katolikus Lexikon, a nyolckötetes Egyháztörténet, de főként sajtóalapítása a kivételes, lexikális tudású és vezérségre született zsenit mutatja be. Tóth Tihamér ellenben a szorgalmas gyűjtő, rendszerező. Prohászka és Bangha két nagy intuitív lélek, akik nemcsak tudnak, hanem látnak, belelátnak koruk és problémáik mélyére, viszont Tóth Tihamér nem meglátásokkal, hanem a problémák leegyszerűsítésével, népszerűsítésével éri el sikereit. Prohászka gondolatainak fenségével, misztikus hátterével, költői szárnyalásával büvöl el, Bangha a tudás és a logika éles bárdjával, gyakorlati alkalmazásainak merészségével, mágikus cselekvésre indításával ejt meg. Tóth Tihamér világos tálalásával s kifogyhatatlan példáinak fűszerével. Prohászka-ból, Banghából dübörög, látát ont az apostol, Tóth Tihamérből a meghitt, csendes lelkiatya. Prohászka fegyvere és felszerelése egy intuícióban, misztikában és poézisben fürdött tudás, Bangháé a kérlelhetetlen logika és gyakorlati beállítottság, Tóth Tihaméré a silva rerum azaz egy kifogyhatatlan gyűjtemény találó példákból. Prohászka beszédeiben is a nagy gondolkodó, Bangha a félelmetes agitátor, Tóth Tihamér a riporter. Prohászka és Bangha bármikor rögtönözni tudtak és nagyobb beszédek is ritkán készültek el előre írásban s annál kevésbé tanulták be, Tóth Tihamérnak napok, esetleg hetek kellettek egy-egy beszédre s azokat szóról-szóra betanulta, elpróbálta.

+

Jellemző és dicséretes a magyar közönségre, hogy három ennyire különböző szónokot elbírta, megszeretett s a szó szoros értelmében bálványozott. Prohászkanál és Banghánál az előzőekben már eléggé ecseteltük a siker okát, most a Tóth Tihamér sikere titkát kell megkeresnünk.

Bizonyára nem járunk messze az igazságtól, ha ezt a sikert a rádióközvetítés tényében s a találó példákkal tarkított tanításban keressük.

Minden új találmány első szereplői gyorsan és biztosan befutnak a népszerűségbe. Kinek jutna ma eszébe zajos ünneplést rendezni minden pilótának, aki átrepülte az óceánt, mint annak idején Lindbergnek? Így volt ez a rádiónál is. Annyira új volt, érdekes és izgató a nagyközönség előtt, közvetítéseit olyan felfokozott érdeklődéssel várták, hogy az első szereplők a hallgatók becézett kedvenceivé lettek. A legfényesebb és legotrombább példa erre a Scherz bácsi esete volt, aki a magyar rádió első bemondója volt, de épp ezért a közönség még alkoholgözös bemondásait vagy tévedéseit is ovációval fogadta, és mint valami sztárt emlegette és tartotta nyilván.

Annyi bizonyos, hogy a szónok Tóth Tihamérnak sohasem lehetett volna olyan országos sikere és hatása – már csak azért sem, mert Prohászkaival, Bangháival ellentétben sohasem járta az országot s azokhoz képest keveset és ritkán beszélt –, ha a rádió nem áll

rendelkezésére, s az éter hullámain keresztül el nem jut mindenfelé a magyar családokba. De ott volt! Ahogy terjedt a rádiózás, úgy szélesedett az ő hallgatóinak köre is. Olyan könnyen elérhető lett, hogy az már szinte nem volt igaz. Nem kellett még ünneplőbe öltözködni sem, nem kellett a templomig menni, nem kellett helyet keresni vagy tolakodni, s a Tóth Tihamér behízelgő hangja a rádión keresztül ott volt mindenkinek a lakásán és megszentelte a vasárnapot.

A rádióközvetítésen kívül Tóth Tihamér sikerét találóan megválogatott és színesen előadott példáinak köszönhető, amiket igen bőven használt. Ezek a példák nem a régi ásatag gyűjteményekből, úgynevezett példatárakból valók voltak a bölcs királyról és még bölcsebb remetéről, Kolumbusz Kristófról vagy Napóleonról, hanem modern, mai, tegnap vagy tegnapelőtt szemünk előtt lejátszódott eseményekről, amolyan éles riportok, szinte fényképszerű pillanatfelvételek, aktualitások, amik éppen valóságosságukkal, maiságukkal, eseményességükkel, a kortárs sorsközösségével felrúznak, megilletnek, ellágyítanak, megsirattatnak, gondolkodóba ejtenek. Nincs többet távoli és fantasztikus, hideg vagy kicsinált, mint a régi példákban, minden új, mai, velem, kortársaimmal történt, a hirtelen felhasított élet lüktető, véres elevensége.

Ezt a sok példával fűszerezett prédikálást néha kritika tárgyává tették. Voltak, akik hibának, helyesebben fogyatékoságnak, szellemi szegénységnek rótták fel, mondván, hogy a példák kiiktatása után egy-egy beszédből alig marad valami tanítás, bizonyítás, magyarázat, pozitívum. Lehet, én még kuriózum kedvéért sem vállalkoztam beszédei ilyen értelmű felboncolására. De a tény minden kritikával szemben mégis csak az volt, hogy Tóth Tihamért az egész ország hallgatta, s hogy idegen nyelvekre átültetve is páratlan és egyedülálló népszerűségét és olvasottságát ennek köszönhető.

Tóth Tihamér azokhoz a ritka magyarokhoz tartozott, akiket szárnyaira vett a világhír. Könyvei – ifjúságnevelői és egyházszónoklati művek egyaránt – átlépték a magyar határt s előbb csak a környező népek, a nyugati szomszédok fedezték fel, hogy később és végül is tizenhat nyelven megszólalva öt kontinensre terjeszthesse ki eleven szószerűjét és áldásos hatását. Ő valóban elmondhatta, amit életében senki más magyar, hogy „egy egész világnak” írt.

Akik ismerték, tudták, hogy Tóth Tihamér az alkotó a nagyot alkotó emberek ritka csoportjába tartozott. Őt nem elégítette ki az írás, bármilyen sikeresnek látszott, nem merült ki a szószerűben, akármilyen tökéletes fegyvernek mutatkozott, hanem alkotni akart, mozgalmakat elindítani s azok számára megadni az anyagi és erkölcsi lehetőségeket, amik hiányában addig annyi nagyszerű magyar akarat és lelkesedés lobbant el. Hogy mit tudott s elgondolásaiban milyen nagyvonalú volt, azt megmutatta a pesti szemináriumon, amit százados elhanyagoltságából varázsolt új életre. Püspöki székhelyére, Veszprémbe még nagyobb tervekkel, szinte túlmerész álmokkal ment. Csupa tervezés, kezdeményezés és alkotni vágyás volt, aki lehetetlenséget nem ismer. Mintha egy titkos figyelmeztetést kapott volna, hogy nem sok ideje lesz, úgy sietett a terveivel. De hiába sietett, mégis késő lett! Elment, mielőtt alkothatott volna!

Glattfelder Gyula

(1874 – 1943)

Glattfelder Gyula az úgynevezett fiatal óriások közé tartozott, akik nem lassú érlelődéssel, fokozatosan fejlődnek ki, hanem egyszerre készen és lehegerelő képességük folytán kikerülhetetlenül, mellőzhetetlenül robbannak bele a magyar életbe.

Glattfelder Gyula 1874-ben született egy fővárosi nagyiparos családból. Már mint fiatal pap alapítással teszi magát nevezetessé. Több merészséggel, mint pénzzel alapít egyetemi hallgatók számára egy kollégiumot, ami addig csudálatos módon eszébe sem jutott senkinek. Amellett kitűnő egyházi szónoknak bizonyul, annyira hogy az egyetemen épp akkor felállított egyházszoneklati tanszéket elsőnek ő kapja meg, hogy aztán akárcsak Prohászka, csak nálánál sokkal fiatalabban, 37 éves korában püspök legyen. Püspökségének első éveit csak bonyodalmas és vihart hoznak rá. Az első világháborút bezáró trianoni békeszerződés az ősi csanádi egyházmegyét, Szent Gellért örökét ketté szeli s annak nagyobbik felét a székhellyel Temesvárral Romániának ítéli oda. Glattfelder székhelyén marad ugyan, de lángpallossal örökdiót az Egyház és a magyar faja érdekei fölött s amikor a románok, hogy az erdélyi magyarság életerejét megtörjék, meghozzák jogfosztásokkal és szociális igazságtalanságokkal tetézett hírhedt földreformukat, mely abban az időben világszerte vakmerő sovíniszta beállítottsága miatt elrettentő példának számított, Glattfelder Gyula közzéteszi híres pásztorlevelét, melyben kérelmetlenül éles logikával mutat rá a reform tendenciájára, igazságtalanságaira és gyászos következményeire. A román kormány felelni nem tudott, de már tudta azt, amit a magyar kormányok a horvát Strossmayer s a román Cristea Miron püspökökkel szemben alkalmazni soha nem tudtak: Glattfelder csanádi püspököt kiutasították. El kellett hagynia székhelyét Temesvárt és egyházmegyéjének Magyarországon maradt részébe áttelepednie. Ekkor választotta székhelyül a legmagyarabb várost, Szegedet, szívós kitartással különálló, illetve önálló egyházmegyévé szervezte át ezt a magyar részt és székhelyén a magyar kormányok megértő támogatásával, különösen a konzervatív Klebersberg Kunó kultuszminiszterrel olyan építkezésbe kezdett, amire átlag egy emberöltő nem szokott elégséges lenni. De ez az elképzelésnek is óriási munka nem tudta őt teljesen felszívni és lekötöni. Szeged mellett, akárcsak Prohászkanak, a főváros lett második székhelye s országos szerepének és alkotásainak a színhelye. Élete utolsó évében érte el a kalocsai érseki kinevezés, amit azonban időközben rátört halálos betegsége miatt már jóformán alig tudott elfoglalni.

A XX. század magyar katolikus reneszánszába Glattfelder Gyula éppoly szervesen beletartozik, akárcsak Prohászka, Bangha avagy Tóth Tihamér. Sőt az általa alapított intézmények s az azokból kinőtt magyar katolikus értelmiség nélkül meg se valósulhatott volna az a sok minden, ami 1910-től kezdve 1945-ig a magyar katolicizmust olyan naggyá tette.

Egyházkormányzati működése és intézményeinek megszervezése neki nem adta meg a lehetőségét annak, hogy akkora hévvel és erővel szentelhesse magát a szónoklatnak, mint Prohászka és Bangha, pedig ebbéli kvalitásai kétségtelenül a legnagyobbak közé predestináltak volna, mint már a hitszoneklási katedrára való kinevezése is jelezte. Így csak inkább ünnepi és alkalmi szónok maradt, ami neki tetszett a legkevésbé, úgy hogy egyszer e sorok írója előtt ki is fakadt: „Hát már egyéb se legyek, mint funerátor?” (Ti. az utolsó évtizedben minden valamirevaló nagy magyar halott felett neki kellett mondani a gyászbeszédet.)

Bár tehát sorozatos szentbeszéd, konferenciák, lelki gyakorlatok tartására nem volt ideje, a Katolikus Naggyűlések, a Szent Imre-Szenátus, a Pázmány Péter-egyesület, a

Katolikus Akció gyűlései elképzelhetetlenek voltak Glattfelder beszédei nélkül, s éppen elég alkalmat nyújtottak neki a megnyilatkozásra, s legfeljebb azt lehet sajnálni, hogy e beszédek nagy része magán viseli az alkalomszerűség bélyegét, s ezért nem is voltak képesek arra, hogy Glattfelder szónoki kvalitásait nyilvánvalóvá tegyék.

Ő volt Wolkenberg Alajossal együtt az utolsó, klasszikus értelemben vett egyházi szónok Magyarországon, ami mindkettőnél mint az egyházi szónoklat volt tanárainál nagyon is érthető. Míg Prohászka, Bangha, de főként Tóth Tihamér áttörték a régi százados tradíciókat és új utakat kerestek az igehirdetésre, Glattfelder megmaradt a hagyományos iskolánál. Nem voltak új témái vagy meglátásai, vergődő korának sorsproblémái nem izzottak át beszédein, világos, okos, körültekintő volt, de mindig egy kicsit az emberek feje fölött és szélesen hömpölygő körmondatokban beszélt. Minden szereplése jó, ünnepi, felemelő volt, de az az átütő, magával ragadó sikere, mint Prohászkanak vagy Banghának, nem volt.

Sokkal nagyobb volt azonban mint *alkotó*, aki intézményeket tudott alapítani, s azokon keresztül intézményesen biztosítani Magyarország keresztény restaurációját. S itt elsősorban a Szent Imre-kollégiumokra kell gondolnunk, amelyek létezésüket és felvirágzásukat neki köszönhetik.

Amióta a liberalizmus megszállotta a Pázmány Péter alapította budapesti tudományegyetemet s a tudomány szabadságának örve alatt ateisták, marxisták, szabadkőművesek kezdték hirdetni katedrákról a vallásellenes és nemzetbomlasztó tanokat s annak kézzelfogható eredményeként megszületett az egyetemisták között a teljesen destruktív szellemű Galilei-kör, a jobbérzésű katolikusoknak természetesen ellenakciókra kellett gondolniuk. Így született meg a Szent Imre-kör, a katolikus szellemű egyetemisták és főiskolai hallgatók első tömörülése, mely már a kezdetek kezdetén nagy lelkesedéssel és nem kisebb bátorsággal vette fel a harcot a Galileisták ellen s az úgynevezett keresztmozgalomban Hindy Zoltán és Zsembery István vezérlete alatt már félelmetes harcok erőt mutatott.

Ezekből az egyetemi harcokból nyilvánvalóvá lett, hogy egyrészt a vidékről felkerült egyetemi hallgatók számára állandó otthon vagyis lakásellátást kell biztosítani, hogy el ne kallódjának, másrészt pedig hogy a katolikus szellem fenntartását intézményesen csak kollégiumok által lehet biztosítani. Így született meg Glattfelder alapítására az első Szent Imre-kollégium, mely bizony szegényes keretek között a belvárosi Veress Pálné utca egyik bérházában kezdte meg működését. De az intézmény bevált, életképesnek bizonyult, fejlődni, bővülni kezdett, s pár év után már Budán a Műegyetem közelében egy szinte palotaszerű saját épületébe költözhetett. A Szent Imre-kollégiumnak olyan jó híre támadt, s annyira keresett lett, hogy a budai kollégiumot hamarosan a pesti Szent Imrének, majd később a soproni és szegedinek kellett követnie, jelölül annak, hogy szükséges és életképes intézmények voltak, amellettt hogy a katolicizmusnak szerte az országban a legjobb értelmiséget szállították.

Glattfelder alkotásaiban nemcsak a jótékony kezét vagy a mecénási lelkületet kell meglátni, hanem a nagy koncepciót, mely animálta. Ő nem tartozott azok közé, akik pénzzel vagy másoknak juttatott alamizsnával mindent megoldhatónak vélnek. Ő nem pillanatnyi helyzeteket akart szanálni vagy pillanatnyi szükségleteket kielégíteni, hanem a katolicizmus állandó szükségleteit intézményesen biztosítani. Elgondolásában és kivitelezésében olyan bátor, körültekintő, de egyúttal merész volt, hogy később sem tudták utolérni, sem a felekezeti verseny, sem a társadalmi vagy állami mindenhatóság. Glattfelder Gyula Szent Imre-kollégiumaihoz képest minden más csak kaszárnya, kifőzde vagy menház és szükségmegoldás volt, aminek senki sem örült s csak a magyar szegénységgel és akkori nyomorral mentegethetett.

Hogy a Szent Imre-kollégiumok nem csupán szállodák és étkezdék voltak, hanem Glattfelder Gyula elgondolása szerint az új katolikus értelmiség melegágyai, semmi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a kapcsolat a Szentimrések között és az intézettel

később is megmaradt, s ebből született meg a Wolkenberg Alajos egyetemi tanár vezetése alatt álló Szent Imre-Szenátus, mely, mint a jóval később jelentkező Katolikus Akció előfutárja, a magyar közéletben igen jelentős szerepet töltött be.

Bár Glattfelder Gyulát a püspöki szék hamarosan elragadta a Szent Imre-kollégiumok mellől, mégis ő maradt azoknak szellemi vezére és gondos atyja mindvégig. Nemcsak olyan értelemben, hogy a fejlesztésükről tovább is gondoskodott s hogy előjáróit az egyháziak szellemi elitjéből válogatta össze, hanem mert az utolsó időkig minden növendéket személyesen ismert és lelki kapcsolatot tartott velük.

De ez az alkotó zseni még nagyobbra nőtt Glattfelderben, amikor a csanádi püspöki széket el kellett hagynia s a szegedi egyházmegyében egy teljesen újat kellett teremtenie a maga számára. Ahogy Rómában minden valamirevaló palotáról egy-egy pápai címer néz alá, ugyanaz van Szegeden is, de azzal a különbséggel, hogy míg Rómában a műemlékek sokasága a pápák hosszú névsorához, Szegeden viszont minden egyetlen névhez, a Glattfelder Gyula nevéhez kapcsolódik. Hol és mikor érte meg azt egy főpásztor, ha még olyan konzseniális segítőre és alkotó társra is talált, mint amilyen Klebersberg Kunó kultuszminiszter volt, hogy szinte egy évtized alatt *püspöki palotát, szemináriumot, székesegyházat* – a kisebb intézményekről nem is szólva – lásson létesülni és felemelkedni? S itt sem szükségmegoldásokról volt szó, valami tessék-lássék megbújási vagy elhelyezkedési lehetőségéről, hanem – akárcsak a legalkotóbb reneszánszpápák idején – nagyvonalú, úttörő, művészi, egyenesen századokra épült alkotásról. Ami Szegeden az új püspökség megalapítása körül történt, az nem egyszerű építkezés volt, hanem egy darab modern magyar műtörténelem, egy építészeti és képzőművészeti remeklás, mely messze a fővárostól az elhanyagolt vidéken először mert szárnyat bontani.

Mert hogy egy székesegyház, püspöki palota és szeminárium építése másképp is történhetett volna, az bizonyos; de hogy mindez monumentális módon és stílusban történt, annyira hogy már megszületése pillanatában műemléknek számíthatott, az Glattfelder Gyula és Klebersberg Kunó érdeme és örök dicsősége. Az állítólagos királyi ígéret a szegedi árvíz után, hogy „Szeged nem volt, hanem lesz” – üres frázis maradt, de egy félszázaddal később Glattfelder és Klebersberg jóvoltából Szeged valóban egy új Szeged lett.

De ha már a Szent Imre-kollégiumok alapítása és kifejlesztése legalább egy teljes embert igényelt volna, s ha Szeged nem is egy második, hanem egy harmadik embert is elnyűtt volna, Glattfelder tehetségét és szédületes munkaerejét semmi sem jelzi jobban, minthogy ezek mellett még a *Katolikus Akció* megszervezése, vezetése is mint ügyvezető püspökre éppen rá hárult. A nagyon is különböző és szétágazó törekvéseket ő tudta közös nevezőre hozni vagy legalábbis egy mederbe terelni, de senkit sem tört le és mindenkit engedett érvényesülni. Az erőszakosság vagy féltékenység éppoly távol állott tőle, mint a népszerűség keresése vagy hódolók és kedvencek lekötése. Mindenki barátja, de senki ellensége nem volt. Senki sem állt hozzá túlközel, hogy intimsa lehetett volna, de senki sem volt tőle távol, hogy el ne érhetne volna. Igen fegyelmezett lélek lehetett, mert valóban rengeteg elfoglaltsága mellett sohasem láttuk türelmetlenkedni, idegeskedni, de még csak sietni sem.

Így történt hát, hogy Glattfelder püspök sohasem lett egészen és kizárólag Szegedé és a szegedieké. Az ő figyelmének és alkotó zsenijének kezdettől fogva meg kellett oszlania a főváros és a székvárosa között. Erre predestinálta a püspököt mindig ruganyos friss szelleme, a közélet iránt tanúsított meleg érdeklődése, méltán megcsodált szónoki ereje, apostoli lángolása és bátorsága s nem utolsó sorban saját gyermekeinek, a Szent Imre-kollégiumok és ifjú népének sorsa. Az egykori pesti gyerek hiába költözött mint püspök olyan messzire, előbb Temesvárra, majd Szegedre, a főváros visszakövetelte magának, s mint egyik szellemi vezérét látni és hallani akarta minduntalan. Jellegzetes komoly arca és alakja annyira hozzátartozott a belváros képéhez, hogy hiányzott, ha sokáig nem láttuk, és bizonyos katolikus eseményeket vagy ünnepeket elképzelni sem lehetett Glattfelder jelenléte nélkül. Ő

előtte csak Prohászka tudott Pesten olyan otthonossá lenni, és Glattfelder szellemi és lelki nagyságát az mutatja a legjobban, hogy a nagy Prohászka szerepét zökkenő nélkül át tudta venni.

Schütz Antal

(1880 – 1953)

A magyar piarista rend, mely mint kimondottan tanító rend annyi kiválóságot adott volt a múltban a magyar profán tudományoknak, végre Schütz Antal személyében egy egyedülálló, felbecsülhetetlen értékkel ajándékozta meg a magyar hittudományi irodalmat is.

Schütz Antal a régi Nagymagyarország nemzetiségi vidékén született, s bár anyanyelve a német volt s csak az iskolában tanult meg magyarul, sem a magyar érzésben, sem a magyar nyelv szabatos használatában nem maradt el kortársai mögött. Belépve a piarista rendbe, eredetileg filozófusnak indult, amire spekulatív mélysége, szintetizáló hajlama, szabatos fogalmazása ugyancsak alkalmassá tették. Rövid középiskolai tanárkodás után a Rend főiskoláján tanít teológiát, majd egyhangú meghívásra a pesti egyetem dogmatikai tanszékét foglalja el. Ravatalánál illetékes ajkáról hangzott el a megállapítás, hogy „senki sem állhat már ki Isten szent népe elé, aki ne tanult volna tőle, akár közvetlenül, akár közvetve: tudósok és papok hosszú sora a hallgatók és hívek beláthatatlan sorát tanítja az ő nyomán.”

Schütz Antal először *középiskolai hittankönyveivel* hívta fel magára a közfigyelmet. A négy felső osztály számára olyan dogmatikát, erkölcsant, egyháztörténelmet és hitvédelmet szerkesztett meg, mely szinte egy csapásra kiszorította a régebbi szerzőket és szinte egyeduralmú lett három évtizeden át a magyar középiskolai hitoktatásban. Már ezekben az egyszerű tankönyvekben feltűnt az a magasabbrendűség, mely Schütz Antal egész pályafutását jellemezte: az anyag teljes birtoklása, kérlelhetetlen logika, céltudatos elrendezés, világos és lényegre menő okfejtés, a nagy összefüggések megéreztetése, de ugyanakkor a szaktudós elvontsága, túltömör nyelve, mindent mondani akarása, ami inkább a tanárnak, mint a tanulóknak kedvezett.

Irodalmi működésének első gyümölcsei a magyar filozófiát gazdagították. Bár Schütz az Aristoteles-Szent Tamás által kialakított bölcelet alapján áll, azt mégsem fogja fel lezárt, érinthetetlen bölceleti rendszernek, hanem valóban philosophia perennis-örök tudománynak, mely a Szent Tamástól revideált és kisebb részleteiben időnkint módosítható aristotelesi alapokon állandóan épül. Ezért magyarul írt filozófiája (*A bölcelet elemei*) már nemcsak mint a hagyományos keresztény filozófia remek összefoglalása tűnik fel, hanem a létfogalom új szintetizálásával új szempontokat is érvényesít.

Másik jelentős bölceleti vizsgálódása a történelem-bölceletre esik és „*Isten a történelemben*” című kötetében kimutatja, hogy történelmi irracionáléról csak akkor beszélhetünk, ha a történelmen belül keressük a történések értelmét, mert ott tényleg nincs. De ha kilépünk belőle és metafizikai távlatból nézzük, akkor észrevehetjük, hogy az egész történelem az Értelem kézjegyét viseli magán, mert benne a teremtésben elgondolt, a bűn által megrontott, a megváltásban szentelődő ember-eszme bontakozik ki.

Világviszonylatban is kevesek készültek fel olyan széleskörű és alapos ismeretekkel a teológia művelésére, mint Schütz Antal. Bár dogmatikai tanárnak nevezték ki, előbb a rendi főiskolán, majd az egyetemen, bedolgozta magát a teológia egyéb tárgyaiba is, sőt szakszerű ismereteket szerzett olyan profán tudományokban is, melyeknek a teológiában hasznát vehette. Matematikát hallgatott a bölcsészkaron, kísérleti lélektant tanult a híres Külpe wüzburgi laboratóriumában és újabb doktorátust is szerzett, sőt mindezek tetejébe még anatómiát, biológiát és belgyógyászatot tanult.

Ekkora felkészültséggel indult el a dogmatika megírásához. Szinte baromi munkaerővel éjjel-nappal két éven keresztül dolgozott, míg végre kispapjai számára kézikönyvül latinul, majd a teológiai kérdések iránt érdeklődő művelt nagyközönség számára a kétkötetes első magyar Dogmatikát befejezhette, amivel régóta adósai voltak a magyar teológiai tanárok a

magyar irodalomnak. Erről a munkájáról maga írta később önéletrajzában (*Életem*): „Csak most állt előttem teljes fölségében, felkavaró valóságában minden tehetséget szólító és a legnagyobb teljesítményekre szító erejében a dogmák épülete. Lehet mondani, hogy csak most, de aztán egészen megtaláltam magamat, azaz tudtam a tanításban mindezeket adni. Tűz gyulladt bennem és megláttam, mivel tartozom hallgatóimnak.”

Majdnem harminc esztendeig tanítja és műveli Schütz Antal a dogmatikát s a kezdeti lelkesedés tüze sohasem lohad le benne, sőt mélyül és finomodik. „A teológiát megtermékenyíteni, nekilendíteni s egyben a többi tudománnyal nemcsak versenyképessé tenni, hanem visszaszerezni régi vezérszerepét” – ez az ambíciózus és roppant nehéz cél lebegett előtte. És elmondhatjuk, hogy sikerült is! Sikerült annyira, hogy hazánkknak Pázmány Péter mellett legnagyobb teológusa és legkiválóbb dogmatikusa lett.

Mint Prohászka zsenijének egyik legnagyobb tisztelője nemcsak *sajtó alá rendezte Prohászka összes műveit*, hanem megírta *életrajzát* is, a szokásos életrajzi események leírása mellett a fősúlyt Prohászka irodalmi működésének méltatására helyezve. A szerzőhöz méltó tárgy volt s megírása méltó lett mindkettőhöz.

Hosszú ideig Schütz Antal a tudós egyetemi tanárnak volt tipikus mintaképe, aki idejét az íróasztala, könyvtára és a katedra között osztotta meg, de azon kívül mást, például külső szereplést nem vállalt. Még tudományos folyóiratokba is a legritkábban írt, semhogy előadásokat, konferenciákat, pláne vegyes összetételű közönség számára vállalt volna.

Ma sem tudjuk, mert egyetlen kevésbé sikerült könyvében, az önéletrajzában sem bizalmaskodta el, vajon az ötlet, hogy tudását a katedrán és könyvein kívül előadásokban a nagyközönség számára is hasznosítsa, tőle magától ered-e vagy tisztelői sugalmazásától és unszolásától, annyi azonban tény és való, hogy az egyetem keretén belül ugyan, de valamennyi fakultás számára s az érdeklődő nagyközönség számára is több ciklus előadást tartott. Hogy neve és híre már rég átlépte saját teológiai fakultásának határait, azt megmutatta az a szokatlanul nagy érdeklődés, mely az egyetem kupolatermét zsúfolásig megtöltötte hallgatósággal s a hálálkodó levelek tömege, melyet előadásai nyomán kapott.

A XX. század magyar katolikus reneszánszában a Schütz Antal neve ott ragyog közvetlenül a Prohászka Ottokár és Bangha Béla neve mellett. Prohászka mint apostol és szónok, Bangha mint harcos hitvédő és szervező, Schütz mint tudós vált a magyar glóbuszon a legfényesebb csillaggá.

Bíró Ferenc

(1869 – 1938)

Hogy valaki, aki nem tudós és nem szónok, nem is tartozik egy adott kor és társadalom szellemi elitjéhez, mégis gyakorlatilag milyen erővel és eredménnyel tudjon korának életébe benyúlni s azt a legnehezebb pontokon megtermékenyíteni, arra ragyogó példa Bíró Ferenc jezsuita atya élete és műve.

P. Bíró mindig nehéznek látszó akciókba kezdett, de páratlan gyakorlati érzékkel és teljes sikerrel bonyolította le azokat. Nehéznek látszott például *A Szív* vagy ahogy a magyar közönség hívta: a Szívújság megteremtése, főként mikor magának a jezsuita rendnek volt már egy havi folyóirata, a Jézus Szíve Hírnöke, mely az akkor Magyarországon is diadalmasan kibontakozó Jézus Szíve-tisztelet szolgálatában állott. Igaz, hogy vérszegény kis lapocska volt, a Jézus Szíve Társulat közlönye s csak annak tagjaira építve, a további hódításnak mégcsak a lehetőségéről is lemondva, egy azok közül a társulati, harmadrendi folyóiratok közül, amelyek mindenütt a világon elburjánoznak s egyformán szürkék, unalmasak és hatástalanok.

Hát Bíró Ferenc nemcsak egy korlátolt kis körre, a jámborok, a már úgymint buzgók társulatára akart hatni, hanem egyenesen a nagy tömegekre. Értsük meg jól a fogalmat, mert nála jelentkezik először, még az úgynevezett hitbuzgalmi területen is, hogy Bíró páter tömegmozgalmat akart s áldott merészségét semmi sem jellemezheti jobban, mint hogy ezt a tömegmozgalmat egy nagyon is zárt és mélyen lelki síkon akarta elindítani. Elgondolásában két megfontolás vezette: egyrészt az, hogy ő a Jézus Szíve-tiszteletben nem egy külön kultuszt látott, mely a hívek egyéni ízlésére volna bízva, s amelyet éppen ezért kedvelni vagy közömbösen mellőzni lehet, hanem a kereszténység szerves tartozékát látta, egy lényeges központi kérdést, ami a megváltás tényével forr egybe. Ha tehát ilyen, nem maradhat az egyéni választás, tetszés vagy nem tetszés kockázatának kitéve, hanem mindenkié, minden keresztény gyakorlatává kell hogy váljon. Másrészt Bíró páter a megindítandó lapot nem csupán a Jézus Szíve-tisztelet különleges és hódító sajtójának szánta, hanem általános népies egyházi folyóiratnak, mely a hívek mindenirányú igényeit is hétről-hétre kielégítse. Ezért is adta neki az újságok és nem a folyóiratok megszokott formáját s ezért a Jézus Szíve-tisztelet mellett a világnézet, sőt a közélet minden felmerülő kérdésére felelni akart. E felfogása mellett, melyet nem mindenki osztott még rendtársai közül sem, mindvégig kitartott és mindenkivel szemben keresztülvitte.

Így indult meg 1915-ben a Szív-újság, amit hamarosan a német és szlovák nyelvű kiadása követett. A lap hamarosan befutott a hívek kegyébe, s a legjobban elterjedt és legolvasottabb hetilapok egyike lett, mely példányszámban is verte a legnépszerűbb magyar lapokat. Anyagi nehézségekkel, mint a katolikus sajtó igen sok orgánuma, soha nem küzdött, sőt volt idő s épp a legnehezebb időkben, amikor a jezsuita rendnek szinte az egyetlen fejős tehene volt. Érdekes feljegyezni azt is, hogy a Szív volt az egyetlen lap, amit a jezsuiták az emigrációban is feltámaszthatónak tartottak, s ami meg is történt Amerikában.

Azért a siker érthetően nem magától szegődött a Szív-újság mellé. A gyakorlati érzékkel megáldott P. Bíró nem hitt az olyan szépen hangzó, de mozdulatlanságra kárhozható aranymondásokban, mint hogy „a jó bornak nem kell cégér”, sőt épp ellenkezőleg azt tartotta, hogy cégér és kirakat, vásári kikiáltók s az áru úton-útfélen való bemutatása nélkül nincs sajtóterjesztés. Nem ő találta ki s nem ő alkalmazta elsőnek a rikkancsokat a lapeladásra. de mindenesetre katolikus részről ő tette az első próbát és nem megvetendő sikerrel. P. Bíró elhagyta a Szív terjesztésénél a hagyományos régi sajtómódszert, mely előfizetőkre helyezte a fősúlyt, s ezért a nyilvánosság kiaknázásával nem is törődött, hanem megszervezte a

templom-körzeti rikkancsaszatot a katolikus sajtó terjesztésére. Jól látta meg, hogy az akkor már mind jobban látogatott vasárnapi misék a legjobb alkalom, a templom körzete pedig a legalkalmasabb hely a katolikus sajtó árusítására, s ha még ehhez hozzáadjuk a jól megszervezett és betanított rikkancsok hangos lármáját, erőszakos befurakodását a templomból özönlő közönség közé, már mindent megmondtunk. Látni kellett volna azt az egyenruhába bújtatott rikkancshadat, mely szokatlan és le nem rázható mohóságával és szájkodásával ott furakodott és sodródott a főváros és vidéki városok minden temploma előtt, ami ha eleinte egyesekben megütközést is keltett, azzal végződött, hogy templomból kijövet mindenki – még Apponyi Albert vagy Rassay Károly is – megvette a Szív-újságot s nem is dugta el azonnal valami kabátzsebbe. Mert valahogy az is velejárt a P. Bíró sajtóakciójával: nem szégyelni és titkon vásárolni a katolikus sajtóterméket.

Amilyen egyéni és eredeti volt P. Bíró egész sajtóakciójában, olyan eredeti s mondhatnám, olyan egyedülálló volt gyakorlati életbölcseletében is. Így például egészen eredeti eszméi voltak az anyagi világgal való kapcsolatainkról. Élesen kikelt mindig az ellen, hogy az anyagi javakban valami lenézendő, sőt elvetendő koloncot lássunk. Nem győzte hangsúlyozni, hogy a föld Isten teremtménye, mulandó életünk színtere, és magának Istennek a rendeléséből annak eszköze. S ebből mint következményt azt vonta le, hogy nemcsak az embernek és az emberiségnek, hanem minden egyházi intézménynek is, még a világmegtágadásra és aszkézisre épült intézményeknek is anyagi létalapra van szükségük.

Első, ilyen irányú kísérletei az első világháború utáni összeomlás idejére esnek, amikor az ország idegen hatalmaktól való megszállása, a menekülők százezrei, a rend és termelés felborulása, Kun Béla kommunista rémuralma a legsötétebb nyomorba taszította az országot. Ekkor alapította meg P. Bíró „Etor” nevű közérdekű beszerző és árusító vállalatát a szegény családok élelmezésére, mely annyira életrevalónak és ügyesnek bizonyult, hogy Vass József akkor közlekedési miniszter teljes segítségével és irányításával szélesedhetett ki.

Magyarországnak sok más európai országot megelőző intézménye volt a *Ward-kollégium*, mely az elégtelennek bizonyult fővárosi papság pótlására világi hitoktatót képezett ki évről-évre fokozódó számmal. A Ward-kollégium kezdeményezői között is ott állott első helyen Bíró Ferenc, aki azonkívül még azzal is törődött, hogy ezek a hitoktatók el ne kallódjanak szétszóródottságukban és magányukban s azért egy jámbor társulatot (sodalitium) alapított számukra, ami lelki életük és szellemi fejlődésük biztosítója volt.

De a Szív-újság mellett P. Bíró legnagyobb alkotása a *Korda R. T.* s azzal kapcsolatban a *Jézus Szíve Néplányok Társaságának* a megalapítása volt. Mindkettő már a magyar katolicizmusba betört új szelek első jelentkezése volt.

A Korda R. T. egy nyomda és könyvkereskedés volt, mely a Szív-újság programjának kiszélesítéseképpen a népies katolikus irodalmat akarta szolgálni. Erre ugyan a Szent István Társulatot alapító Fogarassy erdélyi kanonok szerint épp az lett volna hivatott, de már régóta más utakra tért – helyesen vagy helytelenül, ne kutassuk – s kiadványai sokkal magasabb nívót jelentettek, egyenesen az egyetemet végzett értelmiséget tartották szem előtt. Csak hébe-korba kapta el a Szent István-Társulatot az önvád és lelkiismeretfurdalás s ilyenkor hirtelenül egy-egy népies sorozattal ugrott ki, ami aztán a legtöbbször az első füzeteknél abba is maradt.

Egyszóval azt is jól látta Bíró páter az ő fejlett gyakorlati érzékével, hogy ott van előtte egy le nem foglalt senki földje, ahol idegen érdekekkel nem kerül versenybe vagy éppen összeütközésbe, de azt is meglátta, mint előtte senki más, hogy felnőtt már egy másik katolikus nemzedék, szegényebb és egyszerűbb műveltségű réteg, melynek azonban már olvasási igénye van és szívesen nyúl a katolikus lelki irodalom után. Ezek kielégítésére alakult a Korda és vonalához mindvégig hű maradt. A régebbi és kiadásban oly szűkmarkú katolikus kiadványokat megszegényítő módon ontotta piacra az olcsó és jó könyveket, s ha kiadványai között bőven akadt jámbor saláta is, az vesse rá az első követ, aki nem látja az

egész kultúrvilág lassú lecsúszását az irodalmi salátatermelés felé. Annyi bizonyos, hogy a Korda – a pesti bolt után több vidéket is nyitva és kegytárgykereskedéssel kiegészítve – az aszketikus népies és gyakorlati iratoknak gyors és könnyű terjesztője lett, s ezzel a katolikus reneszánsz kiteljesedéséhez nagyban hozzájárult.

De a P. Biró Ferenc áldott életének betetőzése a *Jézus Szíve Népleányok Társaságának* a megalapítása volt, amiről az intézmények fejezetében emlékezünk meg.

A hódítók nyomán

A magyar katolikus újjászületésnek előbb ismertetett nagy vezéregyéniségei mellett zárkóztak fel – mint csapatok a nagy hódítók nyomán – sokan mások, a fővárosban és az országban is egyaránt, akik a nagy megmozdulást tovább fejlesztették s az átalakulást részleteiben is véghez vitték. Voltak közöttük minden rendű és rangú emberek: papok és világiak, tudósok és írók, szónokok és szervezők, de mind abban a nagy áramkörben, amit a nagy magvetők elindítottak volt. Egy közös fejezetben való felsorolásuk, a sorrend, amit követünk és rövidebb, sokszor talán hiányos ismertetésünk és méltatásunk nem akar lefokozás lenni, de még csak értékmérő sem s egyedül a könyv alap gondolatának és vezető szempontjának, nemkülönben a kellő források hiányának tulajdonítható.

Gróf Majláth Gusztáv Károly

(1864 – 1934)

A modern vándorapostolnak, ki gyakran Szent Pál apostoli útjait és híres mondását (sollicitudo omnium ecclesiarum) juttatta eszünkbe, egyik gyönyörű példája volt gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök. Egyházmegyéje sokkal szegényebb volt, pláne mikor az első világháború után maradéktalanul román megszállás alá került, semhogy nagy alkotásokkal, intézményekkel örökíthette volna meg a nevét; nem is volt a szó klasszikus értelmében szónok, aki szavának bűvös erejével vonzott volna; de apostoli lélek volt a legjavából, aki mindenütt, ahová elérhetett s egész Nagymagyarországra elért, a gyakorlati katolicizmushoz vezette az embereket.

Majláth is igen fiatalon lett püspök, és szoros barátság fűzte Prohászka és Glattfelder püspökökhöz, akikkel együtt alkottak egy olyan triáoszt, melynek áramából jelentős alapítások és mozgalmak születtek meg. A Regnum Marianum, az Élet irodalmi és nyomdai vállalata sokat köszönhet neki, de szívügye, melyért mindenét: egyházmegyéje kormányzását, saját családi vagyonát, féltüdejét is feláldozta, az ifjúság volt. Talán nem is volt Magyarországon középiskola, ahol meg ne fordult volna s amit személyesen végig ne gyóntatott volna és szinte minden városban volt néhány olyan ifjú, aki nevelését, pályaválasztását, jövőjét neki köszönhette. De azontúl is senki sem kerülhette el a meggyóntatását, aki akár véletlenül is útjába került. X. Pius, az azóta szentté avatott pápa, aki apostoli buzgóságát igen nagyra becsülte, kénytelen volt neki az egész világ számára gyóntatási felhatalmazást adni, hogy ne kelljen lépten-nyomon a helyi püspökökhöz fordulnia, annyira értett a lelkek megnyeréséhez.

Mészáros János

(1873 – 1939)

Mészáros János mint fővárosi érseki helynök írta be nevét aranybetűkkel a főváros és a katolikus restauráció történetébe.

Miután Budapest egyházkormányzatilag az esztergomi érsekséghez tartozott, s az esztergomi érsekek inkább esztergomi mint budai palotájukban laktak és az év legnagyobb részét ott töltötték, a főváros számára külön helynökséget kellett szervezniük, hogy az ügyek gyorsabb lebonyolítását lehetővé tegyék. A főváros rohamos szaporodásával s az intenzívebb lelkipásztorkodással aztán a pesti érseki helynökség fontossága folyton nőtt.

Mészáros János, aki különben a budai vár plébánosa s egyúttal a Szent Jobb őre volt, valóban szerencsés külső körülmények között került az érseki helynökség élére. Bár az ország az első világháború sebeitől vérzett s alig törölte le homlokáról az első kommunista kísérlet szégyenfoltját, viszont a jobb értelemben vett nemzeti fellángolás lobogva égett s a főváros tanácsa s vezetősége a Wolff Károly vezérlete alatt álló Keresztény Községi Párt kezébe került.

A Magyar Kultúra már említett tanulmánya nyomán a fővárosi pasztoráció égbe kiáltó hiányairól megalakult a Kisegítő Kápolna-egyesület, mely egyre-másra kezdte a távoli s addig elhanyagolt kerületekben a szükségkápolnák felállítását, s mind erősebb és sürgetőbb lett a követelés a mammut-plébániák feldarabolására és korszerű új egyházközségek felállítására. Ismerve az egyházból bonyodalmas rendszerét e kérdés körül, a törekvés aligha járt volna sikerrel vagy csak „nesze semmi, fogd meg jól” tipikus magyar eredménnyel, ha akkor nem a kor igényeit nagyon is megértő Csernoch János bíboros ül az érseki székben s ha a helynöke nem a fáradhatatlan, lelkes, nagy célok megvalósítására született Mészáros János.

Visszapillantva a múltba, még ma is csodával határosnak tűnik az a nagy, gyökeres átalakulás, amin akkor a fővárosi lelkipásztorok áttesett. A 16 mammut-plébánia, melyeknek élén a liberális protestáns és zsidó városatyák kegyúri választása alapján olyan szerencsétlen egyházi figurák is ülhettek, mint a vallási és nemzeti szempontból is rosszlelkű Hock János, hamarosan eltűntek, illetve kétszeri, háromszori, olykor ötszöri felosztással egy egész sereg új plébániának adtak helyet, amelyekben aztán a régi lélektelen bürokratizmus helyén egy élénk, lelkes egyházközségi élet pezsgett.

De még a területi felosztásnál is fontosabb volt, s ez is Csernoch és Mészáros külön érdeme, hogy az új lelkészségek élére, különösen az úgynevezett proletárnegyedekbe olyan fiatal, rugalmas, csupa-lélek papok kerültek, akik valóban közel álltak az emberek szívéhez és virágzó egyházközségi életet tudtak teremteni.

Nem tudom, vajon Mészáros János eszméje volt-e, de mindenesetre ő tette kötelezővé az összes fővárosi egyházközségekben a kultúrház létesítését, amelyekben megfelelő helyiségek, de elsősorban egy nagy előadó terem álljon rendelkezésre a hitbuzgalmi, szociális és kultúrelőadások rendezésére, s dicséretükre legyen mondva, ezek az előadások sohasem maradtak közönség nélkül, sőt a legtöbbször telt ház mellett zajlottak le. Hát ha még filmek vetítése is lehetséges lett volna, amit azonban az akkori rendelkezések a mozik féltékenysége és kapzsi mohósága miatt nem engedélyeztek.

Ugyancsak Mészáros János érseki helynökségének idejére esik az egyházközségi adó bevezetése, ami akkor szinte egyedül állott a nagyvárosok egyházi történelmében, s ami minden szokatlansága és merészsége mellett teljes sikernek bizonyult. E kérdés megítélésénél nem szabad feledni, hogy a magyar ellentétben a legtöbb néppel igazán nem volt egyházi adakozásra rászoktatva. Hellyel-közzel az országban megvolt ugyan még a párbér intézménye, hogy ti. a hívek aratás után a papnak bizonyos terménybeszolgáltatással tartoztak, de mert a plébánosoknak vidéken birtokuk vagy kongruájuk, a fővárosban kegyúri illetményük volt, a hívek áldozatkészségét kevésbé vették igénybe. Sehol a világon olyan olcsó nem volt a misestipendium és stóla, mint Magyarországon, sehol olyan ritkán nem perselyeztek a templomokban, mint nálunk és igazában csak a Szent Antal-persely dicsekedhetett gyakori és bőkezűbb adakozókkal. Magyarországon szinte az ingyen-egyház volt, ahol a hívek viszonylag nem adtak, csak kaptak.

Ilyen körülmények között valóban merész ötletnek látszott a rendszeres egyházi adó bevezetése, de sikerrel járt, s nemcsak az úgynevezett úri egyházközségekben, ahol tehetősebb hívek laktak, hanem a proletárkerületekben is, ahol üzemi és gyári munkások voltak túlsúlyban. Sőt mert ez utóbbiak a szakszervezetek révén inkább és hamarabb megszokták volt az önkéntes adót, meghatározható volt nézni, milyen buzgósággal működtek közre az egyházközségi adó kivetésénél és behajtásánál. Ez a nagy és gyökeres átalakulás rövid

évek leforgása alatt érhetően csak úgy volt lehetséges, hogy egy új, lelkes, áldozatkész, apostoli szellemű papság állt rendelkezésre, mely nemcsak követni tudta a felső irányítást, hanem maga is gyakran magához ragadta a kezdeményezést. Hogy csak a legnevesebbeket említsem, Shvoy Lajos, Mihalovics Zsigmond, Kriegs-Au Emil, Barkóczy Sándor, Zofáhl Antal, Szabó Imre, a szerzetesek közül Badalik Bertalan, Farkas Alberik voltak az új fővárosi lelkészek típusai. Hárman közülük (Shvoy, Badalik, Szabó) a püspöki méltóságig emelkedtek, egy pedig – s ez Mihalovics Zsigmond volt – egészen kivételes országos szerepléshez jutott.

Sík Sándor

(1889 – 1963)

Azok, akik Sík Sándorban csak a katolikus költőt és irodalomtörténészt tartják számon, egyáltalán nem merítették ki ennek a sokoldalú tehetségnek sem tevékenységét, sem hatását. Igaz ugyan, hogy mint költő indult el s hívta fel magára a közfigyelmet és változatos élete folyamán sohasem szakadt el a költészettől, s ha élete második felébe a szegedi egyetemen mint finomtollú és mélyre látó esszéista bontakozik ki, aki néhány év alatt az esztétikában és irodalomtörténetben is maradandót alkot, de azért és amellett a katolikus apostolkodásban s a századforduló keresztény reneszánszában is jelentős szerepet visz, ami a szegedi évek óta mind magasabbra kanyarodik és egészen providenciális magaslatokra jut.

A piarista Sík Sándor neve a Zászlónk című nagyszerű diáklap megindulásával röppen fel. Ott jelennek meg számról-számra izzó lobogású költeményei, amelyek az akkor divatos irodalmi pesszimizmus és önmarcangolás helyett a lelkes életszeretetet s a legmagasabb eszmények szolgálatát magasztalták. Nem kétséges, hogy költeményei s a misztikus szárnyalásig emelkedő Alexius könyvdramája már nemcsak esztétikai gyönyört keltettek, ami egy irodalmi mű első hivatása, hanem a Prohászka által meghirdetett „diadalmas világnézet” hódításához is hozzájárultak.

De Sík Sándor még közelebb lépett az ifjú lelkekhez s az igazi, hivatásszerű apostolság mezejéhez, amikor Schütz Antallal karöltve megírta a középiskolások számára *Imádságoskönyvét*, ami évtizedekre nemcsak a piarista diákok, hanem az egész ország katolikus diákjainak a lelki vezetője lett. Mert ez a diákimakönyv nem a megszokott értelemben vett imádságok gyűjteménye volt, hanem egy meghitt lelkivezető. Az a közvetlen hang, amit benne megüt, az a nagyszerű pedagógia, mely oktatásaiban, elmélkedéseiben érvényesül, párját ritkítja világviszonylatban is, és hódítólag hatott a magyar ifjúságra. Nem titok, hogy a társszerző Schütz Antal inkább az irányítást és a dogmatikai tant adta, de a megfogalmazás Sík Sándor műve.

A magyar *cserkészmozgalom* is elválaszthatatlanul és örökre összefonódott a Sík Sándor nevével. Résztvett azokban az első megmozdulásokban, amikbe kezdett testet öltetni a magyar cserkészlet, s hogy az azt a mélyen pozitív keresztény irányt vette fel, ami annyira jellemezte, az újra Teleki Pál és Witz Béla mellett a Sík Sándor érdeme, mert ő írta meg a számos idegen nyelvre is lefordított *Cserkészvezetők könyvét*. Ennek szellemében irányította a magyar cserkészmozgalmat az Országos Intézőbizottság, melynek legfőbb világnézeti inspirálója Sík Sándor és Teleki Pál volt. Teleki a 30-as években az öreg cserkészeket egy nemzetpolitikai társaságba tömörítette, s ebből fejlődött a „Fiatal Magyarország-Mozgalom”, amely később, sajnos már túl későn, Teleki Pál miniszterelnöksége idején komoly politikai szerephez is jutott. E mozgalom világnézeti hitvallása és programadó füzeté „Fiatal Magyarország. Eszmék és elszánások” címen jelent meg, amit a cserkészvezetők lapja, a „Fiatal Magyarország” követett. Csak kevesen tudják, hogy a programadó füzet, amely keresztény és nemzeti szempontból teljes világnézeti eligazítást adott a legkényesebb kérdésekben is és mondhatni

egy generáció hitvallásává lett, teljes egészében Sík Sándor műve; csak átbeszélték és nevükkel szignálták a szerkesztőként szereplő intézőbizottsági tagok.

Végül mint szegedi egyetemi tanár már nem elégedett meg a közvetett hatásokkal, hanem nyíltan az apostolság mezejére lépett, s a szószéken is az egyetemi ifjúság legfőbb lelki irányítója lett. „*Magyar Szentek*” címen rádioprédikációi könyvalakban is megjelentek és megírta a diákimakönyv utódjaként „*Dicsőség... Békeesség*” címen a fiatal értelmiség lelki vezetőjét.

Schwartz Elemér

(1890 – 1961)

A cisztercita Schwartz Elemért két dolog miatt kellett megcsodálni: az Emericana felépítése, elterjesztése és vezetése miatt elsősorban, s az ő lemondó, szerény háttérben maradása miatt másodsorban.

Az Emericana mint a színeket viselő katolikus magyar egyetemi hallgatók szövetsége az első világháború után alakult abban a nagy keresztény és nemzeti fellángolásban, mely akkor az országot és népét elkapta. Ellentétben sok más mozgalommal, ami valóban csak fellángolásnak s így tiszavirág-életűnek mutatkozott, az Emericana töretlen erővel állta meg a helyét, s a magyar katolikusok újjászületésének kimondhatatlan nagy szolgálatot tett. Sorsdöntő jelentősége abban állott, hogy az intelligens magyarságot: papot, civilt, férfit, nőt, öreget, fiatal tudott egy teljesen apolitikus, de kimondottan hitvalló katolikus alapon egy mozgalomba összehozni s a magyar középosztályt csatasorba állítani. Az Emericana nem ment és nem is mehetett összetétele miatt a mélyebb lelkiség felé, mint mondjuk a kongregációk, de az évi közös lelkigyakorlatok, továbbá világnézeti akadémikus kurzusok állandósításával a katolikus szellemet elmélyítette. Népes korporációival, amelyek nem szorítkoztak az egyetemi városokra, hanem az egész országot behálózták s legalább tízezer magyar intellektuelt kapcsoltak egybe, megteremtette a katolikusok között az érdekközösséget társadalmi síkon is s a közéleti vagy hivatali érvényesülésnek hathatós eszköze lett.

Ennek a hatalmas szervezetnek névleg Bitter Illés cisztercita apát volt a vezére, de a valóságban Schwartz Elemér. Mellékes, hogy kié volt az eszme, vajon a Bitteré vagy Schwartzé, s hogy ki gondolta ki azokat a tetszetős és régi magyar emlékeket idéző formákat, amikbe gyűléseiket és tisztviselőiket öltöztették, de az bizonyos, hogy a megalapozás, felépítés, tartalommal való ellátás spiritus rectora Schwartz Elemér volt. Az Emericana sohasem lehetett volna azzá, amivé lett – Schwartz Elemér nélkül.

Mihalovics Zsigmond

(1890 – 1960)

Mihalovics Zsigmond mint hittanár kezdte pályafutását s a pesti mammut-plébániák feldarabolásával került be a lelkipásztorkodásba. A Hermina-mezői kültelki egyházközség megszervezését bízták rá, amit olyan sikerrel hajtott végre s le az ifjúságig olyan élénk életet teremtett, hogy neve egész fogalommal vált. Anélkül, hogy plébániáját elhagyta volna, előbb a Katolikus Karitászt, majd később, mikor a magyar püspöki kar nagynehezen rászánta magát a Katolikus Akció megindítására, annak megszervezésére kapott megbízatást.

A feladat és szerep, mely ezzel nyakába szakadt, nagy volt, ijesztően nagy, a legnagyobb, ami akkor magyar papnak osztályrészül juthatott: egyrészt az egész magyar katolicizmus megszervezése és beállítása a Katolikus Akcióba, másrészt annak egy világkiállításhoz

hasonló bemutatása a budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson. Ebben a két dologban kulminált az ő élete és műve s ennek a kettőnek az emléke marad meg örökre a neve mögé feljegyezve.

XI. Pius pápa zseniális gondolata és kezdeményezése, a Katolikus Akció nem érte készületlenül, de mindenesetre váratlanul a magyar katolicizmust. Nem érte készületlenül, mert Németországon kívül talán sehosem voltak meg annyira az előfeltételek, mint nálunk. Míg a latin népeknél ugyanis a katolikus szervezkedés és összefogás mindig inkább hitbuzgalmi téren indult el, s a legtöbbször aztán ott meg is rekedt, Németországban és nálunk társadalmi és szociális téren vert erősebb és tartósabb hullámokat. Ezirányú szervezkedéseink egyrésze kétségtelenül német példa után indult, másik része azonban törülmetszett magyar alkotás volt, sokszor megelőzve korát és társadalmát.

Ha tehát nem is készületlenül érte a magyar katolicizmust a pápai kezdeményezés és parancs, mégis váratlanul jött. Előbb azért, mert senki sem tudta, ki az illetékes a kiugrásban: vajon a püspöki kar vagy a világi elem, vajon valamelyik már fennálló egyesület vagy egy új, most alapítandó? Később meg azért volt váratlan, mert senki sem látta és vehette biztosra, vajon ki tudná e sokrétű és különböző érdekű magyar egyesületeket a Katolikus Akcióban egy közös nevezőre hozni?

Ekkor került előtérbe a Mihalovics Zsigmond neve, aki mögött nem állott semmi tehertétel, elkötelezettség, de viszont szervező képességét már többszörösen beigazolta. Így lett Mihalovics egyszerre a magyar katolicizmus legfontosabb embere, hogy úgy mondjam: a kulcspozíció és mérlegnyelv a püspöki kar és a tömegek, az egyesületek és egyéni akciók, a politika és a társadalmi béke között. Meg kellett teremtenie valamit, ami nem volt, de mégis abból, ami volt; újat kellett alkotnia, ami tetszetős és hatékony legyen, az újdonság ingerével hason, de már kész, meglévő anyagraktárral és pontos leltárral. Építeni kellett mások telkén és tulajdonjogán, de úgy hogy a régi épületeken kár ne essék s mégis új épület legyen belőle.

S itt látszott meg, mennyire konzseniális volt Mihalovics a feladatához, mert feltörte a nehéz diót, megalkotta a Katolikus Akciót anélkül, hogy valaha határvillongásokra, összeütközésekre került volna a sor, anélkül hogy bármely egyesületnek vagy bármilyen akciónak sírásója lett volna.

De Mihalovics szervező képességének legnagyobb teherpróbája és egyúttal legnagyobb sikere a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus megszervezése és levezetése volt. A laikus ember számára lehetetlen leírni és foghatóvá tenni, hogy egy ilyen kongresszus előkészítése mit jelent és hogy levezetése mit igényel.

Igaz, hogy mellé állott minden és mindenki: püspöki kar és kormány, papság és hívek, sajtó és rádió, bankok és közületek – az utolsó nagy magyar összefogás volt az összeomlás előtt – olyan vezérkara volt, élén a halálos betegségéből felvillanyozódott és felóriásodott Bangha Bélával, de mégis az ezer kényes részletkérdés felett egy örökös agy s egyetlen intézkedő kéz állott, a Mihalovics Zsigmond keze. Lelki, szellemi és anyagi problémák folytak össze, liturgikus, protokolláris, utazási, szállítási, szállodai, közrendészeti, nyelvi, valutáris ügyek keveredtek és hullámzottak benne, s ha volt is mindegyiknek külön bizottsága, egyetlen embernek kellett mindent tudnia s mindenért felelnie, s ez az ember Mihalovics Zsigmond volt.

A kongresszus páratlan sikere beigazolta a Mihalovics képességeibe és rátermettségekbe vetett bizalmat, s ez volt egyúttal az ő szerény, áldozatos életének a legnagyobb diadala.

Böle Kornél

Hosszú ideig nagy népszerűségnek örvendett az országban *Böle Kornél* domonkos atya (1887–1961), aki egészen eredeti, egyenesen színpadi jelensége volt a magyar katolicizmusnak. Böle nem volt nagy gondolkodó, a kor vagy az élet nagy problémái nem

örldtek a lelkében, tartalomban és formában össze se mérhető az előbb méltatott nagy szónokokkal, mégis pár évtizeden át egyik legnépszerűbb és keresettebb alakja volt a templomi szószékeknek és előadói asztaloknak. Sikerének a titka egyszerű, közérthető gondolatmenete, zamatos nyelve, napsugaras víg kedélye volt, mely bizonyos pajzán színekkel keverve ellenállhatatlanná tette, különösen a férfivilág előtt. (Megesett például, hogy egy vonatcsatlakozás lekésése miatt kölcsönként lóval többórai lovaglás után galoppozott be a gyűlés színhelyére, a főtérre a tömeg kellős közepébe, s úgy lóhátról tartotta meg beszédét. A ló farkánál álló magyarok nem éppen áldólag emlékeztek meg erről a szokatlan szószékről, de a siker kimondhatatlan volt.)

Ezzel a természetével és egész lelki beállítottságával predestinálva volt annak a széles rétegnek a vezetésére, mely eladdig gazdátlanul maradt, az egyszerű városi néposztálynak. Prohászka ugyanis csak a magasabb műveltségű, egyetemet végzett köröké lehetett igazán; Bangha mert polémikus volt és akciókra sürgetett, szintén nem lehetett mindenkié; ezeké a kimaradottaké lett tehát Böle Kornél, még pedig kettős értelemben. Először értelmileg, mert a szónok Böle sem előképzettségben, sem felfogó képességben igazán nem kívánt sokat hallgatóságától. A katekizmus és a Biblia egyszerű konkrét nyelven beszélt, olyan képekkel, hasonlatokkal, fordulatokkal fűszerezve s olyan dunántúliassággal előadva, ami megbabonázta az egyszerű embert, ki mindig bosszankodik azon, ha a feje fölött beszélnek. Másodszor követelményeiben, mert Böle okos pedagógiával a minimálisra szabta követeléseit. Nem unszolt nagy tettekre, nem tüzelt hősi áldozatok mellett, külön választotta az evangéliumi tanácsokat a parancsoktól s csak azt hirdette és követelte, ami mindenkire egyformán kötelező, ami alól kibúvó nincsen.

Böle Kornél, mint magyar fajtájának jó ismerője tudta, hogy a magyar férfivilág nagy tömegeit meg lehet nyerni a legelemibb vallási parancsok elfogadására és követésére, de azon túl a tökéletesség fokára emelni, nagyobb buzgóságot rádiktálni – szinte lehetetlen. A magyar férfit még túlságosan földszagúnak ismerte, semhogy a lelki élet magaslatai felé merte volna vinni. Ezzel az elgondolással alapította a „Credo” nevű egyesületet – tagjai a legelemibb vallási köteleességeik becsületes teljesítésére tettek ígéretet – s ezért lett ennek olyan nagy sikere.

Buttykay Antal

Sokkal rövidebb ideig állott előtérben, de szintén nagy tömegekre ható erő és szónok volt *Buttykay Antal* ferences atya (1875–1937). Pompás alakján, szellemes, okos fején, melyen az ugoicsai zseni ősgögye s a ferences alázat keveredett össze egy megkapóan érdekes ötvözetbe, szinte gyönyörködve legelt a szem. Kicsit kimért, képességeinél talán többre vágyó, de gyújtó szónok volt. Nem a világnézeti küzdelem, melyben Prohászka és Bangha oly harmonikusan egymást kiegészítve tudtak osztozkodni, volt az ő területe, ahol otthon érezte magát, hanem a gyakorlati élet, a katolikus elvek alkalmazása a gyakorlati életre.

A katolikus restauráció nagy munkásai közé azért is tartozott hozzá, mert annak egyik területén, a sajtóapostolkodás terén kimagasló szerepet töltött be. Egyike volt ama elsőnek és keveseknek, akik intuitív módon meglátták, hogy a katolikus restauráció első igézetes sikereit nem lehet állandósítani, ha kellő katolikus sajtó nem kíséri további útján. Ezért szentelte magát kora és népszerűsége delelőjén szinte kizárólag a katolikus sajtó ügyének, s lett annak egyik leghatásosabb és fáradhatatlan agitátora. Szerencsére a katolikus sajtó fogamzásának és megszületésének legviharosabb éveiben szabadon rendelkezhetett önmagával és idejével a sajtóagitációra, mert később rendje részéről jött kitüntetései (tartományfőnök, római definitor generalis) már nem engedték volna meg ilyenirányú szerepét. Mindenesetre a Központi Sajtóvállalat megteremtésében Bangha mellett a sok lelkes munkatárs között a P. Buttykay nevének kell a legelőkelőbb helyen feljegyezni.

Kovács Sándor

Az országos hírű, mert országjáró szónokok között még egy név lett rendkívül népszerű az utolsó évtizedben a Katolikus Akció kibontakozása és szervezése kapcsán: a *Kovács Sándor* neve. A legmeglepőbb papi karrierek egyike volt, mely fordulataiban szinte talány marad ma is. Mint nagyváradi-egyházmegyei pap indul, s az első világháború utáni években tűnik fel mint agilis debreceni káplán, ahol Katolikus Figyelő címen egy eleven hetilapot alapít, s valami egészen zamatos népies stílusával kelt feltűnést. Mikor aztán a Katolikus Akció megindítja országos zászlóbontását, s vidéki nagygyűléseire, amelyek mind fontosabbakká váltak, mint az elszürkülő őszi országos katolikus nagygyűlések, valóban átütő erejű szónokokra volt szükség, meghívták Pestre országos titkárnak. Mint ilyen bontakozott ki aztán teljes virágjában. Bár a belső munkára is használható volt, például a népies füzetek megírására, de népgyűléseken mint szónok érezte magát elemében. Volt valami rokonvonása Böle Kornállal, de mégis más volt. A tiszántúli ember zamatos és dallamos kiejtésével beszélt, maga is élvezte a tiszaháti hangsúly zeneiségét, és stílusa tele volt képekkel, hasonlatokkal, találó jelzőkkel, melyek teljes fénybe öltöztették különben nem nagyívű, de mindig vonzó gondolatmenetét. Teológiai tudása ugyan a legszükségesebbre szorítkozott, önálló gondolatvilága vagy elmélkedő szelleme nem volt, talán minden gondolatát meg lehetett volna találni másoknál, de eredeti módon tudott mindent a magáévá tenni, egészen eredeti szónoki formát tudott mindennek adni, s beszédeit megejtő magyar történelmi anekdotákkal tudta fűszerezni.

Hogy az egyszerű falusi magyar népet milyen bűvöletbe tudta ejteni, arra legjellemzőbb a következő eset. Valahol vidéken a templomtérén beszélt többezres hallgatóság előtt. A toronyban már elütötték volt a deket, ami falun mindig tálalást jelent, de a közönség a türelmetlenségnek semmi jelét nem adta, s ezért ő rendületlenül tovább beszélt. Egyszer csak meglepetésszerűen egy hang szólalt meg a tömegeből: Tisztelendő Úr! Beszél még tovább is? – Kovács Sándor felhőkölt: Miért kérded, édes fiam? – Mert ha igen, haza szaladok és elhozom beteg édesapámat is, hadd hallja ő is! – Azt hiszem ennél nagyobb dicséretet szónok nem kaphatott! Sajnos, a politika nagy kerítője elcsábította Kovács Sándort. Fellépett képviselőnek, meg is választották, de a parlamentben már nem talált magára, és talán szerencse is, hogy petíció folytán mandátumát el is vesztette. Erdély visszatértekor megint meglepetésszerűen visszament egyházmegyéjébe Nagyvárad mellé plébánosnak, s hamarosan meghalt. Nem volt üstökös, de egy szépfényű futó csillag az akkor már alkonyodó magyar égen!

Szeghy Ernő

Szinte a magyar katolicizmus fokozatos elmélyedését illusztrálja a *Szeghy Ernő* pályafutása. Mint cisztercita indul el, Rómában fiatalon apáti címet is kap, odahaza néhány pompásan megírt népszerűsítő apologetikus könyvvel tűnik fel, majd híre tetőpontján eltűnik a nyilvánosság elől, hogy aztán mint karmelita csendben, de annál mélyebben legyen lelki vezetője százaknak és ezreknek. Közben lefordítja rendje nagy misztikusait magyarra, s öregegyen megírja a saját életrajzát is példaadóan arra, hogy írhat valaki önmagáról anélkül, hogy a szerénység és diszkréció ellen vétene.

Oslay Oswald

Oslay Oswald ferences atya is messze kiemelkedett rendjéből, Alapos teológiai felkészültsége, okossága, kormányzói képessége már a renden belül is érvényesült, de még jobban érvényesült nagy alapításában az *Egri Norma* megalkotásában s az annak szolgálatába

állított *Szegénygondozó Nővérek* kongregációjának a megalapításában. Amellett kitűnő szónok is volt, de nem a tömeg, hanem nagyönis válogatott közönség számára, erősen a misztika felé hajló tendenciával.

Zadravetz István

Viszont rendtársa *Zadravetz István*, az első magyar táborig püspök egészen az ellentéte volt. Egy tipikus népszónok, aki hallgatóinak inkább a fantáziáját és érzelmvilágát, mint az értelmét foglalkoztatta. Népi színekben pompázó stílus, akárcsak egy szép házi szöttes, erős szociális érzés, lehajló megértés a kisember problémáival szemben s mindez köbre emelve a szónoki pátoasz, egy kitűnően hangszerelt hang, gesztus, mimika által. Élete és aztán magasba ívelő csillaga, majd kálváriája szorosán összefüggött az ún. szegedi gondolattal. Az első világháború végén ugyanis, amikor az ország közepén Kun Béla kommunista kísérlete öjröngött, Erdélyt, Felvidéket s a déli vármegyéket román, cseh és szerb csapatok tartották megszállva, az ellenforradalmi tisztek Szegeden gyülekeztek, és Zadravetz akkori szegedi ferences házfőnök emberi és szónoki varázsa toborzott melléjük csapatokat, amikkel aztán megindulhattak a kommunizmus felszámolására, ami közben ügyis végórát élte. Ha nem is igaz a szegedi „kettős vérkeresztségről” szóló legenda, annyi bizonyos, hogy a szegedi ellenforradalmárok megosztokodtak a hatalmon s annak tartozékain, s így lett Zadravetz Istvánból első táborig püspök a nemzeti hadseregben, ami természetesen nimbuszán még többet emelt. Voltak évek, amikor hazafias megmozdulások, nemzetvédelmi mozgalmak elképzelhetetlenek voltak Zadravetz István neve és gyújtó szava nélkül.

Marczell Mihály

A fővárosi papság elitjéhez tartozott *Marczell Mihály*, aki „Serdülő Éet” címen egy nyolckötetes pedagógiát írt az ifjúkor lelki világáról és annak problémáiról. Amellett rendkívül tartalmas, mély és szuggesztív szónok volt, a magasabb intelligenciájú körök kedvence. Hosszú ideig a pesti Szent Imre-kollégium rektora volt, s az egyetemi ifjúság körében fejtette ki apostoli tevékenységét. Mint lelki vezetőt és tanácsadót is rendkívül nagyra becsülték.

Kosztersitz József

Tóth Tihamér mellett az ifjúság egyik legnagyobb bálványa *Kosztersitz József*, a diákok nyelvén Koszter atya volt. Kalocsáról kiindulva előbb soproni, majd a pesti Szent Imre-kollégium rektora lett s így hivatásszerűen is az ifjúság problémáinak szentelte magát. Mint író és szónokot is szárnyaira vette a hír, és ritka megbecsülést vívott ki magának.

Ákos Ferenc

Pécs városának és környékének is volt egy nagyhatású apostola *Ákos Ferenc* személyében. Kitűnő szónok, finomtollú író, megejtő modorú, korát meghazudtoló bölcs papi lélek volt, akit sajnos néhány évi, de mély nyomokat hagyó működése után elvitt a könyörtelen halál. Hívei és tisztelői nem tudták könnyen feledni, s hogy még a sírból is hallhassák, „Egy marék por és hamu” címen összeszedték írásait és könyvalakban megjelentették.

Akik utánuk következtek

S a vonal nem tört meg. A nagy hódítók s a hódítók nyomán járók után jött egy új nemzedék, mely semmivel sem maradt mögötte az előbbieknél. Csodálatos egy teremtmény század volt ez a magyar katolicizmus számára! Fényes tehetségek ugrottak elő szinte fokozatosan, szónokok, írók, tudósok, szervezők soha nem látott bőségben. Alig volt idő az egyik megcsodálására és megbecsülésére, máris újabb csillag tűnt fel a láthatáron s kötötte le a figyelmet. Csak fel kell lapozni a Magyar Kultúra vagy az Egyházi Lapok idevágó évfolyamait. Ha régebben csak egy pár név s mindig ugyanazok a nevek töltötték meg a hasábokat, most egyszerre, mint egy méhrajzás, úgy röpködtek, nyüzsögtek az új nevek az ország minden tájáról.

Közi-Horváth József

Nem hiába Győről indult ki a keresztény szocializmus Giesswein Sándor bélyegével, ugyanaz a Győr adta a magyar katolicizmusnak s a keresztény politikai gondolatnak *Közi-Horváth Józsefet*, aki alapos szociológiai tudást egyesített magában a legjobb szónoki tulajdonságokkal. A Katolikus Akció szervezetének megalkotásánál és országos akcióinak megindulásával ő lett az első országos titkár, aki az agitációs körutakon kívül kitűnő felvilágosító népi röpiratokkal tette nevét ismertté és megbecsültté. Hamarosan bekerült Győr mandátumával a parlamentbe is, ahol bátor kiállásaival keltett feltűnést.

Varga László

Bangha Béla igézetes fellépésére emlékeztetett egy másik jezsuita, *Varga László* megjelenése és szereplése a harmincas évek magyar katolicizmusában. Főlényes tudás, debatterti készség, regényes fantázia, tősgyökeres magyar lelkület, színekben tobzódó stílus, lehangoló, szinte vad szónoki erő, csupa tűz és lángolás az Isten országáért, a legteljesebb tudásra épített szociális érzék s emellett egy nagy, ártatlan, áldozatos lélek – ez volt Varga László, s mindvégig megmaradt annak. Típusa azoknak, akikről azt szokták mondani, hogy nyolcvanéves korában is ifjúságának nyolcvanadik évét ünnepli.

Abban is rokon volt Banghával, hogy mindig mindenre kapható volt. Kelltem egyetemi lelkész? Ott volt P. Varga. Kelltem munkásszónok? Ott volt P. Varga. Kelltem cikk, írás, könyv? Ott volt P. Varga. Különösen az egyetemi ifjúsággal és a munkássággal forrott össze, az előbbivel tudása, az utóbbival mélyen emberi vonása miatt. Kevesen érezték át olyan mélyen és senki sem tudta megrendítőbben kifejezni a magyar sors emberi és történelmi problémáit, mint ő. A le nem verhető optimizmus s a szép fajszeretet igazi trubadúrja volt.

Hunya Dániel

Hunya Dániel jezsuita atya már kidőlt az élők sorából, de az emléke kitörölhetetlen marad ennek az új generációnak a lelkében, és szelleme ma is mozgató erő. Ez a törekeny testű és még törekenyebb egészségű kis ember, akinek csak a szemei égtek valami titokzatos fényvel, a szegedi szeminárium spirituális székéből egy csodálatosan új lelki iskolát teremtett, „Papi Lelkiség” című folyóiratával pedig az egyetemes magyar papsággal került lelki kapcsolatba s mindannyiunkat, fiatalokat és öregeket megtermékenyített. Ki hitte volna, hogy a századforduló föld- és párbérszagú egyházi közlönyei után lehessen negyedévente egy könyvet kitevő folyóiratot megjelentetni és fenntartani, melyben ne legyenek egyházpolitikai

rakéták, hanem csak lelkeség, lelkeség az aszkétika és misztika vonalán? Pedig ez történt. A folyóirat, melyről mindenki azt hitte, hogy a második vagy harmadik számnál elvérzik, nem bukott meg, hanem ellenkezőleg folyton erősödött. Kiderült, hogy a magasabb lelkeség már „nem az az izé, amire én már nem tudok felemelkedni” (mint egymélt. és ftdő nagyprépost mondotta a betegágyán őt vigasztaló Majláth püspöknek), hanem közkinces, az egész magyar papság közkincese és lelki világa.

Szunyogh Xavér

A liturgikus mozgalom nagy apostola hazánkban *Szunyogh Xavér* bencés volt. Nem egy már megindult mozgalmat nyergelt meg, hanem maga a saját erejével és eszközeivel indította el a mozgalmat. Kis nyelvhibája ellenére szívesen hallgatott szónok, fáradhatatlanul és mély tudással bontogatta a liturgia kincsesbányáját. Tanári munkája mellett minden idejét a liturgikus mozgalomnak szentelte. Saját költségén adta ki az első teljes magyar misekönyvet, és oroszlánrésze volt abban, hogy az addig a liturgia iránt oly kevés fogékonyságot mutatott magyar megszerette a liturgikus imádságot.

Kerkai Jenő

Kerkai Jenő jezsuita viszont mint a legsikeresebb szervező írta be nevét örökre a magyar katolicizmus történelmébe. Ő volt az, aki meglátta, hogy az agrárifjúságban mekkora erők szunnyadoznak és feszülnek s hogy lehet és kell azokat az országépítés, a magyar jövő szolgálatába beállítani. A Kalot, melyről másutt bővebben megemlékezünk, az ő elgondolása s az ő műve volt.

Halász Pius

Pozitív nagy értéknek mutatkozott a negyvenes évektől kezdve Halász Pius cisztercita, aki a kontemplatív szerzetesi eszmény újra felélesztésével tette nevét emlékezetessé. Amellett termékeny író is volt s tanulmányaiban a természetfölötti gondolkodásmódnak s egyáltalán a magasabb lelkeségnek adott mesteri hangot. Az idők megnehezültével a lelkigyakorlatok felé fordult, kitörölhetetlen hatást gyakorolva a lelkekre.

Magyarok a pogány missziókban

Ha mi magyarok nem is írtunk nagyobb fejezeteket a pogány missziók történetébe, mint például a franciák, írek, hollandok, de nem is maradtunk ki belőle teljesen. Az első magyar misszionáriusnak kétségtelenül *Julián barátot* kell tekintenünk, aki néhány domonkos társával elindult Ázsiába, hogy felkeresse az ottmaradt magyarokat s az őshazát. A magyar történelem ugyan nem éppen jogtalanul Julián barátot mint a fajszeretet hőjét ünnepelte, de ismerve a középkori ember gondolkodását, lehetetlen fel nem tételeznünk, hogy Julián elgondolásában a hazafias rúgó mellett a térítés, a missziózás szándéka éppúgy szerepelt.

Ha Julián barát keleti útját csak kísérletnek s végeredményben mindkét szempontból sikertelen kísérletnek kell tekintenünk, annál komolyabb és tartósabb vállalkozás volt a XVII. században *magyar jezsuiták kirajzása a dél-amerikai indián missziókba*. Fáy és Szentmártonyi, Orosz, Limp és Szerdahelyi azok a dicsőséges magyar férfiak, akik részben az argentin, részben a paraguayi indián missziókban dolgoztak, beírva nevüket eme országok történetébe.

De még a XX. század elején is micsoda lelkesedéssel olvastuk a magyar Zimmerman és Longa Jakab leveleit az afrikai *zambézi missziókból!*

De ha ezekre az esetekre azt lehetne mondani, hogy elszigetelt jelenségek voltak, inkább egyéni hősiességek, mint kollektív, állandó jellegű vállalkozások, az ország nagy katolikus reneszánszával az intézményes missziózás ideje is elérkezett kimondottan magyar lobogó alatt. A kínai kezdeményezés annál szerencsésebb volt, mert a magyar faj ázsiai származású, amit kínaiak vagy japánok ugyancsak számon tartanak, és mert akkor Kína megtérése volt az előjelek szerint a kereszténység legnagyobb és legalaposabb reménye.

Előbb a magyar *jeszuiták*, majd később a *ferencesek* álltak be a kínai missziós munkába. A jezsuiták Északon Taming székhellyel, a ferencesek Délen Paoting területén. Az előbbieket imponáló nagyszámú emberanyaggal, az utóbbiak sokkal szerényebb körülmények között. A magyar apácarendek sem maradtak el mögöttük: a *kalocsai Miaszsonyunk* nővérei a jezsuiták mellé álltak be segéderőnek, a *szatmári Irgalmas nővérek* pedig a ferences misszióba. Mindkét misszió szépen fejlődött, hamarosan önálló lett, s csak a kommunista invázió vetett nekik véget.

Rajtuk kívül sok más magyar szerzetesés apáca működik ma is a missziókban, ha nem is külön magyar jelzővel. Így a *szaléziak*, *verbiták*, az emigráció óta a *szerviták* is. Sőt egy magyar világi pap, *Rokonay József* is emigrációja után Japánba ment misszionáriusnak.

Virágba borulnak a szerzetesrendek

Minden ország katolicizmusának egyik fokmérője a szerzetesrendek hogyléte. Vajon fejlődnek-e vagy visszaestek, vajon tevékenyek vagy passzívak-e, vajon a szellem és fegyelem töretlen-e vagy pedig éppen ellenkezőleg reformra szorulnak?

Hazánkban a középkorban minden szerzet, még a legszigorúbbak is talajra találtak és elterjedtek. Később a történelmi fejlődés úgy hozta, hogy a tanítórendek (bencés, cisztercita, premontrei, piarista) kiváltságos helyzetbe kerültek, és középiskoláik révén az ország és a katolicizmus életének döntő tényezői lettek, ellenben a szemlélődő rendek stagnáltak, sőt kihalással fenyegettek. Ekkor kezdett kialakulni az a tévhit, hogy a magyar természeténél fogva a szigorúbb szerzetesi életre nem alkalmas. Ehhez járult még az is, hogy a XVIII. és XIX. század több fontos és korszerű szerzet-alapítása hazánkban megtelepedni nem tudott.

A liberalizmus fejezeténél már ecseteltük azt az elposványosodást, amit a liberális korszak magával hozott, s amitől a szerzetesrendek sem mentesülhettek. Viszont a századforduló katolikus reneszánsza a szerzeteket sem hagyhatta érintetlenül, s azok soraiban is hol hivatalosan felülről diktált, hol önmagától elindult reformmozgalmak jelezték az új idők hajnalhasadását.

Az első feltűnő jelenség a régen megtelepedett szerzetesrendek felfrissülése, megerősödése volt. Ha ez talán a tanítórendeknél nem volt annyira feltűnő, mert ijesztenően sohasem apadtak le, annál meglepőbb volt a többinél. A *jezsuiták* például, akik hosszú időn keresztül csekély létszámuk miatt csak az osztrák provincia tartozékaként szerepeltek, most már nemcsak hogy önálló magyar provinciát alkothattak, hanem emberi értékekben és számbelileg olyan szédületes fejlődésnek indultak, amilyenre az ellenreformáció óta nem volt példa. Ha a múlt századból szinte csak a szónok Flodunggal, a bölcs Tomcsányival, a termékeny író Tóth Mikével dicsekedhettek, most egyszerre olyan feledhetetlen kiválóságok, mint Bús, Martinovics, Bernhard, Bangha, Csávossy, Bíró Ferenc ugrottak elő szinte szériában és megszakítás nélkül folytatódta a következő generációkban.

A *Domonkosrend* is, bár szellemét töretlenül őrizte meg a liberalizmus alatt, kilépett a hosszas stagnálásból és terebélyesedni kezdett. Múltjának megfelelően feltűnően nagy tehetségeket termelt ki, akik nemzetközi viszonylatban is nagy szerepet játszottak s a magyar név hírét az egész kultúrvilág előtt öregbítették. Szabó Szádok, a római Angelicum első rektora, Horváth Sándor, a freiburgi, később a pesti egyetem tanára nemzetközileg fémjelzett nevek voltak. A korszerű lelkipásztorkodásban és szónoklatban pedig a már említett Böle Kornél s a veszprémi püspöki székre emelkedett Badalik Bertalan tették magukat országos hírűvé.

De a *karmeliták* és *kapucinusok* is, akik a századfordulóig inkább az árnyékban éltek, szintén új virágzásnak indultak, és új rendházakat is alapíthattak.

Az is az idők jele volt, hogy újabb alapítású s addig Magyarországon ismeretlen szerzetesrendek kezdtek megtelepedni, talajt fogni s előbb-utóbb virágba borulni.

Az elsők között jelentek meg a *szaléziak*, Don Bosco fiai, hogy egy egész új területen, az inas és iparos ifjúság nevelésében törjék meg a jeget. E sorok írójának egy földije, Zafféry Károly, aki a középiskolai tanárságon és kartauzi renden keresztül kereste volt előbb a maga igazi hivatását, egyszer csak megjelent Magyarországon mint az első magyar szalézi, és előadásokban kezdte megismertetni Don Bosco csodálatos intézményét. Persze Zafféry Károly akkor már öreg volt ahhoz, hogy előadásokon kívül az életben is bemutassa a szalézi munkát, de utána mégis megindult a fejlődés, ha talán sokkal vontatottabban és nehezebben is, mint másutt, úgy, hogy igazi kiterbélyesedését már csak az utolsó években érte meg.

Erre az időre esnek a legerősebb kísérletek az egyetlen magyar alapítású rend, a lengyelországi Częstoschowába szorult *pálosok* feltámasztására. A közhangulat ugyanis mindig nemzeti szégyennek érezte, hogy nincsenek magyar pálosok, akik pedig valamikor virágzásuk tetőpontján nagyon elterjedt rend volt, s nagy szerepet játszottak a magyar történelemben.

Sokat emlegetett és humorosán kommentált eset volt az első magyar kísérlet a pálosok visszatelepítésére. Egy esztergom-egyházmegyei, már javakorabeli plébános érezte meg magában elsőnek a pálos hivatást, s annak rendje és módja szerint felment érsekéhez, aki akkor Csernoch János volt, hogy szándékát közölje és elbocsátót kérjen. Minthogy a plébános sokkal egyszerűbb és szerényebb tehetségű ember hírében állott, semhogy valami úttörő munkát lehetett volna tőle várni, a csípősnyelvű Csernoch így válaszolt: Tudom ugyan, hogy a Gondviselés sokszor a legegyszerűbb és legszerényebb eszközöket választja ki nagy dolgok véghezvitelére, de náladnál szerényebb eszközt már igazán nem választhatott volna!

Mikor aztán később a Gellért-hegyi sziklatemplom kiépült és valóságos búcsújáróhellyé vált, a mozgalom a pálosok visszatelepítésére még erősebb lett, és Zichy Gyula kalocsai érsek vezetésével külön országos bizottság alakult, mely megépíttette a sziklatemplom mellé a zárdát is a pálosok számára. Így sikerült aztán a pálosokat visszatelepíteni.

Idők jele volt az is, amikor egy kimondottan pogány misszióknak szentelt rend, az *Isteni Ige Társasága* meglepedhetett hazánkban. A kezdet ezeknél is, akárcsak a szaléziaknál, nehéz, keserves és küzdelmes volt. Mecénás híján egy lelkes esztergom-egyházmegyei pap, Koch Nándor mondott le plébániájáról, hogy a verbiták lábukat megvethessék. Utána jött a kőszegi ház alapítása, noviciátus és kisugárási centrum, sok hivatás ébredése, úgy hogy a missziókban nem egy-két magyar akad a verbiták közül.

Sőt hogy a szerzetesrendjeinket is magával sodró reformszellem mily messzire jutott, arra jellemző az a *ciszterciátáknál* jelentkező belső erjedés, mely akár kettészakadás árán is a szigorúbb fegyelmű trappista irányt akarta feltámasztani, s amit egy heroikus kis női közösséggel együtt már a megvalósulás stádiumába állítottak, amikor a kommunista vihar a többi szerzetekkel együtt elsodorta.

Világi apostolok

Ha eleddig a XX. század nagy magyar katolikus restaurációjával kapcsolatban csak papokról beszéltünk, nem azért volt, mintha világi katolikusok nem vették volna ki részüket a küzdelemből és a sikerből, hanem csak azért, mert a nagy hadvezérek, a tervezők és végrehajtók hivatásukból kifolyólag érthetően egyházi férfiak voltak. De a magyar katolicizmus örök dicsősége marad, hogy mily sokan, szinte seregestül vettek részt világi híveink ebben az apostoli munkában, pláne ha meggondoljuk, hogy akkor még nem volt a levegőben a Katolikus Akció gondolata, nehéz és kockázatos úttörésről volt szó s az első kiállók egy egész közvélemény ellenségeskedésével, meg nem értésével és vállvonogató közönyével találták magukat szemben.

Ha ezeknek a századeleji apostoloknak a névsorát figyelmesen böngésszük, két jelenség tűnik szemünkbe: először a magyar főnemességnek, másodsor pedig a hivatásbeli kiválóságoknak bő szerephez jutása.

Bármilyen ítélettel is legyen valaki a magyar főnemesség történelmi szerepéről, s gyönyörködni vagy utálkozni tudjon e társadalmi osztály felett, a katolikus restauráció története épp azt mutatja, hogy a múlt század közepétől a legnemesebb és legönzетlenebb tulajdonságok oly erővel és akkora bőségben lángoltak fel mágnásainkban, hogy valóban vezető szerepet vittek a munkában és az áldozatban is. Ez utóbbira vonatkozólag igaz ugyan, hogy gazdaságilag abban az időben álltak a legkedvezőbben, de az nem csökkenti az áldozatkészség érdemét, legfeljebb előfeltétele annak.

Szinte nehéz volna végig sorolni azt a sok Zichyt, Apponyit, Majláthot, Széchenyit, Eszterházyt, Czirákyt, Telekit a férfi és női ágon egyaránt, akik a katolikus reneszánsz megteremtésében résztvettek, de ehelyütt csak azokról emlékezhetünk meg, akik kimagasló szerepet töltöttek be.

Gróf Apponyi Albert

(1846 – 1933)

A katolikus mágnások sorát kétségtelenül Apponyi Albert nyitja meg a kivételesen nagy szellemeknek kijáró tisztelet és tántoríthatatlan egyházhűsége miatt. Bár egész élete fiatal korától a pátriárka évekig politikában, még pedig a magyar politika legzajosabb és legszenvedélyesebb szakaszában telt el, mindig talált időt és módot arra, hogy saját lelki szükségleteinek és a hitvallás kötelezettségének hódoljon. A Szcitovszky-téri Jézus Szíve-templomban egészen otthonos volt szálfá alakja s nemcsak a templom hajójában, hanem az áldoztatópádnál is, s a templom melletti jezsuita rendház gyakran látta őt megfordulnia a nagy Tomcsányi páter cellájában gyónás, lelki beszélgetés, közéleti problémák megvitatása céljából. Egy tanulmányokban és mindig nemes foglalkozásban eltöltött élet volt, melytől még a vendégeskedés vagy kaszinózás is idegen maradt, s amit csak a politika szaggatott meg; annyira tiszta, puritán élet, hogy a pletyka sem tudott vele mit kezdeni, s az önkénytelen embertársi tisztelet szinte a szentek glóriáját fonta alakja köré.

De a feddhetetlen élet példája mellett nem mulasztotta el soha, amikor alkalom kínálkozott rá, hogy istenszeretete, egyházhűsége mellett külsőleg és nyilvánosan is hitvallást ne tegyen. S éppen szellemi fölénye, közéleti helyzete folytán ez a hitvallás mindenki másénál hatásosabb és megrendítőbb volt. Annyira tiszteletet parancsoló, hogy azt a legmocskosabb lelkű és betyárszájú politikai hintáslegények sem merték soha kikezdeni, sárba rántani vagy akárcsak nevetségessé tenni. A politikus Apponyi lehetett és volt is

céltáblája a támadásnak, a hitvalló Apponyi soha. Leghatásosabb ilyen hitvallásai főként a Szent István-Akadémia elnöki székéből s az évről-évre megismétlődő Katolikus Nagygyűlések dobogójáról hangzottak el. Mint a nemzet megtestesült Génusza és egyúttal élő lelkiismerete szólalt meg ilyenkor, ami annál lenyűgözőbb volt, mert az ország történelmének legsötétebb óráiban olyan szellemi fölénnyel és olyan utolérhetetlen fenséggel képviselte a Népszövetség fórumain a tragikus magyar ügyet, hogy az egész világ csodálatát kivívta.

És mégis, Apponyi szédületes szellemi fölényében, katolikus hitvallói bátorságában és mélységében volt valami a hideg bálványból. Elismerték, megcsodálták, de kissé távolinak, szinte másvilági jelenségnek érezték. Ezért csak jelenség, csak példa tudott lenni, mely messze, magasan, szinte elérhetetlenül magasan áll felettünk, de nem apostol, harcos vezér, aki a milliók vágyát testesíti meg, s akivel épp emiatt a milliók sorsközösséget vállalnak s ha megfűjja a harci kürtöt, elszántan követik is.

Ez a szerep egy másik nagy katolikus mágnásra, a hosszú élete folyamán szintén pátriárkai szerepre emelkedő Zichy Nándorra várt.

Gróf Zichy Nándor

(1829 – 1911)

Ha Apponyi Albert mindig is a kevésbé tehetős mágnások közé tartozott, az első világháború után meg felvidéki birtoka elvesztésével egyenesen szegény lett, viszont Zichy Nándor, az adonyi földesúr a leggazdagabbak közé tartozott, aki megtehetette azt, amire Apponyinak sohasem volt módja, hogy tí. közcélokra – mint a magyar nyelv mondani szeretne – milliókat áldozzon.

Ha egy mai, fiatalabb évjáratú olvasó csodálkoznék azon, s talán megütközésének és ellenszenvének adna kifejezést amiatt, hogy minden itt felsorolt vagy fel nem sorolt mágnás már fiatalon bekerült a politikába, emlékeztetnem kell arra, hogy a magyar alkotmányos élet kezdete óta a főrendiháznak születési jogon tagjai voltak a magyar mágnások. Így került be Zichy Nándor is egész fiatalon a magyar politikai életbe, mely éppen akkor a liberalizmus bálványimádatában fetrengett, s a nemzet legnagyobb életkérdéseinek fittyet hányva (földreform, nemzetiségi és szociális kérdés) a házasság örök intézményét s az azzal kapcsolatos kérdéseket akarta „korszerűen” megreformálni. Hogy mily korán jelentkezett Zichy Nándorban a vezéri képesség, eléggé mutatja az a tény, hogy mikor megindult a magyar törvényhozásban az egyházpolitikai harc, a főrendiházban Zichy Nándor volt az, aki Steiner Fülöp akkori székesfehérvári püspökkel megszervezte a főrendiházi ellenzéket, hogy a képviselőház által oly könnyen és könnyelműen megszavazott egyházsértő javaslatok törvényerőre emelkedését megakadályozza. Terve sajnálatos módon csődöt mondott. Az első szavazásnál a főrendiházban a javaslatot 4 szavazattöbbséggel leszavazták, mire a kormány sürgősen kinevezett 4 új főrendet s a javaslatot megszavaztatta.

Ekkor látta be Zichy Nándor, hogy a sikerrel kecsegtető harcnak csak egy módja van, pártot alapítani a katolikus érdekek védelmére, s a harcot magában a parlamentben felvenni. Így alakult meg a Néppárt, s így lett a nagy Apponyi Albert helyett Zichy Nándor a magyar katolikusok politikai vezére és nagy életrekeltője. S akkor bontakozott ki teljesen Zichy Nándor emberi és lelki nagysága.

A Néppártot történelmi távlatból sem szabad egyszerűen mint egy politikai pártot vagy csak mint a katolikus politikai gondolat első jelentkezését és kísérletét elkönyvelni. A néppárt ennél sokkal több volt, mert jelentette a sivár magyar politikai életben az első olyan pártot, mely a közjogi kérdések kikapcsolásával világnézeti alapon jött létre, s a legszélesebb néprétegek érdekeit s a szociális kérdés megoldását tűzte zászlajára. Köztudomású ugyanis,

hogy az 1867-es kiegyezés óta a magyar politika átka lett a közjogi kérdések előtérbehelyezése, az 1848 és 1867 öröksége körüli meddő marakodás, ami mellett az ország életbevágó igazi problémái, például a végeken már futótűzzé vált nemzetiségi kérdés háttérbe szorult, illetve a nemzeti közvélemény előtt fel sem merült.

Igaz ugyan, hogy a Néppárt a puszkaporos egyházpolitikai harcok után elsősorban a katolicizmusra sérelmes törvények revideálásáért ment harcba, de hogy mennyire nemcsak alkalmilag és időszerűen volt elgondolva, mutatta, hogy zászlajára a magyar társadalmi viszonyok gyökeres megjavítását s a nemzetiségi kérdés helyes rendezését írta. Nem is csoda, hogy Csernoch János a későbbi hercegprímás azonnal a Néppárt mellé állt, és több cikluson keresztül képviselte néppárti programmal szülővárosát, a Pozsony-megyei Szakolcát, de mellé állt a fiatal Prohászka is, ha a választási terror meg is akadályozta megválasztását. A pártnak különben már az első választáson a Bánffy-kormány minden törvénytíprása ellenére 17 képviselője, a következőn pedig már 33 képviselője jött be.

Szerte a világon, de különösen a régi Magyarországon a politika, főként a pártalapítás és pártvezérség pénzbe került, s még azok is, akik „kerestek” rajta, nem magán a politikán, hanem az azzal kapcsolatos vagy attól függő emlékün kárpótolták magukat. A Néppárt garnitúrája a meginduláskor és később is szegény legényekből állott, akiknek tehetségükön, elszántságukon és lelkesedésükön kívül aligha volt valamijük, s így a pártalapítás és fenntartás költségeit Eszterházy M. Móriccral és Molnár Jánossal Zichy Nándornak kellett viselnie. És viselte is, nem fogcsikorgatva és indulatosan, krajcároskodva és felhánytorgatva, hanem a nagyúr, a mecénás, az áldozatos lélek természetességével és bőkezűségével. Igaz, hogy hatalmas vagyona volt, de annak nagy részét valóban a Néppártra s a magyar katolikus restauráció egyéb nagy műveire költötte.

Ha egy pártalapítás másoknak talán a régóhajtott, de másképp el nem ért országos hírnevet, esetleg népszerűséget s előbb-utóbb a hatalmat jelentette, Zichy Nándornak épp az ellenkezőre kellett elkészülnie. Jól tudta, hogy a király, akinek pedig odaadó alattvalója volt, úgy fél a magyar politikától s főként annak váratlan fordulataitól, mint a tűztől, s hogy ezért a pártalapításért kegyvesztett lesz. Azt is jól tudta, hogy a Bánffy-féle liberális kormány új pártját kihívásnak, hadüzenetnek fogja tekinteni, s ellene a hatalom eszközeit, amik nálunk sajnos, mindig durvák voltak, igénybe fogja venni. És Zichy Nándor mégis erre az útra lépett, mert esze, szíve, katolikus meggyőződése és hitvallása ezt diktálta. Nála a pártalapítás nem politikai sakkhúzás volt, mint másoknál, nem volt egy percig sem a hatalom igézete, hanem nyilvános hitvallás.

Tévedés volna azt hinni, hogy Zichy Nándor amúgy mágnás módra megelégedett volna azzal, hogy az új pártot ellátta anyagiakkal, s különben csak úgy távolról, a nagyúr kényelmes fedezékéből nézte volna az eseményeket. Egyáltalán nem! Zichy Nándor egy percig sem maradt olimposzi magaslatokon, hanem személyileg is leszállt a küzdőterre, és szervezett, írt, agitált, akárcsak gárdája, melynek exisztenciája, neve és becsülete függött a pártnak áldozott munkától. Vezér volt, de úgy dolgozott, mint egy közlegény. Volt az egyéniségében valami igézetes és megejtő, amit még jobban kidomborított nemes és egyenes jelleme, meg előkelő, de határozott politikai modora.

De amiben Zichy Nándor a legnagyobb, a felülmúlhatatlan, a minden idők példaképe volt, az az ő mélységes vallásos élete. Ő nem kirakatkeresztény volt, sem pedig vasárnapi katolikus, hanem hitből élő, gyakorlati és aktív katolikus. Oly komolyan vette a dogmákat, a parancsokat, akárcsak a kanonizált szentek, és áhítata az elmélyedt, Istenbe merült lélek megnyilatkozása volt. Halála után az emlékbeszédek ennél a pontnál hajoltak meg a legmélyebbre, s Vass József, Ernst Sándor megemlékezései a szent ember glóriáját fonták homloka köré. Az adonyi sír, ahol nyugszik, évtizedekig zarándokhely volt, ahová a falvak népe s a fővárosi egyetemi ifjúság egyaránt elzarándokolt – hódolni és tanulni.

Wolff Károly

(1874 – 1936)

Ha Zichy Nándor a múlt század végén az egyházpolitikai harcok folyamán nőtte ki magát a katolicizmus első társadalmi és politikai megszervezőjének, úgy viszont a jelen század harmadik évtizedében az osztrák-magyar monarchia összeomlása s az első kommunista kísérlet bukása után egy megcsónkított ország és félhalott nemzet között Wolff Károlyra hárult a feladat, hogy a keresztény politikai gondolat számára végre a fővárost is meghódítsa, s azon keresztül az ország új irányát biztosítsa. S ez Wolff Károlynak, a közéletben addig ismeretlen valakinek teljes mértékben sikerült!

Németprónai Wolff Károly a jogász köztisztviselői pályán indult el, s a főudvarnagyi bírósághoz került előbb Bécs, majd Budapest székhellyel. Fényes tehetsége és kitűnő modora tágra nyitotta előtte a haladás útját, s miután a magyar kommün alatt megmentette a királyi vagyont, feltűnő fiatalon a főudvarnagyi bíróság elnöke lett.

Bangha páter naplójában találtam 1918 júniusi dátummal a következőket: „Alkotmányozó nagygyűlésünk, melyen Wolff Károly beszélt. Ez volt az első nyilvános szereplése. Itt fedeztük fel Wolff Károlyt.” Bangha nyelvén e szavak azt jelentik, hogy Wolff Károly felfedezés volt, azaz hogy valósággal belerobbant a magyar közéletbe. Nem lassú fejlődéssel alakult ki, hanem készen magával hozta a vezéri képességeket, s csak az alkalom kellett rá, mely azokat kiváltsa. Az az alkotmányozó gyűlés, melyről P. Bangha ír, csak a diadalmas katolikus sajtó részvényjegyzés gyűlése volt, de az ott felfedezett Wolff Károly már nem állhatott meg, s el kellett indulnia – talán nemcsak mások sürgetésére, hanem saját lelkiismeretének a parancsára is – további és távolabbi utak és célok felé. Az első kommün bukása után ő mutatkozott a főváros keresztény társadalmára legjobb megszervezőjének. Páratlan szónok volt, aki lábba tudta hozni az embereket, s előbb az ún. Egyesült Keresztény Ligában, majd az abból kinőtt Fővárosi Keresztény Községi Pártban intézményesen biztosította a keresztény politika uralmát a főváros életében, ami sorsdöntő volt az egész országra.

Az akkori Magyarország túlzottan is centralizált ország volt; minden a fővárosban halmozódott össze, minden onnan indult ki, minden oda futott össze. Nemcsak a politika, hanem a tőke, a nagyipar, a nagykereskedelem, a tudomány, a művészet, az irodalom, a sajtó. Kisugárzása oly erős volt, pláne Erdély elvesztése után, melynek egyedül volt mindig önálló kultúrája, sőt politikája is, hogy a vidék, az egész ország csak csatlósa volt a fővárosi életnek, a legtöbbször minden egyéni szín és íz nélkül.

Wolff Károly történelmi érdeme és államférfiúi nagysága éppen abban állt, hogy félelmetes elszántsággal és nem kisebb merészséggel a főváros meghódítására vetette rá magát s ezzel nemcsak egy állandó mótelyt vágott ki a nemzet testéből, hanem egyúttal megtermékenyítette az egész ország életét. Mert a fertőzés bacillusai mindig a fővárosban tenyésztődtek ki, s onnan hurcolták szét a vidékre. A budapesti városháza volt a szabadkőművesség fellegvára, s a fővárosi könyvtárak és iskolák a szociáldemokrácia és radikalizmus fészkei.

Wolff Károlyt nem hatalmi vágyak tüzelték bele a politikába s főként a fővárosi községi politikába, hanem a purifikátor legnemesebb érzelmei. Nem akart sem polgármester, sem miniszter lenni. Nem az csalogatta, hogy egy koldussá lett ország egyetlen gazdagát, a fővárost meghódítsa, s azt a gazdagságot most már a keresztények felé is megnyissa, hanem hogy a főváros szellemét, adminisztrációját, intézményeit nemzetivé és kereszténnyé tegye. Azt akarta, hogy a főváros minden intézménye az eddigi idegen kezekből keresztény kezekbe menjen át, s hogy az ország fővárosában az érvényesülés belépőjegye ne a szabadkőműves páholy-igazolvány, hanem a keresztlevél legyen.

Igaz, hogy akkor az ország első feldarabolása után volt valami a levegőben is, ami a vallásos és nemzeti érzés fellángolását elősegítette, de hogy e láng a főváros irányzatában nem maradt szalmaláng, mint sok más területen, köztük az országos politikában is az maradt, – az megint Wolff Károly érdeme. Egyéniség volt és meggyőződés, elv és el nem alkudható következetesség. Nem választott vezér volt, hanem született vezér, nem a tömegek tették nagygyá, hanem ő teremtett maga köré tömegeket.

A katolikus reneszánsz szempontjából örök érdeme marad Wolff Károlynak, hogy pártja a főváros adminisztrációjának birtokában mindent megtett, hogy a főváros lelki ellátásának problémáját az egyházi hatóságokkal karöltve megoldja. Meggyőződéses katolikus módjára nemcsak megértő, hanem bőkezű volt az Egyházzal szemben, mint ahogy a kegyúr ősi fogalmának megfelelt. Az ő pártjának uralma alatt folyt le a főváros hitéletének nagyszabású újjászervezése, a túlnépesedett plébániák feldarabolása s a sok-sok új egyházközség, helyi lelkészség megszervezése. Ebben a kérdésben, bár minden új alapítás a főváros újabb és újabb megterhelését jelentette, az egyházi hatóság sem nála, sem pártjánál soha nem talált ellenállásra. Több új templomot maga a főváros építtetett, de a többi közadakozásból vagy egyházi adóból épülökhöz is tetemesen hozzájárult, nem is említve, hogy a főváros kegyurasága alatt álló papság anyagi ellátását is olyan mintaszerűen rendezte, amire alig akadt példa nemzetközi viszonylatban is.

Esterházy Miklós Móric

Zichy Nándor nevéől elválaszthatatlan egy másik nagy mágnás neve, aki évtizedeken át állott a katolikus mozgalmak homlokterében úgyis mint fejedelmi bőkezűségű Mecénás, úgyis mint vezéregyéniség. Ez a katolikus harcos és alkotó *Esterházy Miklós Móric* gróf volt (1855–1925). Nyilvános szereplése ott kezdődött, amikor a liberális magyar kormány benyújtotta a törvényhozás elé az Egyház érdekeit, sőt tanait is mélyen sértő házassági javaslatait. Esterházy, mint a főrendiház tagja, Zichy Nándorral karöltve megszervezte a javaslatok ellenzékét, majd amikor az hatástalannak bizonyult, ugyancsak Zichy Nándorral együtt, akitől ettől kezdve politikailag elválaszthatatlan lett, megalapította a Néppártot, s így a katolikus nemzeti irány és megújulás egyik legnemesebb vezére lett. A pártszervezés munkájában is tevékeny részt vett és fáradhatatlanul járta agitációs körúton az országot.

Esterházy is egész vagyont áldozott katolikus célokra. Pazar bőkezűsége tette lehetővé előbb a kitűnő s a vidéki újságírásban vezető szerepet betöltő *Fejérmegyei Napló*, majd később a fővárosi *Alkotmány* megindulását. De nemcsak a katolikus politika vagy közélet, hanem a kimondottan hitbuzgalmi célok iránt is volt érzéke, így például az ő áldozatkészsége emeltette a Sopron melletti bánfalvai karmelita zárdát elhunyt hitvese emlékére. De mély nyomot hagyott a Katolikus Nagygyűlések s a Szent István Társulat életében is. A kimagasló világi katolikusok nemzetközi csarnokában méltó helyet foglal el.

Huszár Károly

A Néppárt és a Katolikus Népszövetség iskolájában nőtt nagygyá és állott be a katolikus restauráció mindenirányú munkájába *Huszár Károly*, aki mint tanító kezdte pályafutását, hogy aztán a kezdődő keresztényszocialista mozgalmak egyik agilis szervezője s a „Néppárt” szerkesztője legyen. Az akkor diadalmasan kibontakozó Katolikus Népszövetség egyik megszervezője volt, s több cikluson keresztül mint néppárti képviselő a parlament tagja. Az első kommün bukása után rövid ideig még miniszterelnök is volt, mint ahogy a Vass József által megszervezett Országos Társadalombiztosító Intézetnek is első elnöke lett.

Mint hitbuzgó és lelkes katolikus, akinek sem magánéletét, sem közéletét soha semmi folt nem felhőzte be, legjobban és szíve szerint a katolikus mozgalmakban érezte magát. Itt volt

elemében és itt adta ki tehetsége legjavát is. Előbb a Katolikus Népszövetség megszervezésében és vezetésében, később a Katolikus Akció elnöki tanácsában. Ő szervezte meg a Szent Imre-évet, ami az első erőpróba volt Magyarország számára az eljövendő nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszushoz, s haláláig híva és hívatlanul, főszereplő vagy statiszta gyanánt nem lohadó lelkesedéssel ott volt mindabban, ami katolikus volt.

Legnagyobb dicséretéül azt mondhatjuk, hogy eszét, szívét, egész lelkét maradéktalanul átadta egy hosszú életen át a katolikus mozgalmaknak, s elérte azt a maximumot, amit világi ember egyházáért csak tehet.

Czettler Jenő

De elképzelhetetlenek voltak a katolikus megmozdulások *Czettler Jenő* egyetemi tanár kövér kis alakja és tüzes beszéde nélkül. Mint a legnevesebb magyar agrár szakértő, a Közgazdasági Egyetemen a keresztény ifjúság egész sereg tudós gárdáját nevelte fel, s a keresztény politikának is vezető alakja volt mindvégig. Minden katolikus ügyben és mozgalomban, a Katolikus Népszövetségtől az Emericánáig számítani lehetett rá. Sokat szerepelt a Katolikus Nagygyűléseken is és lelkes beszédei mély tudásával és erős katolikus meggyőződésével mindig nagy hatást keltettek.

Krüger Aladás

Nemes harcosa volt a katolikus mozgalmaknak *Krüger Aladár* ügyvéd is, aki ifjú korától az ország összeomlásáig fáradhatatlanul vállalt minden katolikus munkát és szerepet. Nagyváradról indult el, s a legjobb vidéki lapok egyikének, a Tiszántúlnak volt a szerkesztője, hogy aztán Erdély elvesztése után Budapestre tegye át székhelyét. Itt élénk részt vett P. Bangha nagy sajtóakciójában, s egy ideig az Új Nemzedék szerkesztője is volt. Gyakran szerepelt a Katolikus Nagygyűléseken is s a Credo-tól a Katolikus Akcióig mindenütt ott volt, ahol szükség lehetett rá. A komoly meggyőződéses, önzetlen és tántoríthatatlan katolikus magyar férfi egyik legszebb példánya volt.

Bernolák Nándor

Bernolák Nándor, a neves ügyvéd, jogtanár és volt miniszter szintén már egyetemi hallgató korában eljegyezte magát a katolikus mozgalmakkal. Ő volt az a tüzes ifjúsági szónok, aki az egyetemi ifjúság emlékezetes nagygyűlésén, mely a keresztmozgalom fordulópontja volt, azt a javaslatot tette, hogy az ifjúság magától az egyetemi hatóságoktól követelje a kereszt kitérését. Későbbi pályafutásán is a katolikus mozgalmak aktív harcosa maradt.

Egyéb tekintélyes világi apostolok

E fejezet bevezető soraiban már felhívtuk a figyelmet arra, hogy világi apostolaink között mennyi hivatásbeli kiválóság foglalt helyet, úgy annyira, hogy pusztán felsorolásuk is nehéznek bizonyul. Most még csak azt akarjuk hozzáfűzni, hogy aligha volt még ország Európában, mely a tevékeny és képességes, feddhetetlen és tekintélyes világi katolikusok olyan légiójával rendelkezett volna, mint mi magyarok.

Rajtunk kívül eső okokból nem lehet teljes, de mindenesetre így is imponáló és irigylésre méltó az itt következő névsor:

Egyed István egyetemi tanár, aki az Országos Katolikus Szövetség, a Pázmány Péter újságíró egyesületben s az Emericanában vett élénk részt. – *Dsida Ottó* tankerületi főigazgató, a Mária Kongregáció neveltje és később a Katolikus Akció megalakulásakor egyik szakosztályának elnöke, fáradhatatlan volt a katolikus ügyek szolgálatában. – *Reiner János* egyetemi tanár volt a pesti egyetem katolikus jellegének az előharcosa s a Szent István Akadémia titkára. – *Müller Alajos* állami gépgyári igazgató, az Urak Kongregációjának tagja, bátor hitvallásával keltett feltűnést a Katolikus Nagygyűléseken is. – *Herceg Battyányi-Strattmann László*, a híres szemorvos, aki birtokán egy ingyen klinikát tartott fenn szemoperációkra, a Katolikus Nagygyűlések egyik elnöke volt. Annyira példás, sőt rendkívüli módon buzgó katolikus volt, hogy boldoggá avatási pere folyamatban van. – *Gróf Széchenyi György* a legtisztább, legönzetlenebb és legáldozatosabb katolikusok egyike volt az ifjabb mágnás-nemzedékből, mely pedig már inkább könnyelműségeivel és botrányaival keltett kínos feltűnést. Neve különösen akkor lett ismertté, amikor a harmincas években a fiatal katolikus írók társaságában megalapította a Korunk Szavát. – *Nemes Czike Gábor* tanár és mérnök szintén otthonos volt a katolikus mozgalmakban, különösen a katolikus sajtóban, amit tollal is támogatott. P. Bangha intimebb köréhez tartozott, s nagy tudása, elmélyült lelkesége, szilárd meggyőződése megkülönböztetett tiszteletnek örvendett. – *Báró Kray István* az Urak Mária Kongregációjából indult el s vett részt minden katolikus akcióban.

Az egyetemi tanárok között bőven akadtak minden fakultáson hitvalló és katolikus mozgalmakban résztvevő férfiak. A már említetteken kívül így *Concha Győző*, a legnagyobb magyar jogtudós, az Alkotmánytan megfellebbezhetetlen mestere, *Hóman Bálint*, a nagy történész és kultúrpolitikus, *Scipiadesz Elemér*, a szülészprofesszor, *Gerevich Tibor* a műtörténész, *Sigmond Elek* természettudós, *Négyessy László* irodalomtörténész, *Nékám Lajos* bőrgyógyász, *Brandenstein Béla* filozófus, *Csapody István* szemész, aki az első Katolikus Nagygyűlésnek volt országos feltűnést keltő szónoka, *gróf Teleki Pál* a tragikus sorsú nagy földrajz tudós és államférfi.

A minisztériumok világából sokat szereplő katolikusok voltak: *báró Barkóczy Sándor* államtitkár, aki hitvalló magatartása miatt céltáblája lett az istentelenek tajtékzó támadásainak, és jellemző a liberális érára, hogy a kormány elejtette. – *Zsitvay Tibor* igazságügyminiszter, – *Rottenbiller Fülöp* államtitkár, a gyermekvédelmi intézmények megszervezője, – *Gévay-Wolff Nándor* és *Ruffy Pál* államtitkárok, – *Schandl Károly* a keresztényszocialista mozgalmakból kinőtt politikus, faluszakértő, – *Trux Jenő* min. tanácsos, nagy kongreganista s a fővárosi egyházközségek központi tanácsának előadója, akinek köszönhető, hogy a szegény új egyházközségek a gazdagok feleslegéből építhettek kultúrházakat.

A húszas évek katolicizmusában sokat szerepelt *gróf Majláth József*, aki a legképzettebb magyar szociológusok egyike volt, irodalmilag is tevékeny magyar és német nyelven egyaránt. A Katolikus Nagygyűlések egyik próféta-lelkű szónoka volt. – *Petrovác Gyula* fővárosi politikus, aki Wolff Károly jobbkeze volt a Községi Keresztény Párt megszervezésében és fenntartásában. – *Zibolen Endre* középiskolai igazgató, minden katolikus mozgalom lelkes harcosa.

+

Talán mondanunk sem kell, hogy a magyar hők sem maradtak hátra a katolikus restauráció nagy munkájában, sőt karitatív és szociális téren nagyszabású, eredeti s nemzetközi viszonylatban is páratlan intézményekkel gazdagították a magyar életet. Így elsősorban *Farkas Edith*, Prohászka Ottokár nagy tanítványa és munkatársa, szellemének örököse és ápolója. Aztán a vele indult, de később önálló utakra tért *Slachta Margit*, aki még a magyar politikában is a legnehezebb időkben olyan szerepet tudott játszani, mint egyetlen férfi sem.

Aztán Samassáné Deésy Annié, báró Barkóczy Ilona, Zichy Livia, Zichy Rafaelné, Szegedi Maszák Aladárné, Stadler Frida, Tabódy Ida, Lingauer Erzsébet, Törökné Kovács Hermin, Trugly Margit, Bozóky Kálmánné, Lutzenbachar Rita, Csaba Margit, Csapody Vera és sokan mások, mind olyan nevek, amelyek országos mozgalmat jelentettek.

A politika a katolikus restauráció szolgálatában

A XIX. század utolsó évtizedében, amikor az egyházpolitikai harcok Magyarországon megdőrentek, a külszín szerint a liberalizmus teljes mértékben győzedelmeskedett. Törvényileg elfogadták a válást, a kötelező polgári házasságot, a gyermekek kényszerű vallásszabályozását, s mindenek fejében talán a legnagyobb diadallal a zsidó recepciót. Amikor Zichy Nándor vezetésével az első katolikus tiltakozás nagygyűlés formájában felemelte a fejét, ugyanakkor a szabadelvű párt ellentüntetést rendezett, mely az egész országból felutaztatott mintegy kétszázezer emberrel lepte el Budapest főútvonalait, s a tüntető menet élén egy Rohonczy nevű gyászmagyar lovagolt fekete paripán. Aki ezt az óriáskígyóra dagadt sűrű menetet látta Pest utcáin végighömpölyögni, azt hihette, hogy a keresztény Magyarországnak örökre vége. Pedig a lelkek mélyén élt, avagy a liberalizmus gyilkos karjaiból való szabadulásra s csak bátor férfiakra várt, akik a nemzet szunnyadó vágyának a képviselőjét és vezérletét átvehessék.

Ilyen ember volt a már előbb ismertetett Zichy Nándor és Esterházy Miklós Mórícz mellett Molnár János.

Molnár János

(1850 – 1919)

Az élettörténete belefér egy pár rideg sorba. 1850-ben született, tanulmányait Esztergomban végezte, s ugyancsak ott volt nyolc évig káplán s egy évig plébános. Utána Komárom választotta meg plébánosának. 1896-ban lett először képviselő, de első mandátumát, Eszterházát minden cikluson keresztül haláláig meg tudta tartani, 1903-tól esztergomi kanonok s 1919-ben a kömmün kitörésének előestéjén halt meg. Ő volt a magyar kultúrharc első nagy bajnoka, a katolikus politika egyik elindítója és megszervezője, a katolikus napisajtó megalapítója, lángszavú szónok s a magyar népies irodalom úttörője. Működése betöltötte a századforduló nagy magyar küzdelmeit, s a katolikus reneszánsznak politikai síkon legmakulátlanabb, valósággal a szentség ormait járó alakja.

Közéleti szereplése azzal kezdődött, hogy a hírhedt elkeresztelési rendeletnek az engedelmességet megtagadta, egyre-másra keresztelte meg a vegyesvallású házaspárok gyermekeit s az előírt értesítést nem adta ki a protestáns felekezeteknek. Pedig az államhatalom gépezete akkor is működött! Egyre-másra érkeztek a hatóságokhoz a feljelentések Molnár apát ellen, s egyre-másra indultak meg a bűnügyi eljárások ellene. 26 ízben ítélték el, de minden alkalommal csak pénzbüntetésre. Így történt aztán, hogy ennek az elszánt és hajlíthatatlan férfiúnak, aki 26 büntetést fizetett le, egyszer még aranykeresztjét és láncát is elzalogosítva, de a harcot fel nem adva – híre futott, s a katolikus öntudat megtestesítője, a bátor kiállítás példaképe s a várakozások letéteményese lett.

A többi már szinte magától történt. Molnár János neve zászló lett, melyre esküdtek, program, melynek megvalósítását várták. Zichy- és Esterházyval karöltve megalapították a Néppártot, mely elsősorban ugyan az egyházsértő törvények revíziójáért küzdött, de amelletts elsőknek szállt síkra a magyar parlamentben az evangéliumból folyó népi jogokért s a szociális igazságosság érvényesítéséért.

De kapóra jött mindezekhez Molnár Jánosnak egy másik képessége, hogy ti. beszédei és írásai valami zamatos, törölmetszett és egészen eredeti, színes magyarságukkal tűntek fel. A nép elragadtatással hallgatta vagy olvasta, s a szakértők mint a magyaros, szép népi stílus egyik kiválóságát kezdték emlegetni. Bár ő maga szent egyszerűségében és szerénységében

sohasem tartotta magát írónak, kora leghatásosabb és legfulminánsabb politikai röpiratát, a „Tatárjárás” s az akkor legtöbbször olvasott népies aszkétikát, a „Nem mese a hétfejű sárkányról” című könyvet ő írta meg. Sokan mondták, hogy se előtte, se utána senki sem kezelte olyan tökélyen és szépen a köznépi nyelvet, s hogy senki sem ismerte és hatolt bele oly mélyen a nép gondolatvilágába, mint ő. Bánffy Dezső miniszterelnök egy alkalommal azt mondta, hogy minden röpiratáért százezer forintot adna, ha az ő érdekében agitálna, de maga Mikszáth Kálmán is több ízben nagy elismeréssel nyilatkozott röpiratairól és politikai cikkeiről.

De mégsem az irodalmi ambíció vagy az írási kényszer vezette Molnár Jánost a sajtó felé, hanem elsősorban az a felismerés, hogy egy politikai mozgalomnak és pártnak a sajtóban is visszhangot kell teremtenie. Ezzel az elgondolással és ilyen alapon jött létre Zichy és Esterházy támogatásával az „Alkotmány” című napilap és később a „Népújság” című hetilap, melyeknek irányítója és szellemi atyamestere Molnár János lett.

Mint később nyilvánvalóvá lett, az Alkotmánynak volt egy nagy előnye, de egy irtózatossá váló hátránya is. Előnye az volt, hogy a legtisztább katolikus hang szólalhatott meg benne, s akik ott megszólaltak, azok mögött a katolikus maggyőződés ércfedezete kellett, hogy álljon. A hátrány viszont az volt, hogy pártpolitikailag elkötelezett lap volt, s mert a párt, a Néppárt egyelőre egy törpe kisebbség volt a katolicizmus tömegeiben, és elsősorban a népi érdekek védelmére korlátozódott, már pedig akkor a „népi” szónak még nem volt csengése és kelendőse, kénytelen volt lemondani a pártpolitikailag máshol érdekelt katolikus rétegek megnyeréséről.

S végül az 1908-ban megalakult Katolikus Népszövetség számára szintén Molnár János politikai intuíciója és gyakorlati bölcsesége nagy fogásának bizonyult.

Giesswein Sándor

(1856 – 1923)

Egyéni utakon járt, de a keresztény politika magyar történetéhez nagyon is hozzátartozik Giesswein Sándor győri kanonok nemes alakja. Korának egyik legképzettebb és legtehetségesebb papja, aki még nyelvtudományi kérdésekkel is nagyon önállóan foglalkozott, elsőnek irányította rá a magyar katolikusok figyelmét a szociális feladatokra. Talán az egyetlen volt a magyar politikusok között, aki még a századfordulón elméletileg is behatóan foglalkozott a szociológiával és szakemberszámba ment. Ő alapította Győrött az első keresztényszocialista egyesületet, melynek hatása a város politikai életében mindig megmaradt. A magyar parlamentben is komoly szaktudásával, szilárd elvhűségével s a kismagyar szemlélet fölött kontinentális horizontjával keltett feltűnést. Nem tartozott szigorúan a Néppárthoz, bár együtt haladt vele, de az első világháború után alakult Keresztény Párttal már nem vállalt sorsközösséget, megtartotta keresztényszocialista különállását, sőt ahogy a keresztény politika jelszava a pártok zavaros oszlás-bomlásánál kurzussá kezdett lesüllyedni, mind erősebben és élesebben elkülönítette magát. Nevével, mind jobban elhatalmasodó szórakozottságával, nemkülönben bizonyos tisztalelkű naivságával visszaélve már egyenesen a baloldal és a destrukció eszközévé akarták lealacsonyítani, ami aztán épp a keresztény közvélemény előtt nimbuszát nagyon megtépdeste. Végül is egyedül botorkált a magyar politika útvesztőin és ingoványain, s ha talán mindenütt úgy van, de Magyarországra különösen áll, hogy jaj, az egyedülállóknak!

Vass József

(1877 – 1930)

Ha Vass József boltozatos koponyájával, cselekvő komolyságban megmerevedett vonásaival, zömök testével fizikailag kolosszusnak hatott, úgy az volt szellemileg és lelkiileg is. Annyira nagy, egyedülálló, magának való, szellemének szárnyalásában vagy alkotó életének lendületében annyira eredeti és különös, hogy nem fért jól bele a magyar közéletbe. Mintha egy darab mindig kiágaskodott volna belőle: hol robusztus feje, hol rettenetes sújtású vasökle, hol parancsoláshoz szokott stentori hangja.

Pályafutása is éppoly szokatlan és rendkívüli volt, mint alakja és egyénisége. A legszegényebb, még a proletársorsnál is nagyobb nyomorral megvert fehérvári csizmadia-családból származott. Már az elemi iskola padjain felfedezik tündöklő tehetségét, de azért városlakó létére is hat elemit kell végeznie, sőt a hatodikat még meg is ismételnie, míg akad egy jótékony kanonok, aki hajlandó taníttatását fizetni. A Mecénás azonban hamar meghal, s a szegény csizmadia-gyerek ingyenkoszt, szűkös lakás és tandíjmentesség mellett küzd át magát a gimnázium többi osztályain, míg végre hajlamait követve a fehérvári szemináriumba lép. Mint fiatal pap máris országos feltűnést kelt, mert lapot szerkeszt, agitál, munkásegyleteket szervez és szónokol, nemcsak templomokban és katolikus egyesületekben, hanem szociáldemokraták népgyűlésein és szabadgondolkodók fórumain is. Nemcsak szellemileg verte meg ellenfeleit, hanem még azt is el tudta érni, hogy ügyesen felvonultatott embereivel elnökké választatta magát azon a gyűlésen, amelyet éppen antiklerikális célzattal szabadgondolkodók és szociáldemokraták hívtak egybe.

Székesfehérvár után a pesti Szent Imre-kollégium élére került, s ott a 300 egyetemi ifjú szellemi és lelki ellátása mellett már könyveket ír, és szinte Prohászkaival és Bangháival versenyezve sűrűn szerepel a szószéken és előadói asztaloknál. Mindenki érezte, hogy a Szent Imre-kollégium csak közbeeső állomás számára, csak azt nem gondolta senki, hogy azonnal a miniszteri székhelyig jut, s további egész életét a politika fogja megemészteni.

1920-ban már beválasztják az első nemzetgyűlésbe, s néhány hónap múlva eléri az első miniszteri tárcát. Volt közéleti és kultuszminiszter, később és mindvégig népjóléti miniszter. Szíve és hajlama szerint mindig inkább ez utóbbi volt. Ő faragta ennek az elnevezését, ő alkotta és szervezte meg ez újfajta minisztérium szervezetét.

Egyedülálló, de a magyar politikai életet mégis betöltő egyéniség volt. Névleg ugyan a Keresztény Párthoz tartozott, tényleg mégis a Bethlen István ravaszsága által összegereblyézett kormánypárt ereje, lelke, olykor kiszolgálója, olykor irányítója volt. Már-már úgy látszott, hogy elválaszthatatlanul és örökre belenőtt a hatalomba. A magyar politikai élet elképzelhetetlen volt nélküle, amikor fájdalmas hirtelenséggel kilobbant az élete. A szívszélhűdés álmában érte, s tanúk nélkül végzett vele.

Vass József még a nagyok között is a legnagyobbak egyikének született, csak Bangháival összehasonlítható univerzális tehetségnek, akit minden területen egyaránt fel lehetett volna használni. Kiváló és elbűvölő szónok volt, aki – ha erre a pályára veti rá magát – egész biztosan a legnagyobb magyar szónoki pályafutást futhatta volna be. Mindig mély és tartalmas volt, érdekes és fordultatos, s amellettt orgánumban valósággal egy zengő orgona. A legtöbbször rögtönzött ugyan vagy csak rövid elmélkedés és összeszedettség után beszélt, de a szerkezeti világosságnak, céltudatosságnak, a hibátlan magyar mondatszerkesztésnek mindig mestere maradt. Ezenkívül volt még egy óriási előnye, ami Prohászka és Bangha fölé emelhetné volna: két különböző nyelven tudott beszélni. Egészen másképp az intelligenciának és egészen másként az egyszerű népek. Az előbbinek a filozófia, teológia, modern természettudományok, nemkülönben az akkor berobbant Ady és Szabó Dezsők nyelvén; az utóbbiak valóban a nép nyelvén, annak fogalmaival, színeivel, hasonlataival, őseredeti

képeivel és közmondásaival. Mintha két ember beszélt volna ilyenkor Vass Józsefből. Az egyik az ősparaszt zseni volt, a másik a szinte túlterhelt kultúremlő.

A politikai élet hamar elnyelte Vass Józsefet, de mindenki tudta róla, hogy zsenialitása mint teológust is a legnagyobb feladatokra képesítette volna. Ezért is nevezték ki a teológiai karra egyetemi tanárnak, s vették kombinációba a legkülönbözőbb egyházi méltóságok betöltésénél. Akik közelebről és mélyebben ismerték, mindig is sajnálták, hogy ez a roppant feszítő energia elmerült a politikában, és nem kanyarodott többé soha vissza az egyházi életbe.

Amikor Vass József a népjóléti tárca vezetését átvette, minisztériuma jóformán gyűjteménye volt az ország legsúlyosabb, csaknem megoldhatatlannak látszó problémáinak. Az első világháború után az országban a tüdővész és egyéb népbetegségek pusztítottak, a kórházak teljesen kifosztva állottak, a gyermekmenhelyek túlszűföldtek, s a születések számának csökkenése, valamint a csecsemőhalandóság állandó növekedése az anélkül is Trianonban megcsönkített nemzet életerejét fenyegette. Ehhez járult még az ijesztő lakáshiány, a megszállott területekről menekültek tízezreinek özönlése a Csonkaország felé.

Népjóléti miniszterségének tíz évére valóban büszke lehetett. Már az első öt év alatt szakadatlan, erélyes és következetes munkával sikerült a legégetőbb problémákat megoldani, s hogy még többet nem tett s hogy a következő öt évben a szociális kérdések rendezésénél még messzebbre nem léphetett, az tisztán és kizárólag az ország akkori nyomorúságos helyzetének, a trianoni tragédiának a számlájára írandó. Mindenesetre ő volt az első, aki Magyarországon a szociális kérdések megoldását állami feladatnak ismerte el, s ameddig a pénzügyi helyzet megengedte, intézményesen biztosította. A tuberkulózis elleni harc s a kórházügy terén évtizedes mulasztásokat pótolta, a gyermekvédelmet újjászervezte, a hadirokkantak és hadiözvegyek ügyét rendezte s több ezer lakást építtetett.

De legnagyobb alkotása kétségtelenül a munkásvédelem rendezése volt. Előbb meghozta a bányatörvényt, mely a bányákban s az ezekkel kapcsolatos ipari üzemekben foglalkoztatott munkásoknak s azok családtagjainak agkori és rokkantsági nyugdíját rendezte, majd megalkotta a posta megbiztosító intézeteit. Mindez azonban csak próba és előkészület volt a nagyszabású Lex Vass-hoz, a Társadalombiztosító Intézet felállításához, mely egy csapásra kötelezővé tette a betegségi és baleseti biztosítást a munkásság egész vonalán. Ezt követte aztán a magántisztviselők hasonló megbiztosító intézete. Hagyatékában még sok más kész törvénytervezetet találtak, amiknek megvalósításában azonban a korai könyörtelen halál megakadályozta.

Amilyen szerencsés volt Vass József mint szakminiszter, olyan szerencsétlen volt viszont általános politikai magatartása. Ő, aki a legtisztább keresztény politikai gondolat jegyében került be a parlamentbe s a miniszteri székbe, hamarosan annak felvizenyesítője és elalkuvója lett. Ahelyett hogy a keresztény állambölcsélet és szociológia nagy elveinek a kipróbálásába fogott volna, inkább egy középutas politikát választott, mely a legellentétebb érdekeknek akart egyformán megfelelni. Össze akart hangolni egy társadalmat, amelyben már félelmetesen más erők feszültek és késhegyig menő harcok folytak, s ahelyett hogy a jövő erőit engedte volna kibontakozni, alkuval vagy erőszakkal letörte mindegyiknek az éleit. Bár vérmérséklete szerint inkább néptribunnak és forradalmi vezérnek lett volna való, a hatalom kedvéért mesterségesen még az egészséges forradalmi ösztönöket is elnyomta magában és eszményképe nem O'Connel vagy Windhorst, hanem inkább Richelieu bíboros lett.

Ernst Sándor

(1870 – 1944)

Molnár Jánoson kívül talán senki sem nőtt össze oly hosszú időre a keresztény politikai gondolattal, mint Ernst Sándor. Fiatalon, szinte gyermekfejjel futott be, hamar vezető szerepre jutott a párt életében s már-már az aggastyán-korba érkezve dőlt ki mellőle. Bár szerepe, amit a pártban betöltött, sohasem volt teljesen tisztázva, a politikai élet és a közvélemény mégis őt tartotta a legortodoxabb keresztény politika letéteményesének. Puritán életéért, tiszta elveiért mindenki becsülte, ha talán szögletes, érdes modora, zárkózott természete miatt nem is szerették. A sikert és a sikertelenséget egyformán el tudta viselni. Az előbbi nem tette soha becsvágyóvá, az utóbbi nem tudta letörni. A győzelmeket nem mindig tudta kihasználni, de a vereség elviselésében oly nagy volt, hogy épp akkor kezdett a közvélemény és a politikai világ előtt szinte a nemzet élő prófétái közé emelkedni.

Ernst Sándor a Felvidék szülöttje volt, aki ifjúságát nemzetiségi vidéken töltötte. Ez meg is érződött rajta mindvégig. A kiejtésében volt valami idegen íz, amit sohasem tudott teljesen levetni és a mondatszerkesztése is minden volt, csak nem magyaros. Igazi hivatás vitte a papság felé, melynek eszményeit mindig is többre becsülte az egész életét betöltő politikánál. Először a káprázatosan kibontakozó Katolikus Népszövetség vette szárnyára a nevét, majd a fiatalon elnyert képviselőség. A parlamentnek mindvégig megbecsült tagja volt, különösen pénzügyi és szociális kérdésekben hallatta szavát, s Vass József kidőlte után a politikai világ és a közvélemény is egyformán magától értetődőnek találta, hogy népjóléti miniszter legyen. Minisztersége azonban nem sok ideig tartott, mert már összeomlóban volt az egész rendszer, amit Bethlen István, Klebersberg Kunó és Vass József a trianoni Magyarország számára kiépítették. A magyar politikába betört új szelek őt is elseperték, egy időre mandátum nélkül is maradt, s az európai égen feltornyosult viharfelhők láttára testileg és lelkileg összetörve váratlan hirtelenséggel halt meg.

Bár Ernst Sándor a maga politikai világában s az akkori parlamenti erőviszonyok között a legképzettebb és a legszélesebb látású politikusok közé tartozott, képességei mégsem álltak arányban azzal a nagy szereppel, mely neki osztályrészül jutott. Jól képzett, de átlagon felül nem emelkedő koponya volt, szónoki kvalitásai meg igen mérsékeltek. Talán maga is érezte, mennyire nagyobb szerepet vállalt, mint amit el bírt viselni. Ezért nem mert soha a hódítás és uralkodás szerepére vállalkozni, s önmagával és pártjával is csak a kiegészítés vagy egyensúly szerepét akarta a magyar politikában betölteni.

Pártvezetése sohasem volt egységes és véglegesen kialakult. Sohasem tudott a pártnak határozott arcot és alakot adni. Engedte, hogy a legkülönbözőbb politikai elgondolások és célok kapjanak lábba a pártban, és gyakorlatilag is sorsdöntő kérdésekben a legellentétebb felfogások uralkodjanak. Ő mindig tétova, örökké mérlegelő, a „talán igen, talán nem” között tántorgó volt. Ezért nézhették és tarhathták szinte évtizeden keresztül a Keresztény Pártot a hatalom és mindenkori kormány készséges kiszolgálójának az egyik oldalon, az ellenzéki kibontakozás lehetőségének pedig a másik oldalon.

Minden új választás meglepetésszerűen érte, akkor sebtiben válogatott a kerületek és jelöltek között, sokszor egyenesen elkésve küldte ki jelöltjeit, akik így már az indulásnál behozhatatlan hátrányt szenvedtek. A közvélemény lassankint halálra ítélte a pártot, programját, és lehetőségeit mások aknázták ki, s csak a legbuzgóbb és tántoríthatatlan katolikusok helytállása és kitartása tudta a mandátumok morzsáit pártja számára megmenteni. Személy szerint ugyan ezekben az utolsó években emelkedett tekintélye a legmagasabbra, s az új magyar politika sok-sok ismeretlenje között a közvélemény mint ismerős és biztos oszlopra kezdett feltekinteni, de a párt már végzetesen megmerevedett, s kibontakozást vagy megújulást már nem várt tőle senki.

Áttörés a sajtóban

Amilyen érzéketlennek mondhatjuk 1918-ig a magyar katolikusokat a katolikus sajtóval szemben, olyan fogékonyvá váltak az első nagy nemzeti tragédia után. Igaz, hogy a véres kardot a döntő sajtóháborúra egy Bangha Béla hordozta körül az országban s egy ideig a közhangulat is kedvezett a katolikus sajtó megteremtésének és elindulásának, de még így is, mindezeket számba véve is, rendkívüli teljesítmény volt mindaz, ami történt s ami egyedül áll a katolikus sajtó világkrónikájában is.

Amióta megfogamzott a katolikus sajtó eszméje, három irányban indultak meg a kísérletek a gondolat megvalósítására. Voltak nemzetek, melyek megelégedtek hetilapok indításával s a napi sajtó gondolatát számba se vették, már csak azért se, mert a már fennálló napi lapok legfeljebb közömbös, de nem ellenséges magatartást tanúsítottak az Egyházzal szemben. Voltak aztán mások, melyek inkább arra törekedtek, hogy a semleges, de legjobban elterjedt sajtóban biztosítsanak képviseletet, mely világnézeti kérdésekben és egyházi vonatkozású híreiben érvényesíti a katolikus felfogást. S végül voltak országok, ahol a katolikusok erőfeszítése elsősorban a napi sajtó meghódítására ment.

Mindegyik iránynak megvoltak a maga indítóokai, amiknek helyességét vagy helytelenségét elvi síkon nem is lehet eldönteni. Egy valóban tárgyilagos ítélethez az adott ország összes körülményeit kellene számba venni.

Mi magyarok a harmadik csoportba tartozunk, ami nagyon is érthető volt. Egyrészt mert – mint már az előzőkben ecseteltük – a liberális éra alatt megjelent lapok szinte kivétel nélkül az Egyház ellenségei voltak s ebbéli érzületüknek durva, alpári és vérlázító módon adtak lépten-nyomon kifejezést. Ezek szerkesztőségébe betörni vagy akárcsak beszivárogni s onnan irányát befolyásolni akarni, lehetetlen és céltalan is lett volna. Ezek ellen csak hasonló fegyverrel, a napi sajtóval lehetett harcolni. Másrészt a magyar akkor még megelégedett a napilappal, arra esküdött, és magasabb igényei nem voltak, legfeljebb a család nőtagjai kedvéért egy irodalmi lapra – sok novellával, regénnyel, konyharecepttel és szerelmi tanácsadóval.

Mint már Bangha Béla életrajzában előbb ecseteltük, a magyar katolikusok napilap utáni vágya és törekvése 1919 óta a Központi Sajtó Vállalatban testesült meg, mely a reggel megjelenő *Nemzeti Újsággal* s a déli *Új Nemzedékkel* indult, s azokat fenn is tartotta az orosz megszállásig. Mindkét lap ellen – de inkább az első, mint a második ellen – akadtak kifogások, megérdemelt és nem érdemelt kritikák, de annyi bizonyos, hogy szerepüket betöltötték, mert mindig és töretlenül képviselték a katolikus világnézetet s az Egyház érdekeit, s mert terjedelemben, tartalomban és minőségben versenyképesek voltak.

Kis népeknél sohasem lehet gyöngyölete a sajtónak, legkevésbé a katolikusnak, mint nagy népeknél, ahol milliós példányszámmal s a hirdetőik özönével lehet kalkulálni. Egy nyomdatermék ugyanis annál kevesebbe kerül a kiadónak, minél több példányban kerül nyomtatásra, és fordítva a kisebb példányszám mindig drágább is. Magyarország lakosságának száma és abból az újságolvasó réteg sokkal csekélyebb volt, semhogy a százezren felüli példányszámmal dobálózhattunk volna, s mert az előfizetési díjak sehol a világon nem állnak arányban a lapok előállításának és személyzeti költségeivel s ezt a hiányt a hirdetések vannak hivatva pótolni. Sajnos, a magyar gyáripár és kereskedelem ritkán és keveset hirdetett, a szívesebben hirdető nagy áruházak is csak későn bontakoztak ki, a régen agyonhirdetett Roykó-féle tiszaujlaki bajúszpedrők s az „Én Csillag Anna”-féle hajnövesztők a divat változása folytán megbuktak, s így csak a mozik, bankok mérlegei, a poloskairtók s a mészárosok és halasok élet-halál harca hozott a lapoknak valamit a konyhára.

Ezért is érthető, hogy a KSV.-lapoknál gyakran akadtak pénzügyi nehézségek, még inkább adminisztrációs tehetlenségek és szerkesztői válságok egyaránt. De mindezek ellenére sem maradtak le lapjaink a többiek mögött. Terjedelemben éppannyit nyújtottak, mint mások, épp olyan nagyszámú szerkesztőségi gárdát tartottak fenn, mint a többiek, és minőségben azaz újságírói technikában is nyújtottak annyit, mint akármelyik másik.

+

A napilapokon kívül az időszaki sajtóban is méltó helyet foglalt el a magyar katolicizmus. A kimondottan tudományos folyóiratokon kívül, melyek csak a szakembereket érdekelték, a nagyközönség számára alapított legrégebb folyóirat a *Katolikus Szemle* volt. A lapot a Szent István Társulat adta ki s 1888 óta a katolikus világnézet ápolására sokat tett. Mint havi folyóirat aktuális kérdésekkel és a közélettel nem foglalkozhatott s ezért a katolikus restauráció nagy harcában közvetlenül nem is vett részt. Különben is a lap úgynevezett „tagilletmény” volt, azaz a Szent István Társulat tagságával (naptár s 1-2 könyv volt a tagilletmény) volt egybekötve.

Viszont a tudománypolitika, a világnézet s a közélet legaktuálisabb kérdéseinek szentelte magát a katolikus restauráció legnagyobb harcosa, a *Magyar Kultúra*, melynek átfogó és sorsdöntő szerepéről másutt már megemlékeztünk.

Az irodalmat a már szintén említett Élet s a KSV. alapítású *Képes Krónika* szolgálta, az utóbbi már a magazinok szintjén és eszközeivel.

+

A harmincas évek elején egy új, fiatal katolikus csoport jelentkezett, mely *Korunk Szava* címen egy eleven, bátor hangú folyóiratot adott ki. A lapon erősen átütött a nagy francia katolikus írók hatása, s azok szellemében erős kritikát, szinte hadjáratot indítottak a nyárspolgári magatartás minden megnyilatkozása ellen. Később belső nézeteltérések miatt megoszlottak: az alapító írógárda legjava – *Aradi Zsolt, Balla Borisz, Pozsonyi László* – kivált és *Új Kor* címen újabb lapot alapított. Mint az avantgarde-lapokkal lenni szokott, eleinte lelkes fogadtatásra találtak, hogy aztán rövid tündöklés után letűnjenek. Ugyanazok a fiatalok valóban szent merészséggel egy kötetnek beillő terjedelemmel *Vigilia* címen egy másik folyóiratot is alapítottak, amely a magasabb lelki élet külföldi irányairól hozott tanulmányokat, s főként az előretörő francia katolicizmus eszmevilágát szólaltatta meg gazdag szemelvény-anyaggal is.

A kimondottan hitbuzgalmi hangot a magyar sajtóban a máshol említett Szív-újság képviselte, mely magas példányszámával verte az összes többi lapokat. Ez volt különben az egyetlen népújság, mely a falu népéhez is mindenütt eljutott.

A restauráció tárgyi eszközei

Katolikus akció Magyarországon

Bár a világi katolikusok fokozottabb tevékenysége már korábban is érvényesült, az egységesen irányított Katolikus Akció mint világmozgalom XI. Pius pápa nevéhez fűződik és 1922-ben az „Ubi arcano” enciklikában nyert szankciót.

Hazánkban az 1918 óta megindult és lendületet kapott egyházközségi élet már előfutárja volt a Katolikus Akciónak, de formálisan csak 1934-ben született meg a püspöki konferencián, alapító oklevelének az 1935-ben kiadott közös püspökkari körlevél tekinthető, s végleges szervezetét 1936-ban kapta meg.

A magyar Katolikus Akció szervezése nem alulról fölfelé, hanem hasonlóan a hierarchikus szervezethez fölülről lefelé történt, ami más országok kezdeményezésével szemben bizonyos fegyelmet teremtett az egész vonalon és nagyban elősegítette az egységes országos irányítást. A magyar Katolikus Akció az egyházközségekre építette fel szervezetét, aminek következtében minden magyar katolikus automatikusan tagja lett. Magyarországon tehát a Katolikus Akció nem volt egyesület, de nem is egyházi hatóság, hanem a hierarchia teljes tekintélyével felruházott hivatalos mozgató erő, melynek központja a mozgalmi vonalon közvetlen kapcsolatba léphetett magukkal az egyházközségekkel.

Míg külföldön átlag a hívek osztályozása szerint alakultak ki a Katolikus Akció munkaközösségei azaz férfiak, nők, ifjak és gyermekek csoportjai, addig hazánkban a szakosztályok szerinti tagozódás vált be: hitbuzgalmi és erkölcsvédelmi – kulturális – szociális és karitatív – sajtó – és szervezeti szakosztályok.

Bár az összeomlásig mindössze néhány év állott a Katolikus Akció rendelkezésére, kétségtelenül derekas munkát végzett. Először is megerősítette és felfokozta a katolikus öntudatot, mert megmozdulásában és megnyilatkozásaiban mindenki az egész magyar katolicizmus hangját és akaratát kellett hogy lássa. Évről-évre konkrét célokat tűzött a katolikusok elé, s azt országos és egyetemes akcióvá szélesítette ki. Sikeresen küzdött az akkor Nyugatról betörő új pogányság mótelye ellen. Szinte vasárnapról-vasárnapra megismétlődő vidéki gyűléseivel állandó magvetés alatt tartotta az egész országot. A legégetőbb korszerű kérdésekről kitűnő felvilágosító népies füzeteket adott ki. Megszervezte a hatásában felbecsülhetetlen lelkipásztori konferenciákat, s elindította a nagy reményekkel kecsegtető csoportbizottságokat. S végül a budapesti Eucharisztikus Kongresszus megszervezése és lebonyolítása is a Katolikus Akció műve volt.

Katolikus nagygyűlések

A német Katholikentag-ok sugalmazására és mintájára indultak meg nálunk is a Katolikus Nagygyűlések. Az elsőt még 1849-ben tartották Székesfehérváron s annak egyik kézzel fogható eredménye volt a Néppártnak mint kimondottan katolikus politikai pártnak a megalakulása. A fehérvári zászlóbontás után nagyobb szünet következett, s csak 1900 óta kezdtek ezek a nagy katolikus seregszemlék állandó jelleget ölteni. Tárgysorozatán az első évtizedekben a magyar katolicizmus aktuális kérdései szerepeltek, s különösen a kezdetén nem elégedtek meg a szónoklatokkal, hanem javaslatokat tettek, konkrét társadalmi feladatokat tűztek ki, s azokat rákövetkező évben számon kérték. Sajnos, ez az üdvös gyakorlati vonás lassankint elfakult, s a végén teljesen elsikkadt. De még így is megvolt a Katolikus Nagygyűlések jelentősége, mert mint seregszemle az öntudatot növelte, az

államhatalom s a romboló irányzatok felé erőt mutatott, s alkalmat adott a katolicizmusnak ország-világ előtt hallatni szavát a legégetőbb kérdésekről. Addig amíg a nagy hódítók éltek (Prohászka, Glattfelder, Bangha, Vass, Apponyi, Zichy, Wolff), szereplésükkel mindig eseményé avatták a gyűléseket, s különösen Prohászka, aki haláláig szinte minden nagygyűlés szónoka volt, itt tartotta leggyűjtőbb, legbátrabb és legemlékezetesebb beszédeit.

+

A Katolikus Nagygyűlésekkel kapcsolatban van egy szomorú, megrendítő emlékem, nem tudom megállni, hogy közé ne szőjsem.

A harmincas évek elején, amikor már némi hírem kerekedett, levelet kaptam, mely egy reszketős kézzel írt költeményt tartalmazott. A vers, mely különben gyakorlott költőre vallott, leírta az épp akkor lezajlott Katolikus Nagygyűlések fényét és pompáját, s az utolsó sorokban ecsetelve a fővárosi Vigadóba kiözönlő főpapok, főurak és lelkes közönség káprázatos képét hozzátette: egy sarokban rejtve egy fáradt öreg ember fátyolos szemmel nézi mindezt, és szívét megdobogtatja egy édes-fájdalmas érzés, hogy az első nagygyűlést ő rendezte meg.

A levél annyira megrendített, hogy nyomozást rendeztem az aláíró Gyürki Ödön után, akiről azelőtt sohasem hallottam. S meg kellett tudnom, hogy Gyürki valóban katolikus újságíró és költő volt, aki élénk részt vett a századvégi első katolikus megmozdulásokban. Ő volt például a Pesti Katolikus Kör első titkára, s valóban ő rendezte meg az első Katolikus Nagygyűlést.

Mondanom sem kell, hogy felkerestem és meglátogattam Gyürkit. Egy szomorú, piszkos bérkaszárnya világítóudvarra nyíló albérleti cselédszobájában találtam meg. Egy vaságy, asztal, szék, mosdó – csak ennyi volt a szobaberendezés, megtoldva a nyomor terhes, fojtogató levegőjével. Szégyellni kezdtem magam ő előtte, aki kis gnómságában oly szomorú-édes, ártatlan mosollyal nézett rám. Nem tudom, ki volt az oka nyomorának: ő maga vagy a hálátlan magyar katolicizmus, mely minden élősdit megtúr a hátán, csak a „letűntekkel” nem tudott soha hálás lenni – de én mindenesetre szégyelltem magam, magam miatt, mások miatt s az egész magyar katolicizmus miatt.

+

A Katolikus Nagygyűlések igen komoly szerepet töltek be a magyar katolicizmus életében: irányt mutattak, korszerű s éppen vitatott kérdéseket tisztáztak, tiltakozást vagy óvást emeltek kormány és közvélemény felé s gyakran a katolicizmuson belül is hibákat és mulasztásokat szellőztettek meg.

A harmincas évektől fakulni kezdtek a Nagygyűlések, aminek több oka is volt. Nem volt szerencsés például a fővároshoz kötni, s ezáltal a vidéki nagy központokat azok fényétől, lelkesedésétől és megtermékenyítő hatásától megfosztani. Nem volt szerencsés és indokolt se az elég magasán megszabott belépti jegyek rendszerét fenntartani. Nem volt szerencsés megengedni, hogy minden katolikus egyesület rálőcsölje magát s agyonfoglalkoztassa híveit. De legszerencsétlenebb volt, különösen az utolsó években, a politikai földrengés miatt túlzott óvatosságból leszűrkiteni a témakört és hangszerelést egyaránt s bujócskát játszva a sorsrengető kérdésekkel, ünnepéllé lesüllyedni.

Katolikus Népszövetség

Amióta a német katolikusok kisebbség létükre is diadalmasan vívták meg harcukat – előbb az elnyomatás ellen, utóbb az érvényesülésért – egész Európában szállóigévé lett: Germania docet. Vonatkozott ez a politikai síkra, amennyiben a katolikus német Centrump-

árt kezdettől fogva a katolikus emancipáció leghatásosabb fegyverének bizonyult, de legfőként vonatkozott a német katolikusok szervezettségére, mely az Egyházra annyi veszélyel járó új idők legégetőbb követelményének mutatkozott.

A német példa vonzása minden népre hatott, de talán legerősebben mi ránk magyarokra, ami nagyon is érthető volt. Egyrészt mert a magyar vezető réteg úgyszólván beszélt a német nyelvet, s ezért könnyű volt a német szellemi és mozgalmi élettel való érintkezés és kapcsolat; másrészt az osztrák házasságból való régi kiábrándulás a magyar minden jóakarátát, barátságát, megbecsülését és rajongását a német népre vitte át, nem is szólva arról, hogy katolikus többségünk ellenére politikailag és szervezetileg hasonló helyzet előtt álltunk és hasonló érvényesülésért kellett megküzdenünk.

A magyar Katolikus Népszövetség sem tagadhatja meg ezt a német sógorságot, mert eszméjét, tartalmát, sőt nevét is a németbirodalmi Katholischer Volksverein-től kölcsönözte. Ez volt hazánkban az első intézmény, mely teljes erejével a nép felé fordult, s a magyar katolicizmus egységes megszervezését, valóságos ércfallá tömörítését tűzte ki célul. Az elgondolásban sok minden benne volt: benne volt a magyar nép szellemi és lelki művelése, gazdasági és szociális megszervezése, jogi tanácssal való ellátása az egyik oldalon és politikai felhasználhatóságának és csatasorba-állításának a gondolata a másik oldalon. Igazi népi mozgalomnak indult tehát, százszor különbül, mint a későbbi idők meddő parasztimádata, mert elsősorban adni akart a népnek, másodsorban azonban kapni is akart tőle, ti. tömeget és lendületet a népi politika küzdelmeihez.

Amikor Prohászka bűvös szavai azon az első vigadói gyűlésen elhangzottak s a Katolikus Népszövetség zászlóbontása megtörtént, talán még az alapítók sem gondolták, hogy az eszmének mekkora visszhangja lesz az országban és elsősorban az érdekelt katolikus népben. A Katolikus Népszövetség néhány év leforgása alatt félmilliót megközelítő taglétszámával olyan hatalmas mozgalommá erősödött, amelynek párja aligha volt az országban. Nem volt ugyan politikai párt vagy mozgalom, de zseniális elgondolással szálláscsinálója lett a Néppártnak. Ahogy abban az időben más politikai pártoknál az úri kaszinók és polgári körök lettek a kifejeződés központjai, úgy a katolikus politikai gondolat a Katolikus Népszövetség szervezetén nyugodott.

A Katolikus Népszövetség megszervezése és kiépítése természetesen nagyarányú munka eredménye volt. Nemcsak központja és elnöksége volt, hanem vármegyei szervezetei és falusi tagozatai is. Az akkori katolikus értelmiség legjobbjai csatlakoztak hozzá, hogy kiépítésében – ami akkor faluról-falura járás volt – és ellátásában részt vegyenek. Munkájuk nem szorítkozott egy-egy lelkes népgyűlés megtartására, hanem valóban a magyar nép szellemi, erkölcsi, gazdasági és szociális felemelését vagyis egy népi kultúra megteremtését vette célba. Tagsági díjat szedtek, de annak fejében adtak is. Adták a felvilágosító és ismeretterjesztő *havi füzeteket*, a népnek oly nélkülözhetetlen évi *kalendáriumot* s az előfizetőknek a heti *Népiújságot*. E füzetek nem hevenyébe készültek, nem ollózások voltak, hanem gondos és tervszerűen megírva a legaktuálisabb kérdésekről. Olyanok írták, akik vagy már akkor vagy épp itt kifejlődőben, valóban a toll mestereinek bizonyultak. Molnár Jánoson kívül Vass József, Ernst Sándor, Haller István, Huszár Károly szerepeltek az írógárdában. Mind olyan nevek, amelyek nem tűntek el a süllyesztőben, hanem a legmagasabb közéleti pozíciókig emelkedtek.

Végül azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez a Katolikus Népszövetség lett a katolikus fiatalság számára a szónoki és politikai iskola. Már Molnár János szerette, bár nagy népszerűsége és kiváló szónoki ereje mellett erre semmi szüksége nem volt, ha az Alkotmány szerkesztőségének fiatalabb tagjai a népgyűlésekre elkísérték s ott vele első szónoki szárnypróbálgatásaikat megtették. Később ez a gyakorlat kiszélesedett, s minden valamirevaló ifjúember, aki közéleti szereplésre gondolt, ezt az alkalmat használta fel iskolául és kísérleti területül.

Sajnos, a harmincas évektől kezdve a Katolikus Népszövetség hanyatlani kezdett. Ez összefüggésben állt egyrészt a Keresztény Párt elöregedésével és eltehetetlenülésével, másrészt az agonizáló vezetőség makacs és gyilkos ragaszkodásával a hatalomhoz. Mire a mentési kísérletekre sor kerülhetett, már késő volt!

Keresztény-szocialista mozgalmak

Bár hazánk a századfordulón még igazán nem volt annyira ipari állam, mint Nyugat többi országai s bár a szociáldemokrata mozgalmak sem politikailag, sem szakszervezetileg nem öltöttek olyan arányokat, hogy fenyegető vörös veszélytől kellett volna tartani, mégis igen korán megindult katolikus részről a keresztényszocializmus maghíntése és szervezési kísérlete – jelül annak, hogy a magyar katolicizmus nem a veszély, hanem az ügy érdekében a szociális kérdés iránt fogékonysággal bírt.

Megalapítói és első úttörői Ernst Sándor, Huszár Károly, Haller István, Griger Miklós, Boroviczenyi Nándor, Csepela Lajos, Komócsy József, de elsősorban és legfőként Giesswein Sándor voltak. Azért mondjuk elsőnek Giesswein Sándort, mert mindenkinél tudományosabban és szakszerűen, elméletileg és gyakorlatilag legkiválóbban ő képviselte, s mert ő alapította 1903-ban Győrött az első katolikus munkásegyletet, s pár évre rá ugyancsak ő hívta életbe a Keresztényszocialisták Országos Szövetségét, melynek 1923-ban már 36 jól működő szakszervezete volt.

A keresztényszocializmus mint politikai program és párt sajnos rövid ideig szerepelt, és csak Giesswein Sándor személyében testesült meg, aki el is különítette magát a Keresztény Párttól, s haláláig mint keresztényszocialista képviselő egyedül szerepelt. Különben a keresztényszocializmust előbb a Néppárt, majd a 20-as évek után a nevét többször újrakeresztelt Keresztény Párt képviselte.

A szerencsés és sokat ígérő kezdet után sajnos, a mozgalom nem bírt kiterjedni csak a dohánygyári és könnyebb ipari munkásságnál ért el komolyabb eredményeket. A magyar munkásság életében döntő szerepre jutott nehézipari munkásságnál és a nyomdászoknál nem tudott komolyan talajt fogni. Ennek oka egyrészt a pénzügyi lehetőségek hiánya volt, mert a keresztényszocialista szakszervezet nem tudta a tagsági díj fejében azokat az előnyöket nyújtani, mint a szociáldemokraták; másrészt a vezetők hiányos képzettsége és személyi ellentétek.

Szociális Misszió Társulat

Hazánkban is sokáig az volt a közhiedelem, hogy a nők legfeljebb jámbor társulatokba, Mária-kongregációkba, harmadrendekbe valók, s hogy csak jótékony célú gyűjtésekre, ún. „pumpolásokra” használhatók. Annál nagyobb volt a meglepetés, amikor a század elején mind több hölgy mellén egy kékkeresztes jelvény kezdett díszelni, s az utcákon, sőt előadói asztaloknál kékfátyolos hölgyek jelentek meg, akik szinte tudományos alapossággal a népgondozás, gyermekvédelem és patronázs feladatait ecsetelték. Ez volt a Szociális Misszió Társulat kezdete s a közönség ezeket a nem apáca, de mégis egyforma szabású ruhában megjelenő nővéreket szocmisszeknek nevezte el.

A Szociális Misszió Társulat 1908-ban alakult Prohászka Ottokár védnöksége alatt és támogatásával. Az alapító főnökasszony *Farkas Edith* volt, egy okos, szervezni tudó és nagy összeköttetésekkel rendelkező hölgy, aki minden gondolatát, inspirációját Prohászkatól vette. Valószínű ugyan, hogy Prohászka az alapítási és szervezési részletkérdésekbe nem folyt bele – az ilyen munka idegen volt az ő nagy távlatokra beállított lelkének – mégis a társulatot saját lelkülete kivetülésének tekintette, hogy úgy mondjam, az atyaságát nyíltan vállalta, sok időt szentelt neki, s haláláig magát vele egynek érezte. Abban az egyben nem vagyok bizonyos,

hogy szerzetesi fogadalmakkal kongregációvá való átalakulásával egyetértett-e vagy az már inkább lelkiigazgatójuk, a bencés Máty Engelbert befolyása volt-e?

A Szociális Misszió Társulat egy tisztán magyar elgondolású és alapítású mozgalom volt, melyben semmiféle külföldi minták nem szerepeltek. Célja az volt, hogy szociális, karitatív és nőmozgalmi téren egyaránt a társadalom kiáltó szükségleteinek megfelelően kivegye részét a szociális problémák megoldásából, a tudatlanság, nyomor és bűn elleni harcból. A Szociális Misszió Társulat tehát a hivatásos szociális nők szervezete volt, mely bel- és kültagokból állott. A beltágok, azaz missziós nővérek hármass szerzetesi fogadalommal kötik le életüket a felebaráti szeretet munkájára, s ilyen értelemben mint egy önálló kongregáció tagjai egyházi személyek. Viszont a kültágok világiak, akik a Társulat programját magukévá teszik, s annak munkájában részt vállalnak. A nővérek kongregációján kívül volt a Szociális Misszió Társulat Országos Szervezete mint világi egyesület, melynek keretében a tagok szociális-karitatív munkát végeztek.

A Társulat valóban széleskörű munkát végzett a különböző szekciókban: népgondozás, fogházmisszió, patronázs, kórházmisszió, gyermekvédelem. Ezenkívül pedig még Szociális Iskolát, Leányklubbot tartott fenn. Orgánuma a *Keresztény Nő* című folyóirat volt.

A Társulat gyorsan elterjedt, s kettészakadása ellenére 11 háza, 150 nővére és kb. tízezer kültágja volt.

Szociális Testvérek Társasága

Slachta Margit vezetésével egy csoport kivált a Szociális Misszió Társulattól, s nyomban önálló társaságot alapított Szociális Testvérek elnevezéssel. A szakadás oka valószínűleg az volt, hogy *Slachta Margiték* meg akarták tartani a közéleti szereplés lehetőségét, ami pláne politikai síkon a Szociális Misszió Társulattal mint egyházi kongregációval most már összeférhetetlen volt. A szakadás 1923-ban következett be s a szociális testvérek megkülönböztetésül szürke ruhát és fátyolt viseltek.

Ha a két társulat célja szociális és karitatív vonalon nagyrészt ugyanaz volt, bőven akadt tér és lehetőség mindkét társaság működésére. *Slachta Margit* legnagyobb sikere azonban kétségtelenül politikai vonalon következett be. Ő szervezte meg Budapesten a *Keresztény Női Tábor*t, mely döntően avatkozott be a fővárosi választásokba és magát *Slachta Margitot* képviselői mandátumhoz is juttatta.

Katolikus Körök

Érdekes és elgondolkasztó tünet, hogy a magyar katolicizmus ébredése a liberális kórságból először politikai síkon a Néppárt alapításával, majd társadalmi téren ment végbe s csak legvégül hitéleti alapokon. Aki csodálkoznék ezen a fordított úton, melyen a magyar katolicizmus járt, gondoljon arra, hogy az első kettő reakció volt, ami mindig könnyebben kelthető fel, mint egy lelki újjászületés.

A Katolikus Körök, mint *Lévay Imre* piarista kezdeményezése, társadalmi egyesületek voltak, melyeknek célja a katolikusok társadalmi egybekapcsolódásának, anyagi és kulturális érdekeinek az előmozdítása volt. Közvetlen eszközül a nemes szórakozást (ami persze mindig a kártyánál és a poharazásnál lyukadt ki), fesztelen kaszinói összejövetelt használták, s amellet ismeretterjesztő előadásokat, bálakat rendeztek. Jelentőségük éppen abban állt, hogy ez volt a katolikus szervezkedésnek legegyszerűbb és legkönnyebb módja, az ébredező katolikus öntudat első lépése.

Az első Katolikus Kör 1888-ban Pesten alakult meg Középponti Katolikus Kör néven, melyet már 1902-ben követett a budai részen a Budai Katolikus Kör. *Steiner Fülöp*, *Zichy Nándor* és *Esterházy M. Móric* ezután országos mozgalmat indítottak, melynek

eredményeként majdnem minden nagyobb vidéki városban megalakultak. Fénykorukat a századfordulón az első világháborúig éltek meg, s mint a vallási közöny első megtörői nagy szerepet játszottak. Később elszürkültek és elnéptelenedtek. Legszomorúbb látvány épp a pesti Katolikus Kör volt, melynek fényes, tágas termeiben – mint elhagyott lakásban az egerek – 5-6 öregúr ült össze hetente – tarokra!

Katolikus Legényegyletek

Az a nagy és gyors siker, mely Németországban a Kolping-alapította iparoslegényegyleteket kísérte s a gond, hogy a városok életében mind nagyobb szerepre jutott iparos társadalom az Egyház befolyása alatt megmaradjon, *Szaboky Adolf* (1821–1888) piarista tanárt arra ösztönözte, hogy a Kolpingsverein-okkal nálunk is kísérletet tegyen. 1856-ban alapította meg az elsőt Katolikus Legényegylet néven a fővárosban, s példáját hamarosan követték a vidéki városok is, úgy hogy csak magában a Csonkaországban 61 legényegylet volt, mindegyik saját házzal.

A magyar legényegyletek életében erős hullámzások voltak észlelhetők. Volt idő, amikor nagy virágzásban állottak, s volt idő, amikor nagyonis megrekedtek. Az is megtörtént, főként a vezetés miatt, hogy egyik helyen sikert sikerre halmozott, másutt szinte siralomház benyomását keltette. A megtorpanás főoka azonban inkább az volt, hogy a legényegylet iparosíjak számára volt elgondolva, akik polgári öntudattal éltek, de az idők megváltoztak, a gyáripar betörésével a munkásosztály került túlsúlyba, saját osztályöntudattal, mely már nem egyezett az iparos mentalitással.

Kongregációs Otthon

Ez is olyan valami volt, amivel sokkal gazdagabb és népesebb katolikus országokat megelőztünk, s ami a magyar Mária-kongregációk potenciális erejét nyilvánvalóvá tette. Annál is inkább, mert megépítése még az első világháborút megelőző időkre, azaz a katolikus reneszánsz hőskorára esett.

A Kongregációs Otthon megépítése az Urak Mária-kongregációja és első prézesük Bús Jakab jezsuita atya nevéhez fűződik, akik a merész, nagyszabású és természetesen költséges tervet egy sorsjáték segítségével valósították meg. (Érdekes ennek kapcsán felhánytorgatni, hogy ez volt az egyetlen eset, amikor sorsjáték révén valami maradandó alkotás létesült, holott később is szent célok érdekében elég gyakran igénybe vették.)

A Horánszky-utcában állott a palotának beillő, látványos lépcsőházzal nyíló, hatalmas épület, mely oldalt a jezsuita rendházzal állott összeköttetésben. Hatalmas, templomnak beillő kápolnája volt, színházterme, előadó és tanácskozó termei s szépszámu egyes cella. Itt volt a pesti kongregációs élet központja: itt gyülekeztek összejöveteleikre az Urak, Iparosok és Egyetemisták kongregációi. Itt volt az alagsorban az Apostol-nyomda, mely azonban egy szép és nagy reményeket keltő kezdet után kontárok és kúfárok kezén ebek harmincadára jutott; itt volt a *Mária-Kongregáció* és a *Magyar Kultúra* szerkesztősége, a Magyar Kultúra-könyvek kiadóvállalata s végül még a *Katolikus Lexikon* szerkesztősége és kiadóvállalata.

De legfőként itt volt az, ami az épületnek a legnagyobb hírnevet adta, itt volt Bangha Béla fellegvára. Fent a legfelső emeleten volt a Páter dolgozószobája, mely egyúttal irodája, szerkesztősége, fogadója is volt, ahol az akkori Magyarország minden valamirevaló embere megfordult, s ahol a Páter beszédei, tervei, akciói megszülettek.

Ez az épület egy darab magyar történelem volt. Innen a magasból nézte egy csodálatos energiájú és sasszemű ember a magyar közélet háborúelőtti végzetes zajlását. Ide, ezek közé a falak közé hozták el az ország legjobbjai megfigyeléseiket, tapasztalataikat, terveiket, s aligha

volt olyan hely az akkori Magyarországon, amelyet önként és önzetlenül annyian kerestek volna fel, mint ezt a Horánszky-utcai harmadik emeleti manzárdszobát.

Regnum Marianum

Évtizedeken át, ha pesti diákok az utcán találkoztak, s egyik a másiktól azt kérdezte: Hová mégy? – a válasz gyakran ez volt: A Regnumba. Ha a magyar értelmiség fiatalabb generációi befordultak volt a Damjanich utcába, mindenki tudta, hogy a Regnumba sietnek. Fiatal papok, ha az ifjúság nevelésének akarták magukat szentelni, a Regnum ajtaján kopogtak, hogy ott lakhassanak és élhessenek a fogalommá vált regnumi atyák sorai között. S mikor a kerület a mammut-plébániák feloszlata során aRegnumot kapta meg plébániául, a hívek valamivel több büszkeséggel vallották, hogy ők regnumiak.

A Regnum valóban fogalom, varázs, bűvölet volt diákok és öregdiákok, papok és hívek lelken egyaránt. Egy fogalom, mely jelentette a mélyebb hitéletet, az aktív katolicizmust, az el nem múló ragaszkodást, szeretetet és hűséget az iránt a szellem iránt, amit a Regnum kifejezett.

Úgy kezdődött valósággal, mint egy mese: volt egyszer, hol nem volt... Hát igen, abban a sivár, sötét liberális érában, amikor a fővárosban még csak egy Majláth Gusztáv és Káner Károly merték a mélyebb és bátrabb katolicizmus szárnyait bontogatni, az Úrnak 1899-ik évében a kongregációs mozgalom összehozott aDamjanich utcában kilenc papot, akik mind ifjúsági kongregációkat vezettek. Ebből fejlődött ki aztán 1903-ban a Regnum Marianum, melynek egyetlen, de komolyan vett célja volt a katolikus ifjúság valláserkölcsei életének az előmozdítása. Az ifjabb papi nemzedék egyetlen egybeforrott és összetartó testülete volt ez, mely teljesen és kizárólag a diákpasztorációnak szentelte magát. A Damjanich utcai Regnum-házban tizenkét kongregáció működött és később a cserkészlet megindulásával három cserkészcsapat s még később a regnumi szeniorok gárdája.

Ha csak ennyi lett volna a Regnum szerepe, már akkor is nagy és nemes hivatást töltött be. De több is történt! Olyan kezdeményezések, amik az egész ország ifjúságát bizonyos értelemben a Regnum szelleme és varázsa alá hajtották; kezdeményezések, amelyek először mutatták be a Prohászka által megfestett diadalmas katolicizmust; kezdeményezések, melyek hamar átlépték a Regnum szűkebb határait s az egész magyar katolicizmusnak közkinccsévé váltak.

Innen a Regnum akácfái alól kelt szárnyra a legszebb és leghódítóbb ifjúsági irodalom, mert itt született meg a *Zászlónk*, a tüneményes, a felülmúlhatatlan magyar ifjúsági lap (1902). Ezt követte aztán a kisebb gyermekek lapja, a *Kis Pajtás* (1906) és még később a *Nagyasszonyunk* a leányifjúság számára.

Emericana

Az ún. színeket viselő egyetemista alakulatok, melyek Németországban annyira elterjedtek voltak, csak az első világháború után jelennek meg magyar földön. Az első egyike a kimondottan katolikus alapítású és szellemű Emericana volt, mely 1921-ben alakult meg mint a színeket viselő katolikus magyar egyetemi hallgatók szövetsége.

Alapítója *Bitter Illés* cisztercita apát volt, de a szervezés és irányítás sok gondot igénylő munkáját a szintén cisztercita *Schwartz Elemér* egyetemi tanár végezte. A vezetőségben különben az egyetemek és a közélet legnagyobb kiválóságai foglaltak helyet, úgy hogy a magyar katolikus értelmiség igazi képviselőjének lehetett tekinteni. Megmozdulásai inkább társadalmi és szociális jellegűek voltak, mert a célja is az volt, hogy a magyar egyetemek katolikus korporációit egységesen irányítsa, tagjait gyakorlati katolicizmusra nevelje s anyagilag és erkölcsileg támogassa. Tagjaitól a hit bátor vallásán kívül az akkori úri

társadalom rákfenejének, a párbajnak az elvetését követelte. Az Emericana mint szervezet korporációkra oszlott, melyek ismét a leventék és apródok kúriájából, az öregurak konventjéből és a kisasszonyok familiájából állottak.

Az Emericana bemutatkozása és első lépései a közvélemény rokonszenvét annyira megnyerték, hogy rövid idő leforgása alatt a legnagyobb magyar diákszervezetté vált s a felnőttek bevonásával – akik öregurak, nagyasszonyok, kisasszonyok elnevezés alatt szerepeltek – a katolikus magyar középosztályt egybe kovácsolta. Bár hatása elsősorban társadalmi síkon volt érezhető, a katolikus restauráció munkájában is súlyosan esett a latba.

Jézus Szíve Népleányok

Az 1920-as évek táján elfogta a magyarokat is a szerzetalapítás láza, ami különben külföldön is általános jelenség volt. A sok új feladat, melyet a változott idők igényei termeltek ki, nem hagyhatta érintetlenül az Egyházat sem. Nálunk magyaroknál talán még egy másik szempont is közrejátszott. A Prohászka által diktált hódító katolicizmus rádöbbsent, hogy első és utolsó nemzeti dinasztíája, az Árpádok óta az egyetemes katolicizmusnak vajmi keveset nyújtott: sem szentjei, sem rendalapítói nem voltak. Az egyetlen magyar alapítású szerzet, a Pálosok, József császár szerzetipró rendelete után feloszlott s a vihar elmúltával sem éledt fel újra a többiekkel.

Nem volt tehát azon semmi csodálkozni való, hogy a többszázados úr után ugyancsak nekibuzdult a szerzetalapítási láz és lelkesedés. Itt is, ott is alakultak kis közösségek, melyeknek legtöbbje azonban nem jutott el a kibontakozásig. Érdekes és megható kísérletek maradtak – egy eleven, lüktető s már nagyobb feladatok felé elindult katolicizmus jeleként.

A legsikerültebb s a kor igényeinek is legmegfelelőbb alapítás kétségtelenül a Jézus Szíve Néplányok Társasága volt, mely Bíró Ferenc jezsuita atya nevéhez fűződik. Ez volt Magyarországon – messze megelőzve Róma elismerését és jogi rendezését a világi, fogadalommal nem kötött jámbor társulatokkal szemben – az első kísérlet egy bizonyos, szerzetességhez hasonló, de sokkal kötetlenebb, a világi és szerzetesi élet előnyeit kihasználó vallásos társulat létrehozására, mely tagjainak a közös élet mellett a szabad mozgás lehetőségeit megadja. Egyedül a Szociális Misszió Társulat indult hasonlóképpen.

A Jézus Szíve Néplányok Társasága a korszerű apostolkodás céljából alakult vallásos női szervezet. A tagok az alapszabályok szerint nem tesznek fogadalmat, nem viselnek szerzetesi ruhát, rendszerint közösen élnek, de semmi sem tiltja, hogy akár saját otthonukban családjuk körében éljenek. Az evangéliumi tanácsok megtartására azonban esküvel tesznek ígéretet. A korszerű apostolkodás, mely az alapítás gondolatát adta, a katolikus sajtó és népi aszketikus irodalom terjesztésére irányult s mellette mint főcél mellett a vallásilag elhanyagolt munkásság felkarolására. Az első cél teljes mértékben kibontakozott, a második már csak az idő rövidsége miatt sem kerülhetett megvalósításra. Korszerűségüket és népszerűségüket mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az alapítástól a háborús összeomlásig terjedő húsz év alatt nyolc házat alapítottak s létszámuk évről-évre rohamosan szaporodott.

A Néplányok léte szorosan összefüggött P. Bírónak egy másik alapításával, a *Korda* ipari és kereskedelmi részvénytársasággal. Miután P. Bírónál sohasem volt öncél az üzleti vállalkozás, bármily szerencsés szimatja és keze volt hozzá, egy percre sem kétséges, hogy a *Korda* az ő elgondolásában mint a Néplányok létfenntartó alapja s egyúttal mint főcéljának, a korszerű apostolkodásnak az eszköze szerepelt. A *Korda* rt. egy könyv- és kegytárgy-kereskedés volt, mely a pesti Mikszáth Kálmán téren nyílt meg s hamarosan az előzékeny, figyelmes, szürkeruhás néplányokkal s mindenkinél előnyösebb áraival közismert és szerfölött népszerű lett.

P. Bíró zseniális elgondolásában azonban a *Korda* nem akart egyszerűen csak közvetítő könyvkereskedés, azaz mások áruinak lerakata és eladója lenni, hanem könyvkiadó is, olyan

könyvkiadó, mely a Társaság célkitűzésének megfelelően a népies aszketikus irodalmat akarta felkarolni s annak saját kiadványaival utat törni. S rögtön hozzátehetjük: ez a szempont is teljes sikerrel járt. Nem hiszem, hogy akadt volna abban az időben Magyarországon kiadó, mely húszévi fennállása alatt annyi könyvet adott volna ki, jóllehet igazán nem volt tőkével kisámfázott kapitalista vállalat – mint a Korda. Teljesítménye – legalábbis katolikus részről – minden mást felülmúlt.

A kiadóhoz járult aztán a saját, önálló nyomda, mely mosolytkeltő kis kezdetektől mind nagyobbra fejlődött, s egyrészt a saját kiadványaik megolcsósítására, másrészt a testvérek foglalkoztatására és termelő munkába való bekapcsolására szolgált.

Kisegítő Kápolna-Egyesület

Erről az egyesületről is el lehet mondani azokat a szavakat, amiket az Egyház ifjú szentekre szokott alkalmazni: rövid idő alatt nagy hivatást töltött be.

Az egyesület, mint Bangha Béla életrajza keretében említést tettünk róla, a Magyar Kultúra egy tanulmányából született meg, mely a főváros elképesztően siralmas lelkipásztori viszonyait festette le. A cikk, melyet hozzászólások és viták követtek, nem maradt pusztába kiáltó szó, hanem egy tüneményes akció elindítója lett, mely szinte páratlanul áll a nagyvárosok történetében. A cikkből ugyanis egy egyesület nőtt ki, a Budapesti Kisegítő Kápolna-Egyesület, melynek Samassáné Deésy Annie volt az elnöknője.

Ez az egyesület egyrészt előadásokkal, toborzásokkal és telkesítésekkel, másrészt gyűjtésekkel, folyamodványokkal, összeköttetések megmozgatásával, hatósági támogatások kijáráásával szükségkápolnákat nyitott a lelkipásztorilag legelhanyagoltabb vagy legelérhetetlenebb területeken és az egyházi szervezet kialakulásának a lehetőségét megvetette. Szerencsére megértésre és támogatásra talált mind az egyházmegyei hatóságoknál, mind pedig a kegyúr fővárosnál. Az első világháborút követő szerencsétlen forradalom s az azt követő kommunizmus még nagyobb lökést adott a mozgalomnak, s az ún. egyházközségek megszervezéséhez vezetett, mely hamarosan a legélelkesebb gondolatnak és intézménynek bizonyult. Ekkor már bekapcsolódott az akcióba Mészáros János érseki helynök is, akinek elévülhetetlen érdeme marad a főváros lelkipáztorkodásának teljes és korszerű átállítása, amivel természetesen a Kisegítő Kápolna-Egyesület működése is végállomásához érkezett.

Az egyesület és az akció történetéhez még hozzátartozik megemlíteni, hogy az első kisegítő kápolnát egy bolthelyiségben Budán a Verpeléti-úton nyitották meg, s hogy az egyesület mindössze 14 évi fennállása alatt 25 kisegítő kápolna létesült.

Facta loquuntur – a tények beszélnek!

EMSZO¹

A magyar katolikus egyház igazán nem marasztalható el azzal, hogy a munkásság lelki világával és szociális problémáival nem törődött. Sőt! Amióta iparosodni kezdett az ország s kezdett kialakulni a proletárosztály, az Egyház máris megtette az első lépéseket, hogy a munkásság nevelésében és szociális küzdelmeiben mellette álljon. A múlt század utolsó évtizedeitől kezdve a keresztényszocializmus vállalkozott erre a szerepre, s igazán nem rajta múltott, hanem világáramlatok befolyásán és leküzdhetetlen körülményeken, hogy nagyobb és sorsdöntőbb eredményeket nem tudott elérni.

A második nagy kísérlet a munkásság felé akkor történt, amikor virágjában állott a fővárosban az egyházközségi élet, kultúrházak épültek minden plébánián, s a lelkipásztori

¹ Egyházközségi Munkás Szakosztályok

ellátás a legtávolabbi kültelkekig kiterjedhetett. Szerencsére abban az időben az egyházközségek központi tanácsa, mely pénzügyi dolgokban rendelkezett, igazán hivatása magaslatán állott s a gazdag belvárosi egyházközségek pénzéből tette lehetővé, hogy a szegény plébániák kultúrházakat emelhessenek, annál is inkább, mert híveik összetétele folytán nagyobb szükségük volt kultúrházra, mint a műveltebb centrumiaknak.

Ekkor történt tehát, hogy most már a virágzó egyházközségi életen belül kísérelték meg a katolikus munkásság megszervezését. Ez az új mozgalom nem volt sem politikai párthoz kötve, sem nem akart szakszervezet lenni, mint előbb a keresztényszocializmus, hanem egy ideológiai mozgalom, mely az Egyház szociális tanítását akarta elterjeszteni, a köztudatba bevinni, s ezáltal olyan közszellemet és közvéleményt teremteni, mely magával sodorja a munkaadókat, s a törvényhozást is a szociális kérdések megoldására, a szociális igazságosság érvényesítésére.

A mozgalom, mely *Frész József* irányítása alatt állott, szépen haladt előre, különösen azóta, amióta a dinamikus fiatal jezsuita *Varga László* állította tüneményes szónoki erejét és tökéletes szociális iskolázottságát az Emszo szolgálatába.

A mozgalomnak *Új Rend* címen saját lapja volt.

KIOE

Mint valamikor az 1910-es években egy Gát utcai házból indult el egy eleven mozgalom a gyakori szentáldozás felújítása érdekében, úgy két évtizeddel később ugyanabból a Gát utcai házból, mely már azonban nem lazarista rendház volt, vette kezdetét egy nem kisebb jelentőségű mozgalom, mely hivatva volt az ifjúsági lelkipásztorkodásban egészen új utakat törni. A munkásifjúság megmentéséről s a katolicizmusba való szerves beiktatásáról volt szó, azokról, akikre elsősorban állott Mécs László döbbenetes erejű vádja és kihívása: „E fiúkért valaki felelős!”

Már a húszas években történtek kikezdések ebben az irányban, de mozgalmi jellegűvé csak akkor vált, amikor az eredetileg iparostanoncok számára alakult KIOE² 1935-ben megbízást kapott a katolikus munkásifjúság megszervezésére. Hogy a megbízók s a szervezéssel megbízottak szeme előtt a már akkor diadalmasan hódító JOC³ lebegett, az kétségtelen, de nálunk a mozgalom teljesen magyar jelleget kapott s nem pusztá másolata, hanem inkább lelki rokona lett amannak. Az egyesület célja az öntevékeny, apostoli szellemű lelkiesség kiművelése volt fensőbbes missziós-tudattal: átélni a kereszténységet s az átélte evangélium példaadásával hódítani! Ezért imponáló merészséggel elmélkedőkönyvet adtak a munkásifjak kezébe, s azzal neveltek „emberhalászokat”. A mozgalom hamarosan a legnagyobb reményeket támasztotta, s 1942-ben már 7000 taggal működött 120 városban. Számos tanoncotthonuk is volt, s lapjuk, a *Magyar Munkásifjú* 7000 példányban jelent meg.

KALOT

A magyar katolicizmus élő erejének és korszerű beállítottságának egyik legnagyobb bizonyítéka a Kalot⁴ volt. Ez az agrárfjúsági szervezet, mely szinte semmitmondó kezdetből, szegényes eszközökkel indult el, csupán az eszme varázsával és perzselésével, 100 hivatásos titkárával, 50000 önkéntes vezetőjével, 3500 szervezetével, félmillió taglétszámával (ez még az 1942-es kimutatás) országos viszonylatban is a legnagyobb magyar egyesületté nőtte ki magát. Keletkezését és sikerét bátran a tünemények között lehet elkönyvelni. Mielőtt az

² Katolikus Ifjómunkások Országos Egyesülete

³ Jeunesse Ouvrière Chrétienne – Keresztény Munkásifjúság

⁴ Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Titkársága

ország észrevehette volna és felfigyelhetett volna rá, már megvolt és nagyra nőtt. Szinte hetenkint nötte ki az első köntösöket, s kellett mindig újat szabni rá. Elterjedése olyan gyors volt, hogy egyes állomásait alig lehetett nyomon követni és számon tartani. Csak aki látta az első parasztfíjú csapatokat, kibontott zászlóik és jelvényeik alatt, ahogy menetelni és szaporodni kezdtek; csak aki látta, hogy vállalkozásra kevés kedvet mutató fiatal papok és tanítók hogyan forrósodtak meg és tüzesedtek át tőle, és állottak felsőbb utasítás nélkül is lelkesen és áldozatosan szolgálatába; csak akik tudják, milyen váratlan és nem sejtett népi összefogások s már rég nem tapasztalt mecénási gesztusok teremtették meg népfőiskoláikat – csak azok tudhatják, hogy a Kalot mit jelentett.

A Kalot-ot *Kerkai Jenő* jezsuita alapította Szegeden 1935-ben, de a kezdetek kezdetétől mellette állt egy másik dinamikus jezsuita, *Nagy Töhötöm*, úgy, hogy a Kalot mindkettőjük nevével egyaránt összeforrott, s minden sikeres érdem egyformán megilleti mindkettőjüket.

A Kalot célja többrendbeli volt. Elsősorban természetesen a katolikus világnézetben és erkölcsben, hitvallásban és példaadásban akarta a legénysorba került falusi ifjúságot megtartani s az öntudatos katolikus gazda típusát kinevelni. Ezért sokat adott a vallásos képzésre és gyakorlatra, sürgette, sőt fokozta maga tette lehetővé a falusi ifjúság számára is a lelki gyakorlatokat.

De hódító erejének nagy része talán éppen onnan eredt, hogy ezzel nem elégedett meg, s a hitbuzgalom teréről tovább lépve evilági, sőt a mai idők által parancsolt korszerű feladatokat és tennivalókat állított eléjük: népfőiskolák felállítását, gyakorlati átképzést a jobb gazdálkodásra és parasztkereskedelmi életre, szövetkezetek felállítását, stb.

Ezek között a célok között a legnagyobb hódító erővel a népfőiskola gondolata jelentkezett. Ezeknél a népfőiskoláknál a cél természetesen az ismeretek tágítása volt, de egy különleges meghatározással, hogy az ne akármilyen, hanem a népi kultúra megteremtője legyen. Az eszközök hozzá: hazai történelem, alkotmánytan, gazdasági és szociális ismeretek, irodalom, művészet, tánc, zene, színjátás és hagyományok ápolása. A cél tehát nem az volt, hogy polihisztor parasztokat vagy elvetélt szaktudósokat neveljen, hanem hogy bennük és általuk a népi kultúrát emeljük. Jóllehet mindössze öt-hat év volt az, ami a Kalot rendelkezésére állott, mégis ez alatt a rövid idő alatt tizenhét népfőiskolát alapíthattak.

A program – így szárazon és tárgyilagosan is elmondva – roppant horderejűnek mutatkozik, de még nagyobb súllyal esett latba a valóság, a Kalot által nyilvánvalóvá lett valóság. Kiderült, hogy addig senki sem gondolt az agrárfíjúságra, s éppen nem a megszervezésére, holott az ország egyik legépebb és legértékesebb eleme volt, melyre minden másnál biztosabban lehetett építeni a magyar jövőt. Ennek az elhanyagolt és lenézett falusi ifjúságnak a Kalot adta meg először az öntudatot, a hivatás és elhivatottság öntudatát. Ha addig csak „parasztlegénynek” számítottak, s az emberi gyülekezetekben „kuss”-oltak, most egyszerre rádöbbenek ők maguk, hogy szavuk, súlyuk, erejük van, amire az egész ország felfigyel.

Nyilvánvalóvá lett az is, hogy a magyar falusi legények nem azért maradtak el az elemi iskola négy osztályánál, mintha tehetségtelen, begyepesedett fejű, lusta nemzedék lett volna, hanem mert vagy nem is volt több és magasabb iskola kéznél, vagy mert az állam által megszervezett „iskolánkívüli népművelés” csak untatta őket, míg egy nekik való és rájuk szabott népfőiskola tűzbe és lázba hozta őket.

Az is szenzációként hatott, mennyi más pálya, lehetőség nyitható a falu életén belül, anélkül hogy a földet el kellene hagyniok. Hogy nemcsak szántás-vetés, kapálás, aratás, trágyázás, jószágellátás van a világon, hanem a vétel és eladás, hitel és szövetkezés, alku és biztosítás, befektetés és szállítás sok-sok művelete, ami mind arravaló embert vagy közösséget kíván, hogy a falu a közvetítők és nagyvállalkozók prédája ne legyen.

S végül az is nyilvánvalóvá lett, hogy az agrárfíjúság politikailag is számbaveendő erő, ami különösen a háború végén összebonyolult és felfordult magyar politikában még mint

ütőkártya is érvényesíthető. Ezért volt az, hogy jószímatú politikusok szaglászta körülötte s már alig volt nyilvános megmozdulásuk, melyen miniszterek és kormányfők ne udvaroltak volna a Kalotnak.

Mindenesetre nem volt még példa a magyar szervezkedésekben, hogy bármelyik annyi taggal és olyan széleskörű szervezettel dolgozott volna, mint a Kalot. „*Magyar Vetés*” című sajtó lapjuk volt, s a népi kultúra számára több kiadványuk.

Szívgyárda

Nagyon népszerű és az egész országot behálózó mozgalom volt a teljesen magyar alapítású és jellegű Szívgyárda, mely a Jézus Szíve-tisztelő és apostolkodásra kész gyermekeket (inkább az elemi iskolák tanulóit) fogta össze egy szinte katonailag megszervezett keretbe. A főváros és a vidék vásár- és ünnepnapjához hozzátartozott a huszársapkás, egyenruhás, kis szívgyárdisták gyülekezése, felvonulása s aktív részvétele a katolikus sajtó vagy irodalom terjesztésében vagy egyéb apostolkodó munkában.

A Szívgyárda valóságos tömegmozgalom lett, amilyen soha azelőtt gyermekek között nem volt és sok-sok ezer taggal csapatokba oszta (kb. 800 nyilvántartott csapata volt az országban) kitűnő nevelő működést fejtett ki. Töretlen erejét, hogy tíz évtizedekig sem lanyhult el, annak köszönhető, hogy mindig kézben tartott és vezetett szervezete volt, s hogy vezetősége tartalommal látta el. A Szív-újságnak hetenként legalább egy oldala nekik szólt, amit legtermékenyebb és legkatolikusabb ifjúsági írónk *Blaskó Mária* szerkesztett, a gárdavezető lelkészek és tanítók számára pedig külön folyóirat volt, a *Gárdavezető*. Ezeknek a gárdavezetőknek az évi kongresszusa valósággal esemény volt és mindig többszáz főnyi gárdavezető jelenlétében zajlott le. A Szívgyárda élénk részt vett a katolikus sajtó, különösen a Szív-újság terjesztésében, s ugyancsak az ő akciójuknak köszönhető a gyermek-lelkigyakorlatok bevezetése hazánkban.

Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Országos Szövetsége

Az első katolikus megmozdulások női vonalon nem egyházi férfiktól, hanem maguktól a nőktől indultak ki. Azt is érdemes feljegyezni, hogy ezek az első úttörők mind magasan képzett, diplomás hölgyek voltak, mint *Tabódy Ida*, *Stadler Frieda*, *Lingauer Erzsébet*, stb. A legtevékenyebb, legmegnyerőbb modorú s egyúttal a szociális kérdésekben legműveltebb *Korányi Sarolta* volt, aki mint fővárosi tanárnő a nyugati államok hatalmas katolikus nővédelme mintájára főleg a magyar munkásnő-védelem katolikus szellemű vezetését iparkodott megvalósítani. Korányi Sarolta alapította hazánkban az első katolikus munkásnő-egyesületeket, melyek a fővárosból kiindulva a vidéket is meghódították, úgy hogy több ezer tagjuk volt.

A mozgalom célja az volt, hogy a gyárakban, kézműiparban és kereskedelemben dolgozó nők szervezetbe tömörüljenek, s így gazdasági és erkölcsi érdekvédelmük biztosítva legyen. Sajnos, a szépen indult munka az első világháború alatt megakadt, s csak az 1920-as években vette fel újra a munka fonalát a Szociális Testvérek Társasága. 1938-ban már újra 91 csoporttal működött. Több jóléti intézményt is teremtettek (Dolgozó Leányotthon, nyaraltatási akciók), heti összejöveteleket tartottak, lelkigyakorlatokat, tanfolyamokat rendeztek s Dolgozó Nő néven sajtó lapjuk volt. Mint a KIOE női testvérmozgalma szorosán együttműködött amazzal, hasznosítva a JOC-irodalmat és módszereit. Nagy gondot fordított az apostoli szellem ápolására s e céllal lelkigyakorlatos házat is tartott fenn.

KALÁSZ

Az, ami a falusi legények számára a Kalot, az volt a falu leányai számára a Kalász.⁵ Nem tudom, egymásból nőttek-e ki vagy ha ikrek, melyik jött előbb a világra, de hogy ugyanaz az igény és szükség hozta létre őket, s hogy egymást harmonikusan kiegészítve karöltve haladtak, annyi bizonyos.

Itt is az történhetett többé-kevésbé, ami a Kalot-nál. Valaki észrevette, rádöbbsent, hogy a falusi felserdült leányokkal senki sem törődik, hogy azok felnőnek az anyjuk szoknyája mellett, s hogy a betűvetésen kívül legfeljebb egy kis kézimunkát tanulnak meg, s ezekkel a rudimentáris ismeretekkel mennek férjhez. Pedig ennyi ma már a falusi asszonynak sem elég!

Azt a valakit, aki mindezt észrevette, *Lutzenbacher Ritának* hívták s a felismerést nyomon követte a tett, amikor a Kalászt megalapította. Célja ugyanaz volt, mint a Kaloté, csak természetesen a női nemre alkalmazva, s különös tekintettel a falusi lányok problémáira. Megtartani és nevelni őket a minél öntudatosabb és gyakorlatibb katolicizmusra, de amellet ellátni őket mostani és jövődöbeli hivatásukra vonatkozó bővebb ismeretekkel, gyakorlatiasabbá és sokoldalúvá tenni őket a háztartásban, konyhán, kisgazdaságban, nemes szórakozást nyújtani s egy egészséges közszellemet kifejleszteni – ez volt az eszméje, célja és tartalma a Kalásznak.

Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége

Szép és folyton fokozódó hivatást töltött be a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége, amikor a háziasszonyok tömörítésével egyetemben a háztartási alkalmazottakat kezdte megszervezni s munkájukat nívósabbá tenni. Az egyesület jól látta, hogy egy nagy társadalmi rétegről van szó, kb.200 ezer cselédlányról, akiknek több mint egy harmada Pesten szolgált. Problémáikra jellemző, hogy egy 1938-as kimutatás szerint cselédszoba csak az új, modern építésű lakásokban volt, a fürdőszoba használatát csak kivételesen engedték meg nekik, étkezésül a maradékot kapták, s hetenkint csak pár szabad órájuk volt a szórakozásra.

Az egyesület úgy sietett a cselédlányok segítésére, amint az otthonról való elindulásuk után szükségük volt. A fővárosban s a nagyobb vidéki városokban tehát *vasúti missziót* szerveztek, mely a faluról érkező leányokat a pályaudvaron várta s útba igazította. Volt három *cselédotthonuk*, ahol elhelyezkedésükig fillérekért szállást és ellátást kaptak. Az otthonok mellett voltak az *elhelyező irodák*, melyek a helykeresést megkönnyítették. Az egyesület keretében működő *Szent Zita-körök* vasárnap délután gyűjtötték össze a leányokat, amikor rövid, célszerű tanítás mellett szórakoztatásukról is gondoskodtak. Az utolsó években már az ún. „*cselédparlamentet*” is megrendezték, melyen több mint ezer leány vett részt s maguk adták elő problémáikat. Ugyancsak az egyesület állította fel az *Úrinők Otthonát*, az *Átutazónők Otthonát* s a *Német nevelőnők Otthonát*.

Egri Norma

A szegénység, nyomor és az azzal kapcsolatos koldulás-kéregetés örök problémája az emberiségnek, mely néha a rossz gazdasági helyzet miatt ijesztő arányokat ölthet. Magyarország az 1920-as években találta magát szemben ezzel a problémával. A veszített háború, az ország feldarabolása és megcsonkítása, a megbénult ipar, a piacait veszített mezőgazdaság, a tömeges munkanélküliség nálunk is kitermelte a koldulás és kéregetés mindjobban elharapózó rendszerét s annak szokásos visszaéléseit. A városok vezetőségei szégyelltek, a közönség torkig volt vele.

⁵ Katolikus Leánykörök Szövetsége

A megoldásra felvetődő sok elgondolás és terv között egyetlenegy törte magát keresztül s valósult meg rendszeresen és tartósan, az ún. Egri Norma, mely *Oslay Oswald* ferences atya nevéhez fűződik. Az Egri Norma jellegzetessége az volt, hogy a katolikus szegénygondozás szoros együttműködést létesített a községi és állami szegénygondozással. Ennek az együttműködésnek a lebonyolítására és biztosítására Oslay atya megalapította a Szegénygondozó Nővérek kongregációját ferences alapokon.

Az Egri Norma tagadhatatlanul nagy lépés volt a szegénygondozás történetében, s mintául szolgálhat minden időknek. Lényege és zsenialitása abban rejlik, hogy egy közös mederbe tudta terelni az egyéni alamizsnálkodást (azzal, hogy felkérte a közönséget, ne adjon utcai kéregetőknek és házaló koldusoknak, hanem a Katolikus Karitásznak) a hatósági költségvetés szegényalap című tételével, továbbá bürokratikus vagy egyéni szeszélyre épült alamizsnálkodás helyett egységes és szakszerű, azaz környezettanulmányon alapuló szegénygondozást léptetett életbe, s a visszaéléseknek gátat vetett. A hatóság a szegénysegély átutalásával a Normához mentesült minden gondtól és munkától, a közönség pedig heti vagy havi megajánlás fejében, amiről egy igazolvány volt az ajtaján, megszabadult a házi zaklatástól.

Az Egri Norma nem közönséges terheket rótt a szegénygondozó nővérekre: nekik kellett a közönség megajánlását megszervezni és összegyűjteni, környezettanulmányt végezni a szegényfronton, katasztert felállítani az ellátatlan családokról s a segélyt élelmiszer vagy áru formájában a rászorultakhoz eljuttatni. Valóban nem csekély feladat, amit a nővérek a szamaritánus örök példája szerint megtoldottak azzal, hogy a beteg, tehetetlen vagy agg személyek testi gondozását is vállalták.

A Szegénygondozó Nővérek kongregációjának alapítása 1928-ra esik; első fellépésük annyira sikeres volt, hogy több magyar város bízta rájuk a szegénygondozás rendezését.

Ward Kollégium

A magyar katolicizmus mindig igényes volt a rendelkezésre álló tanszeméllyel szemben, és sohasem engedett a kísértésnek, hogy kellő képesítés nélküli erőknél engedje át a teret, mint azt a latin népek – mérhetetlen kárára az egyházi nevelőintézeteknek – még ma is teszik. Ezért voltak szerzetesi iskoláink mindig versenyképesek, sőt a legtöbb helyen vezettek.

Ez az elv érvényesült a hitoktatóknál szemben is, akik az 1920-as évektől kezdve mind nagyobb számban kezdtek a fővárosban s nagyobb vidéki városokban alkalmazást nyerni. *Bernhard Zsigmond* és *Bíró Ferenc* jezsuiták, akik lelkileg legközelebb állottak az első hitoktatókhoz, vetették fel és szorgalmazták egy önálló tanintézet felállítását, mely hivatásszerűen s nem alkalmi kurzusokkal álljon a hitoktatók alapos képzésének a szolgálatában. Az egyházkormányzat Csernoch bíboros alatt örömmel fogadta az eszmét és jóváhagyta a tervezetet.

Az intézet, melynek főiskola jellege volt, mert csak érettségi vagy tanítónői oklevéllel rendelkezők nyerhettek felvételt, azért kapta a *Ward Kollégium* nevet, mert a pesti *Angolkisasszonyok*, akik a magasabb nőnevelés terén úttörők voltak, adtak helyiséget az új intézetnek, s vállalták anyagi és erkölcsi vezetését. A tanári kart a főváros legjobb teológusaiból válogatták össze, s az előadások dogmatika, morális, biblika, neveléstan, liturgiára összpontosultak. Az intézetnek hamarosan olyan híre lett, hogy olyanok is látogatták, akik pedig nem készültek állást vállalni.

Francia vallomás a magyar katolicizmusról

P. Pierre Delatre SJ

Ha netalántán valakinek e könyv olvasása közben az fordult volna meg az eszében, hogy az elmondottakat inkább a magyar elfogultság, mint a tárgyilagos kritika diktálhatta, annak figyelmébe ajánlom a hírneves szónok és író Pierre Delatre SJ beszédét, melyet 1929-ben a Katolikus Nagygyűlésen mondott. Figyelmeztetésül csak annyit bocsátok előre, hogy a franciák köztudomás szerint bőkezűek a kritikában, de szűkmarkúak az elismerésben – másokkal szemben.

„A magyar jelent – mondotta P. Delatre – én három tételbe foglalom össze: 1. Európa egyetlen országában sem élvez a jelen pillanatban a katolikus Egyház olyan nagy tekintélyt és olyan kiterjedt cselekvési szabadságot, mint Magyarországon. 2. Egyetlen országban sem vetheti olyan bőven a jó magot, amelyik dús aratást ígér. 3. A katolikus reneszánsz jelei egyetlen országban sem olyan érezhetőek és számosak a papságban, szerzetesrendekben, az intelligencia magas köreibben, még inkább az ifjúság között.”

„Az Egyház Önöknél nem csupán teljesen szabad belső újjászervezésében, a kinevezésekben, akadálytalanul nyithat meg mindenféle iskolai és jótékony intézményt, hanem még anyagilag és erkölcsileg is támogatja és segíti az állam, vármegyék és városok. Az ateista és laicizáló törekvésekkel szemben, amelyek másutt majdnem az összes kormányokat magukkal ragadták, az Önöké nemcsak a családoknak és a magánintézeteknek hagyja meg a teljes vallásszabadság mellett a gyermek tanításának és nevelésének a gondját, hanem teljesen egyenrangúnak ismeri el a vallás-erkölcsi oktatást az állammal, sőt azt a közoktatásügy lényeges részének tekinti. Sehol sem valósult meg olyan jól, mint Magyarországon, sem olyan minden tekintetben szerencsés módon az állam felügyeleti jogának a családok és az Egyház tanítási szabadságával való összeegyeztetése. Vajon találnak-e még egy olyan országot, mely ezeket az előnyöket élvezzi?”